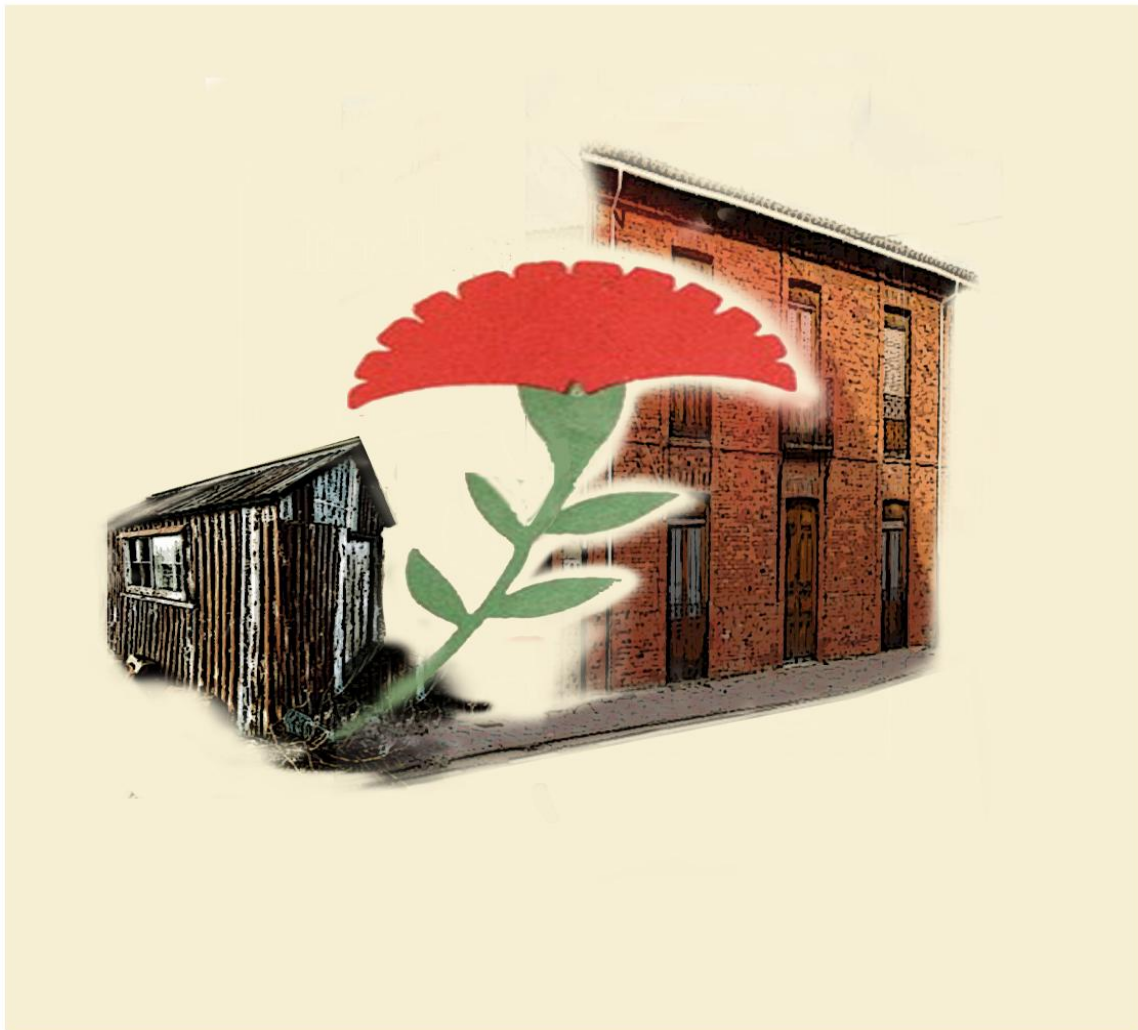

FOLK TRENGER HUS, HUS TRENGER FOLK!

**EN ANALYSE AV NABOLAGSBEVEGEN I PORTUGAL UNDER
REVOLUSJONEN I PERIODEN APRIL 1974 TIL NOVEMBER 1975.**

**TIAGO MATOS
MASTEROPPGAVE I HISTORIE
VÅREN 2011
INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, KONSERVERING OG HISTORIE
HUMANISTISK FAKULTET
UNIVERSITET I OSLO**

FORSIDE AV ERNESTO SOTO

FOLK TRENGER HUS, HUS TRENGER FOLK!

**EN ANALYSE AV NABOLAGSBEVEGEN I PORTUGAL UNDER
REVOLUSJONEN I PERIODEN APRIL 1974 TIL NOVEMBER 1975.**

TIAGO MATOS

MASTEROPPGAVE I HISTORIE

VÅREN 2011

INSTITUTT FOR ARKEOLOGI, KONSERVERING OG HISTORIE

HUMANISTISK FAKULTET

UNIVERSITET I OSLO

Forord

Bortsett fra at jeg nå kan klappe meg selv på skulderen for et fullført prosjekt, er det er ingen som fortjener en større takk enn min veileder Prof. Knut Kjeldstadli. Takk for gode og konstruktive veiledninger og faglige betraktninger og for å ha utøvd en vellykket pedagogikk. Og ikke minst, takk for interessen du har vist for prosjektet.

Jeg kommer heller ikke unna å takke Natércia Coimbra og hennes kollegaer ved Centro de Documentacao do 25 de Abril i Coimbra for å ha vært ekstremt hjelpelige da jeg gjorde arkivarbeid til dette prosjektet. Obrigado.

Uten Alexis' tålmodighet, kjærlige vesen og støtte ville ikke dette prosjektet ha blitt ferdig. Thank you! I tillegg vil jeg takke familien min her i Norge og ”*tiasita*” i Portugal, som spesielt i april og mai 2010 virkelig viste meg hvor mye deres uforbeholdne støtte. Takk til Matias Bals, Jonas Bals og Helle Skjervold for å ha bidratt med innspill på kort varsel. Jeg vil også vie en spesiell takknemmelighet til Christian H.

Det er ikke til å skyve under en stol at det sosiale miljøet har vært godt. Jeg vil takke dere som har hengt ut på paus'n og bidratt med samtaler om alt fra løsninger på verdensproblemene til ”bensin i middagen”.

Tiago Matos,

Oslo, Mai 2011.

Innhold

Forord	iii
1) GRÂNDOLA, VILA MORENA	
- en innledning	3
PROBLEMSTILLING OG TEORI.....	4
Sosiale, folkelige, og kollektive bevegelser.....	5
Å være	8
Å handle	9
Å tenke	10
HISTORIOGRAFI.....	10
Bermeo: Politisk og sosioøkonomisk revolusjon	11
Hammond: Sentralistisk og folkelig styringsmodell.....	12
Mailer: Journalisten ved fronten	13
Downs: Revolusjon i en by	14
KILDER.....	15
STRUKTUR OG METODISKE OVERVEIELSER	18
2) A REVOLUCAO DOS CRAVOS	
- bakgrunn for kuppet og revolusjonen.....	21
KRISENE	23
Nabolagene	24
MOVIMENTO DAS FORCAS ARMADAS	24

Protestbevegelse.....	25
Protestbevegelse; MFA	25
POLITISKE KONJUNKTURER	26
Fase 1: En politisk revolusjon	27
Fase 2: Den pågående revolusjonære prosessen (PREC)	28
Fase 3: Reaksjon.....	29
”Fascisten”	30
Grasrota	31
3) CASAS SIM, BARRACAS NAO!	
BRAKKEBYER OG FATTIGE NABOLAG - deltagere i nabolagsbevegelsen	33
GEOGRAFI OG MIGRASJON	34
ULIKE NABOLAG.....	35
Brakkenabolagene	36
Fattige- og arbeiderklassenabolag.....	37
UTVIKLING	38
Aktivister – nabolagene som subjekt og objekt.....	40
4) INGEN HUS UTEN MENNESKER SÅ LENGE DET FINNES MENNESKER UTEN HUS!	
FRA OKKUPASJON TIL ORGANISERING - nabolagenes handlingsrepertoar	47
OKKUPASJON	48
28.april – okkupasjonen i Boavista, Lisboa	49
2.mai: okkupasjonen i Bairro da Fundacao Oliveira Salazar	50
LEIESTREIK OG ”SUBALUGA”	51

FORHANDLING	52
ORGANISERING	53
Nabolagskommisjoner	54
Nettverksorganisering.....	56
YTRE INSENTIVER TIL ORGANISERING OG AKSJONER.....	57
A maioria silenciosa	61
120 dagers loven.....	62
5) ”PELO DIREITO À HABITAÇÃO”	
FIENDER, ENHET OG KRAV - nabolagenes forståelsesramme.....	65
”FRAMING” OG BEVEGELSESPROCESS	66
Fienden.....	68
Cadernos reivindicativos.....	70
NETTVERKENE	71
Organisering som normativ demokratipraksis	74
MILITÆRET OG NABOLAGENE.....	76
Den konstitusjonelle avtaleplattformen; MFA/Partier Pakten – 11. april 1975.....	77
Plan for politisk handling; PAP – 21. juni 1975	78
Alliansedokumentet folket/MFA; Allianca Povo/MFA – 8. juli 1975	81
6) O VERÃO QUENTE	
ET VARMT POLITISK KLIMA - nabolagsbevegelsens rolle i revolusjonen	83
ANTIKOMMUNISME	84
KAMP OM MEDIA	87
Radio Renecenca.....	88

Republica.....	89
LEGALISERING, ELLER?	91
Demonstrasjoner og krav.....	92
25. NOVEMBER.....	99
7) KONKLUSJON.....	101
OPPSUMMERING	102
IDEALTYPEN	109
KONKLUSJON.....	113
KONTEKSTUALISERING AV TEMA - VIDERE SPØRSMÅL.....	113
Vedlegg 1) Kronologi.....	115
Vedlegg 2) Kart over Portugal.....	119
Forkortelser	121
BIBLIOGRAFI.....	123
KILDER.....	123
LITTERATUR.....	126
AVISER.....	126

Grândola, vila morena
Terra da fraternidade
O povo é quem mais ordena
Dentro de ti, ó cidade
Dentro de ti, ó cidade
O povo é quem mais ordena
Terra da fraternidade
Grândola, vila morena
Em cada esquina um amigo
Em cada rosto igualdade
Grândola, vila morena
Terra da fraternidade
Terra da fraternidade
Grândola, vila morena
Em cada rosto igualdade
*O povo é quem mais ordena*¹

¹ Grandola, solbrune by//Brorskapets land//Folket er de som mest regjerer //I deg vakre by//I deg vakre by//
Folket er de som mest regjerer //Brorskapets land//Grandola, solbrune by//Ved hvert gatehjørne en venn//I hver
røst likhet//Grandola, solbrune by//Brorskapets land//Brorskapets land//Grandola, solbrune by//I hver røst likhet//
Folket er de som mest regjerer.

FØRSTE KAPITTEL

-

GRÂNDOLA, VILA MORENA

- en innledning

Den 25. april 1974 så den portugisiske befolkningen den offisielle slutten på et over 40 år gammelt diktatur. For første gang i Portugal ble *Grândola, vila morena* spilt over radioen. Klokken 00.20 signaliserte sangen nattens forestående begivenheter. Regimets slutt ble markert av et militærkupp gjennomført av en gruppe lavere offiserer som kalte seg *Movimento das Forças Armadas*, eller MFA.² I løpet av få timer var kuppet over, uten særlig motstand annet enn fra enkelte stasjoner for det hemmelige politiet rundt om i landet. Den daværende statsministeren Marcelo Caetano gikk med på å overgi makten til general Spínola. Spínola tok makten på den forutsetning at han hadde en garanti om at MFAs høyere offiserer støttet ham. Nærmere bestemt gjaldt det oberst Vasco Gonçalves (senere general), som var en populær offiser og hadde sterke bånd til kommunistene. Kuppet ble utløst av konflikter innad i militæret som lønn, ansiennitet, verneplikt, og krigene i koloniene. Men mange av de yngre offiserene i MFA var også politisk opptatt ut over dette og inspirert av sosialistiske ideer. Kuppet, og revolusjonen som fulgte, er på folkemunne kjent som *Nellikrevolusjonen*.

Befolkningen i Portugal for øvrig var utsultet på politisk innflytelse. Mulighetene som fulgte begivenhetene 25. april 1974, markerte derfor også starten på 19 måneder med politisk og sosial turbulens:

the collapse of the institutional structure of fascism and the destruction of established authority gave birth to a situation in which civil society was almost completely freed from the institutional and ideological constraints of a sovereign state power.³

Grasrotbevegelser sprang ut av disse forholdene og var sentrale i løsningen av umiddelbare behov og problemer som hadde samlet seg opp gjennom årene med korporativisme.

Politiseringen av grasrota kom tydeligst frem på tre områder – blant fabrikkarbeidere,

² Movimento das Forças Armadas (MFA): De væpnede styrkers bevegelse.

³ Lomax 1983: 126.

jordbruksarbeidere, og i byene i form av nabolagsbevegelser.

De 19 månedene mellom 25. april 1974 og 25. november 1975 avgrensner denne oppgaven i tid. Økningen i politisk, sosial og organisatorisk aktivitet på grasrotnivået etter kuppet er gjenstand for undersøkelsen. I denne oppgaven tar jeg sikte på å undersøke og forklare den økte aktiviteten, spesielt i nabolagene i og rundt de største byene *Lisboa* og *Porto*.

PROBLEMSTILLING OG TEORI

En enkel formulering av et overordnet spørsmål er ”*hva var denne bevegelsen?*”. En slik formulering rommer implisitt en rekke delspørsmål som må besvares for å komme frem til et fullstendig svar. Jeg har jobbet ut ifra en hypotese om at nabolagsbevegelsene i Portugal var én enkelt bevegelse; Nabolagsbevegelsen i og rundt de største byene, Porto og Lisboa (inklusive Setubal), i Portugal i tidsperioden 25. april 1974 til 25. november 1975 var en enhetlig bevegelse. Men er det grunnlag for å hevde at nabolagsbevegelsen i Portugal var én og ikke stykket opp i ulike deler? Det fører oss til hovedspørsmålet for dette prosjektet:

Kan den portugisiske nabolagsbevegelsen – i det gitte tidsrom – beskrives som en enhetlig bevegelse ut ifra gitte kriterier for sosiale, kollektive eller folkelige bevegelser?

Hvorvidt man kan kalle oppblomstringen av direkte aksjoner og organisering og krav i nabolagene i perioden 25. april 1974 til 25. november 1975 for en enhetlig bevegelse, ”Nabolagsbevegelsen”, avhenger av hvilke spørsmål vi velger å stille til kildene og litteraturen. For å kaste nytt lys over nabolagsbevegelsen i Portugal etter kuppet 25. april 1974, vil oppgaven trekke på begreper og teori fra studiet av sosiale bevegelser. Dette teorigrunnlaget legger føringer på hvilke spørsmål man stiller. Hvor langt svarer nabolagsbevegelsen til en idealtypisk sosial bevegelse? Samtidig åpner en slik fremgangsmåte for en antitese. Hvis ikke bevegelsen står idealtypen nær nok til å kalles en enhetlig bevegelse, må en forklare hvordan den avvek.

I de følgende avsnittene skal jeg se nærmere på delspørsmål som følger av den ovennevnte problemstillingen Og: Hvilket teorigrunnlag finnes for å forstå sosiale og kollektive bevegelser generelt og den portugisiske nabolagsbevegelsen i 1974-1975 spesielt?

Sosiale, folkelige, og kollektive bevegelser⁴

Det er ikke ett begrep om folkebevegelser som vil være adekvat for å forklare en sammensatt bevegelse. Når vi studerer fortiden, vil vi alltid støte på variasjoner i de historiske uttrykkene som sjelden vil kunne redegjøres for med ett idealtypisk begrep slik vi ofte finner hos statsvitenskapen og sosiologien. Likevel, for å forstå det vi historikere studerer er disse begrepene ofte til stor hjelp.

En idealtypisk kollektiv bevegelse har en rekke trekk. Ifølge historiker Knut Kjeldstadli varer en bevegelse over tid, har et høyt deltagertall og er i prinsippet åpent for alle basert på frivillig tilslutning. I tillegg er en kollektiv bevegelse målorientert, uavhengig av eller i opposisjon til øvrigheten og har en kollektiv identitet med basis i dype og brede sosiale nettverk (sosiomoralske miljøer). En kollektiv bevegelse kan ha elementer av formell organisering, men begrenses ikke av strenge ytre grenser. Dessuten preges en kollektiv bevegelse av en høy grad av indre offentlighet og kommunikasjon.⁵ Kollektive bevegelser kan dermed forstås som en sammenslutning av mennesker med liknende mål, gjerne et mål som har direkte innvirkning på deltagerens hverdag. Tradisjonelt har kollektive bevegelser hatt basis innen spesifikke sosiale klasser, mens tilfellet for de nyere sosiale bevegelsene er at de finner fellesnevnerer i for eksempel sak, kjønn, seksuell legning, eller lokal tilhørighet, og har et mer sammensatt klassegrunnlag. Deltagelse er fellesnevneren, og som et resultat av det er strukturen ofte flatere og mer nettverksbasert enn i tradisjonelle kollektive bevegelser som arbeiderbevegelsen.⁶ Den historisk orienterte samfunnsviteren, Sidney Tarrow definerer en sosial, eller kollektiv bevegelse som:

(...) participants responding to a variety of incentives: material and ideological, partisan and group-based, long standing and episodic. Building on these opportunities, and using known repertoires of action, people with limited resources can act contentiously – if only sporadically. When their actions are based on dense social networks and connective structures and draw on consensual and action-oriented cultural frames, they can sustain these actions in conflict with powerful opponents. In such cases – and *only* in such cases – we are in the presence of a social movement; when contention spreads across an entire society, as it sometimes does, we see a cycle of contention; when such a cycle of contention is organized around opposed or multiple sovereignties, the outcome is a revolution. The solution to the

⁴ Disse begrepene dreier seg, i essens, om det samme fenomenet, men vektlegger ulike aspekter ved en bevegelse: begrepet *sosial bevegelse* vektlegger mål og tanker som oftest vender seg mot endring i sosiale- og samfunnsstrukturer; begrepet *folkelig bevegelse* vektlegger klassegrunnlag og sosial sammensetning i bevegelsen; mens begrepet *kollektiv bevegelse* vektlegger handlingssiden ved en bevegelse som omfatter et gitt spekter av handlingsrepertoar.

⁵ Kjeldstadli 2007.

⁶ Kjeldstadli 1994: 94.

collective action problem depend [sic] on shared understandings, on dense social networks and connective structures, and on the use of culturally resonant forms of action. But above all, I believe, they are triggered by the ebb and flow of political struggle.⁷

Av denne definisjonen kan en også trekke ut noen sentrale elementer. For det første vil dannelsen av en sosial, eller kollektiv bevegelse forutsette at det oppstår en *mulighet* – en situasjon som gir en åpning for handling. Likevel, for Tarrow er det ikke nok at det oppstår en mulighet til å handle. For det andre, handlingene må ta utgangspunkt i eksisterende *sosiale nettverk og kontaktflater*. Og for det tredje, bevegelsen må finne mening i en *felles forståelsesramme* – også kalt *framing*.

I tilfellet med den portugisiske revolusjonen, dannet kuppet 25. april 1974 en mulighet for handling. Slik jeg ser det, gjenstår det å forklare hvordan denne muligheten fremstod for befolkningen i nabolagene. Etter mitt syn ligger svaret i å undersøke de politiske konjunktorene under revolusjonsforløpet. Fra et slikt utgangspunkt vil det følge et forsøk på å forstå og forklare hvordan de kulturelle forståelsesrammene preget bevegelsen, og hvilke nettverk og kontaktflater som eksisterte og oppstod.

Med utgangspunkt i disse ovennevnte tankene om sosiale bevegelser, har jeg valgt å sette opp fire dimensjoner om bevegelser der hver enkelt av dimensjonene kan forstås som et spektrum.⁸ Formålet er å bruke disse som et analytisk verktøy for å teste hypotesen om én enkelt nabolagsbevegelse og kunne si noe om hvor nabolagsbevegelsen befinner seg i rørslefloraen.⁹

- 1) *Kollektivitet*: Den første dimensjonen angår *kollektivitet* og har innvirkning på handling og deltagelse. Gitt at det finnes en masse individer med liknende trekk, må det til en viss samhandling og dessuten en oppfatning om at de har noe til felles for at fenomenet kan kalles en kollektiv eller sosial bevegelse. Sosiale eller kollektive bevegelser forstås i denne sammenheng som en sammenslutning av mennesker med liknende og bevisste mål.
- 2) *Organisering*: En slik masse individer med liknende kvalitative trekk kan være løst forbundet eller ha formell struktur. En annen dimensjon angår derfor *organisasjonsform*. Dette innebærer ikke nødvendigvis at en organisasjon er en kollektiv bevegelse, men et viktig aspekt ved en kollektiv bevegelse er graden av indre demokrati. Deltagelse er

⁷ Tarrow 1998: 10.

⁸ Inspirasjon til denne syntesen for kollektive bevegelser er funnet i Kjeldstadli 2007; 1994.

⁹ Rørslefloraen: begrepet er hentet fra Kjeldstadli 2010: 16.

hovednevneren i nyere sosiale bevegelser. Organisasjonsformen blir som et resultat av det ofte flatere og mer nettverksbasert enn i tradisjonelle kollektive bevegelser som arbeiderbevegelsen. Deltagerne i disse sosiale bevegelsene har ofte overlappende deltagelse i ulike bevegelser.¹⁰

- 3) *Interesser*: Fremmer en bevegelse deltagerens egeninteresser eller taler den andres sak? Dette påvirker naturligvis også selvforståelsen innad i gruppen og hvem en søker å samarbeide med, og hvem som oppsøker bevegelsen for samarbeid. I egeninteressegrupper har som oftest de liknende og bevisste målene en direkte og umiddelbar påvirkning på bevegelsens deltagers liv og hverdag.
- 4) *Klasse*: Det er også som nevnt en sosiologisk tradisjon i USA og Europa som deler bevegelser i nye og tradisjonelle bevegelser. Tradisjonelt har kollektive bevegelser vært knyttet til klasse, mens nyere sosiale bevegelsene har fellesnevnerer i for eksempel sak, kjønn, seksuell legning, eller lokal tilhørighet, og har ofte et mer sammensatt klassegrunnlag.

Klassebegrepet kan forstås på ulike måter. Grovt inndelt har vi blant annet den marxistiske forståelsen der klasse defineres ut ifra forholdet til produksjonsmidlene, og den weberske forståelsen der klasser defineres ut ifra ulik posisjon i et marked. Sosiologen Peter Saunders belyser noen innvendinger mot disse forståelsene når de blir anvendt i boligsektoren. I den marxistiske forståelsen er et individs forhold til bolig av mindre betydning for kassetilhørigheten fordi det ikke berøres av forholdet mellom kapital og arbeid. Ifølge Saunders tar ikke den marxistiske klasseforståelsen høyde for at forholdet til bolig har økonomiske implikasjoner. I den weberske forståelsen er forholdet til bolig av stor betydning fordi det gir individer en plassering som eier/ikke eier i et boligmarked. Innvendingene til Saunders er imidlertid at denne forståelsen teoretisk kan åpne for nærmest uendelige posisjoner (klassegrunnlag). Likevel, Saunders kan se ut til å syntetisere forståelsene i en teori om boligklasser, og viser at det ikke er umulig å trekke på både den marxistiske klasseforståelsen og den weberske.¹¹ Det er ingen grunn til at ikke begge begrepsinnhold kan anvendes når vi skal sette den portugisiske nabolagsbevegelsen opp mot idealtypen.

Spørsmålet om hva denne bevegelsen var, er den røde tråden i denne oppgaven. Under ferden mot en konklusjon, en syntese, vil jeg konsentrere meg om å analysere bevegelsen mot disse

¹⁰ Kjeldstadli 1994: 94.

¹¹ Saunders 1983: 66-84, 93-102.

kriteriene. Med de fire dimensjonene om bevegelser in mente må det understrekes at det ikke alltid er skarpe skiller mellom dem. For å kunne si noe om nabolagsbevegelsen i sammenheng med de ovennevnte dimensjonene må en gå inn på de ulike dimensjoner ved studieobjektet. Som Knut Kjeldstadli tidligere har skrevet, dreier det seg om ”å tenke”, ”å handle” og ”å være”.¹²

For det første er det interessant å se på hvem som tok del i bevegelsen – hvem er objekt og subjekt for bevegelsen? Dernest er et viktig aspekt av en bevegelse hvordan tankene kom til uttrykk i handling – hvordan handlet bevegelsen? Til slutt er det viktig å se hvilket tankegods og tradisjoner var felles i denne bevegelsen – hvordan tenkte bevegelsen? Nedenfor utdypes disse spørsmålene som et mellomledd i spørsmålshierarkiet. Hvordan spørsmålene behandles i kapittelinnstillingen går vi igjennom i dette kapitlet under overskriften ”struktur og metodiske overveielser”.

Å være

Dette punktet omhandler hvem bevegelsen var. Spørsmål om hvem denne bevegelsen var, vil besvares ved en gjennomgang av hvem som deltok i nabolagsbevegelsen og av hvilken sammensetning de hadde i forhold til klasse og sosial status. I tillegg er en nødt til å komme inn på hvilke typer samarbeid som oppstod, hvilke eksisterende nettverk bevegelsen ble bygd på, hvilke nye nettverk som oppstod som følge av bevegelsens oppkomst, og andre identitetsspørsmål.

Et annet punkt er hvordan bevegelsen plasseres og oppfattes som del av andres forståelsesramme. Hvordan var bevegelsen oppfattet av samtidens aktører? En kan skille mellom bevegelsen som subjekt eller objekt. Fra utsiden ble denne bevegelsen behandlet ulikt av disse samtidige aktører. Enkelte ganger ble den sett som en enhetlig og organisert bevegelse, mens andre ganger ble den sett på som en fragmentert og uoversiktlig samling av aksjoner. Dette skillet kom særlig frem i utviklingen av deler av militærets forhold til og støtte til ”folkebevegelsen”, og det portugisiske kommunistpartiets og sosialistpartiets syn på aksjonene som udisiplinerte og emosjonelle uttrykk som måtte komme under kontroll. Disse ulike og sprikende synene på folkebevegelsen har gjort seg gjeldende også i senere studier av begivenhetene. Som en del av spørsmålet om hvem som utgjør bevegelsen, ansees det derfor som viktig å undersøke også hvordan denne sosiale bevegelsen ble oppfattet fra utsiden og hvordan dette påvirket nabolagsbevegelsens selvforståelse. Blikket utenifra dreier seg om

¹² Kjeldstadli 2002; 2007; 2010.

samtidige aktører som ikke nødvendigvis var direkte involvert, og også senere analyser og forskning.

Å handle

Handlingsrepertoar, eller aksjonsrepertoar, er et viktig begrep for å forstå en bevegelse. Handlingsrepertoaret er de typene handlinger som til en hver tid er tilgjengelige for en gruppe mennesker – enten de er forankret i lange tradisjoner eller oppstår som følge av nye mulighetsstrukturer. En snakker ofte om tanke og praksis, og det er viktig å se nærmere på hvordan disse relaterer seg til hverandre. Utover det vi vanligvis assosierer med handlinger er det viktig å ha in mente at politiske og sosiale strategier og organisering også tolkes som handling. Strategier og hvordan de utfolder seg, for eksempel i form av allianser, avhenger av de politiske konjunktorene og hvilke muligheter som faktisk eksisterer. Organiseringsmønster vil man også finne i et krysningspunkt mellom ytre muligheter, formål og dominerende ideer i bevegelsen.

Ut fra en del av aksjonsrepertoaret (eksempelvis husokkupasjon og betalingsstreik) kan det ved første øyekast tyde på at bevegelsen søkte en endring i eiendomsforholdene. Handling er ofte nært forbundet med gjeldende ideer og tanker, og tradisjoner i en bevegelse som helhet. Men handling er også i stor grad påvirket av ytre og umiddelbare impulser som den lokale virkeligheten. Lokale variasjoner i aksjonsrepertoaret etterlater noe tvil om det var felles og entydige mål for revolusjonen i nabolagsbevegelsen som helhet. Den britiske historikeren Eric Hobsbawm hevder at radikale handlinger ikke nødvendigvis innebærer at det står radikale mål bak. Mer presist, Hobsbawm mener å finne belegg for at politisk radikale handlingsformer i Frankrike på 1800-tallet ikke nødvendigvis innebar at kravene var radikale i sosioøkonomisk forstand, men begrenset seg til krav om politisk demokrati. De mer moderate handlingsformene i engelsk arbeiderbevegelse har tradisjonelt gått sammen med radikale sosiale krav.¹³ På samme vis kan det tenkes at det også i Portugal ikke var noen entydig sammenheng mellom radikalisme i aksjonsform og radikalitet i krav. For eksempel var streiker hyppig brukt både i lønnskamp og i støttemarkeringer i industrien, men de artet seg ikke med nødvendighet antagonistiske eller konfronterende. Selv om aksjonene representerte handlingsformer som var like eller liknet på hverandre, kunne de likevel ha utgangspunkt i ulike tradisjoner og mål.

Nabolagsorganisasjonenes handlinger kan si mye om et eventuelt fellesskap og hvorvidt

¹³ Hobsbawm 1964.

denne bevegelsen var sammenbundet og enhetlig.

Å tenke

Hvilke tanker var representert i nabolagsbevegelsen? Hvilken forståelsesramme – av Sidney Tarrow også kalt *framing*¹⁴ - lå til grunn? For enklere å kunne svare på dette spørsmålet kan man dele ”tanker” i tre uttrykk for tankevirksomhet.

- 1) Deskriptive utsagn – utsagn om hvordan tingenes tilstand er (eventuelt har vært eller er på vei mot) og sammenhengen mellom tings tilstand.
- 2) Normative utsagn – utsagn om hvordan tingene bør være og i hvilken retning man ønsker at utviklingen skal gå.
- 3) Preskriptive utsagn – utsagn om handlingsforslag, strategier, og krav og hva en skal gjøre.

Her blir det igjen viktig å skille mellom subjekt og objekt i bevegelsen: hvem skal gjøre hva for hvem? En kan tenke seg to ytterpunkter der selvforståelsen til den gruppen man undersøker vil kunne bidra til å forklare: 1) Fremmer bevegelsen en sak på sine egne vegne? Er bevegelsen er en selvinteressegruppe? Eller: 2) Fremmer bevegelsen et syn på vegne av en bredere gruppe? Er bevegelsen er en solidaritetsbevegelse?¹⁵

Utsagn peker ofte fremover, mot et mål. Ved å undersøke de rådende tankene i en bevegelse kan man avdekke ulike mål for en bevegelse: Er de definerte og klare eller diffuse? Er de kortsiktige, mellomlange eller langsiktige? I tillegg kommer nyanseforskjellene: Var forskjellene innad i bevegelsen så store at bevegelsesbegrepet ikke lenger gir mening i studiesammenhengen? Tanker om motstandere og fiender kan også være noe som binder en bevegelse sammen eller avdekker forskjeller.

HISTORIOGRAFI

Det er spesielt fire bøker som har vært viktige bidrag til forståelsen av revolusjonen i Portugal i 1974 til 1975. Bøkene har blant annet bidratt til at historien om revolusjonen i Portugal ikke har blitt stående ene og alene som historien om MFA, PCP¹⁶ og PS¹⁷. For eksempel er nabolagsbevegelsen kun viet to og en halv side i bind åtte av Portugals historie som omhandler den portugisiske revolusjonen som helhet, og er nesten utelukkende basert på

¹⁴ Tarrow 1998: 10-25.

¹⁵ Kjeldstadli 2007.

¹⁶ Partido Comunista Portugês (PCP) – Portugals kommunistparti.

¹⁷ Partido Socialista (PS) – Sosialist partiet.

arbeidet til Charles Downs som vi skal se på nedenfor. Viktige biografier av blant annet general Costa Gomes¹⁸ og kaptein Otelo Saraiva de Carvalho¹⁹ lar emnet nærmest stå uberørt.²⁰ Likevel er det, som vi skal se, blitt vist at nabolagsbevegelsen er et fenomen som er verdt å studere og har en plass i historien om den portugisiske revolusjonen.

De fire ovennevnte bøkene som har bidratt til dette er *The Revolution Within The Revolution* av Nancy Bermeo, *Building Popular Power* av John Hammond, *The Revolution at the Grassroots* av Charles Downs, og Phil Mailers *Portugal: The Impossible Revolution*. Den historiografiske debatten har i etterkant av revolusjonen i mange tilfeller dreid seg om to forbundene spørsmål: Hvilke samfunns-elementer og -segmenter skal man tillegge mest vekt som drivkraft for revolusjonsutviklingen? Og hva slags revolusjon – en sosioøkonomisk eller en politisk – førte til dagens samfunnsordning? Svaret på spørsmålene avhenger av hvilken aktør man tillegger mest vekt og innflytelse i perioden. Bøkene vi her skal se nærmere på forsøker å få grep om samspillet som gjorde seg gjeldende mellom ulike grupper og segmenter av samfunnet.

Bermeo: Politisk og sosioøkonomisk revolusjon

Samfunnsviteren Nancy Bermeo analyserer i sin bok *The Revolution within the Revolution* jordreformen som for fullt gjorde seg gjeldende fra sommeren 1975. Jordreformen var en hjørnestein i den portugisiske revolusjonen på et tidspunkt da det portugisiske kommunistpartiet hadde førersetet. Men denne reformen, hevder Bermeo, var en mer kompleks prosess som ikke ensidig kan sees på som en toppstyrt revolusjonær prosess. I mangel på et godt og effektivt byråkrati som kunne sette endringene ut i livet, så bøndene seg nødt til å selv utfordre eiendomsforholdene. Bermeo søker å forklare hvorfor bøndene handlet som de gjorde og etablerte arbeiderstyrte gårder. I tillegg forsøker hun å forklare hvilken betydning disse kollektivt ordnede gårdene fikk lokalt. Et annet punkt statsviteren tar opp, som også vil gå igjen i dette masterprosjektet, er hvilken kontakt og påvirkning det var mellom staten og de lokale selvstyrte enhetene og deres arbeiderkommisjoner. I denne oppgaven vil derimot forholdet mellom staten og nabolagskommisjoner være fokuset.

Det viktigste å ta med seg i denne oppgaven fra Bermeo er distinksjonen mellom en politisk og en sosioøkonomisk revolusjon. Hun anser en politisk revolusjon for å være ”a revolution

¹⁸ General Costa Gomes var den andre presidenten etter kuppet 25. april 1974 (30. september 1974 – 13. juli 1976).

¹⁹ Otelo Saraiva de Carvalho ble senere brigader og deretter general under revolusjonen. Carvalho var også leder for fastlandskommandoen (COPCON) etter kuppet 25. april.

²⁰ Henholdsvis Ferreira 1994; Cruzeiro 1998; Carvalho 1991.

that effects only the distribution of formal political rights (...) but property relations remain fundamentally unchanged.”²¹ Denne definisjonen innebærer at en politisk revolusjon nok kan ha ulik karakter, men at endringen er forbeholdt styringsprinsipper og –eliter. Den kan eksempelvis føre til et politisk system med representativt demokrati med parlamentarisme, eller et rådssystem med mer radikalt demokrati. En sosioøkonomisk revolusjon endrer eiendomsforholdene.

Distinksjonen kan bidra til å kvalifisere krav og handlinger nabolagsbevegelsen hadde. Den første umiddelbare perioden etter kuppet er som i mange revolusjoner en politisk revolusjon – et bytte av politisk elite og opprettelsen av nye institusjoner tilpasset det nye styringsidealer. Etter hvert som revolusjonen utfoldet seg kan en også snakke om en sosioøkonomisk revolusjon.

Hammond: Sentralistisk og folkelig styringsmodell

John Hammond tar i *Building Popular Power* utgangspunkt i to teorier om revolusjonære overganger, en om sentralstyrt overgang til et sosialistisk samfunn, *The Centralist Modell* og den andre om folkestyring i overgangen *The Popular Power Modell*. Teoriene blir brukt i *Building Popular Power* for å forstå den brede sosiale bevegelsens eller ’folkets’, slik Hammond omtaler det, forhold til den revolusjonære prosessen. Disse modellene var ikke bare et eksisterende ideologisk spørsmål i Portugal i 1974, men har utviklet seg til å også bli et historiografisk spørsmål.²²

Hammond presenterer den sentralistiske modellen som særlig knyttet til de kommunistiske tradisjonene som har søkt en overgang til og utviklet en sentralstyrt sosialistisk økonomi som i Øst-Europa. I denne tradisjonen er folkebevegelser viktig, men i bunn og grunn som et taktisk redskap for lederskikkelser og lederskapet i partiet. Folkebevegelsen ansees ikke som et aktivt subjekt, men som en passiv gruppe som skal føres fra en tilstand uten makt til en annen med makt. Dette skjer ifølge modellen gjennom et sentralt styrt organ som for eksempel et parti. Folkets deltagelse reduseres til et støttende element for den sentrale styringen. Styringen ovenfra er, slik tilhengere av den sentralistiske modellen ser det, nødvendig for ikke å miste momentum og initiativ. Gjennom nasjonaliseringer og lovgivning skal makt overføres til folket.

På den andre siden har vi modellen basert på folkestyring, det Hammond har kalt *The Popular Power Modell*, som beskriver en annen tilnærming til sosialistiske revolusjoner. Folket tar

²¹ Bermeo 1986: 38.

²² Hammond 1988.

større del i styringen og gjennomføringen av en ny samfunnsstruktur. Denne modellen avviser sentralstyring og representativt styresett og legger til grunn direkte deltagelse i økonomiske og politiske avgjørelser. Tilhengere av folkemaktmodellen vil hevde at aktiv deltagelse former folks bevissthet og oppførsel. Aktiv deltagelse under overgangen, revolusjonen, er avgjørende for å kunne styre et sosialistisk samfunn.²³

I det portugisiske tilfellet kan man se at begge disse modellene kommer til uttrykk. For å få et klart bilde og en adekvat forklaring av det som skjedde er man nødt til å ha begge disse klart in mente. Samtidig som man hadde et sterkt kommunistparti, et sosialistparti og fagforeninger knyttet til disse, oppstod det ifølge Hammond en bred folkelig bevegelse også utenfor deres kontroll.

Mailer: Journalisten ved fronten

Portugal: The Impossible Revolution? av Phil Mailer er ikke et akademisk verk, men et vitnesbyrd fra en revolusjonær situasjon.²⁴ Mailer søker ut fra egne erfaringer å dokumentere det portugisiske folks kamp mot diktaturet, dets arv i tiden etter kuppet, og maktkampene som fulgte i et tilsynelatende strukturelt vakuum. I tillegg søker han å analysere revolusjonsutfoldelsen i en klart frihetlig sosialistisk tradisjon med vekt på spontan organisering og grasrotaksjoner. Mailers narrativ av revolusjonen har i mange tilfeller likhetstrekk med det John Hammond har kalt den folkelige styringsmodellen.

Videre forsøker Mailer å forstå og forklare hvorfor revolusjonen ikke oppnådde de demokratiske og sosioøkonomiske resultatene man forbinder med en revolusjon av det sosialistiske slaget. På så måte kommer distinksjonen mellom den politiske og den sosioøkonomiske revolusjonen tydelig frem også i denne boken. Mailer mener at partiene og myndighetene som forkjempere for det borgelige parlamentariske styret stod i et motsetningsforhold til befolkningen som tok del i folkebevegelsene som kjempet for strukturelle og sosioøkonomiske endringer. Dette motsetningsforholdet mener Mailer er grunnlaget for den ustabile situasjonen og de mange arbeidskonfliktene og sosiale konfliktene som fant sted i revolusjonsperioden. Mailer må også sies å være en av de første som analyserer skillet mellom den politiske revolusjonen og den sosioøkonomiske revolusjonen i Portugal på en så klar måte, i likhet med Downs, Bermeo og Hammond i senere bøker.

Phil Mailer forsøker også å se de lokale oppgjørene i sammenheng med den nasjonale

²³ Hammond 1988.

²⁴ Mailer 1977. Phil Mailer skrev for den frihetlig sosialistiske avisen *Combate* under revolusjonen. Mailer har også hatt tilhørighet til kretsen rundt *Solidarity* i England.

situasjonen og de nasjonale politiske konjunkturer.²⁵ Nasjonalt viser Mailer også at staten i Portugal på denne tiden var fragmentert og ikke kunne ansees for å være noe reelt enhetlig maktsentrum. Denne fragmenteringen åpnet for kollektive bevegelser, og kan på den måten fremstå som en mulighetsstruktur slik Tarrow og andre nevner.²⁶ De kollektive bevegelsene kan sees på som en del av maktspredningen. Mailer viser at de ulike fragmentene som til slutt kom til å integreres i og utgjøre den konsoliderte staten. De mange mindre stridighetene gir til sammen et bilde av den større omveltningprosessen; Mailer mener summen av disse lokale oppgjørene – streiker, okkupasjoner, organisering, demonstrasjoner, og aksjoner – langt på vei utgjorde revolusjonen. Mailer forsøker å skissere hvordan den autonome organiseringen foregikk, og hvordan fabrikkkommisjoners og nabolagskommisjoners møter og trefninger med tunge organisasjoner som den kommunistiske fagbevegelsen eller andre partier av ulik art og størrelse utartet seg.

Downs: Revolusjon i en by

Charles Downs gjorde en studie av nabolagene i byen Setubal, Portugal. Boken *Revolution at the Grassroots* er delt i to. Den første delen er en generell gjennomgang av begivenheter, teori, og en analyse av det Downs kaller grasrotorganisering i bynabolagene – primært i Setubal – under revolusjonen. Den andre delen er en samfunnsgeografisk studie begrenset til Setubal. I forhold til Lisboa ligger Setubal på andre siden av elven Tejo, også kjent som Tagus, og er del av industribeltet som omslutter Lisboa.

I boken hevder Downs at organiseringen i bynabolagene representerer både et potensial og begrensninger for at majoriteten av en befolkning kan delta i endring – en endring av lokale forhold som påvirker samfunnet som helhet. Charles Downs mener at de urbane og sosiale bevegelsene knyttet til nabolagene er kvalitativt forskjellige fra andre sosiale bevegelser. For det første er disse bevegelsene kun knyttet til nabolagene og derfor geografisk betinget. For det andre er dagsorden som oftest strengt urban og organiseringen gjenspeiler det urbane, og ikke er derfor ikke et generelt uttrykk for sosiale bevegelser. Forstår jeg Downs rett kan en si at en nabolagsbevegelse er et særtilfelle av en sosial bevegelse. Fordi nabolagsbevegelsene er kvalitativt annerledes enn eksempelvis bevegelser knyttet til arbeidsplassen får det implikasjoner for teorianvendelse, analyse, taktikk og strategi. På arbeidsplassen baserer konflikter seg som oftest på et motsetningsforhold mellom arbeidstaker eller arbeidskraften og arbeidsgiver eller kapital. Dette får klare uttrykk i hvordan fagbevegelsen har handlet i

²⁵ Politiske konjunkturer kommer vi tilbake til i andre kapittel.

²⁶ Tarrow 1998; Mulighetsstrukturer har vi vært inne på tidligere i dette kapitlet. Begrepet utdypes videre i fjerde kapittel.

konflikter, der streik har vært en vellykket og dominerende aksjonsform. I urbane sosiale bevegelser – som nabolagsbevegelsen i Portugal var – er konfliktlinjene ikke like klare. Nabolagsbevegelser står overfor en rekke motstandere som lokale myndigheter og andre statlige organ, huseiere og enhver aktør som er med på å utforme omgivelser eller har innflytelse på bevegelses- og levemønstre. Eksempler på dette kan være alt fra skolesystem og barnehager til kollektivtransport. Av den grunn blir også aksjonsform, tanker og strategi veldig differensiert ut ifra hvilke konflikter en tar del i.

Videre argumenterer Downs for at forholdet til staten og endringer i den politiske konjunktoren står sentralt i utviklingen av nabolagsbevegelsens uttrykk. Jeg opplever dette som en følge av Downs syn på nabolagsbevegelsen som forskjellig fra andre sosiale og kollektive bevegelser. I denne sammenhengen forstås ikke politisk konjunktur kun som handlingskontekst for bevegelsene, men som noe som er med på å definere bevegelsen – hvem som deltar, når de deltar, dagsorden, ideologisk utvikling, og hvordan de blir møtt i antagonistiske situasjoner.²⁷

KILDER

I tillegg til de ovennevnte sentrale bøkene inngår en rekke andre sekundærlitterære bøker, artikler, og artikkelsamlinger i litteraturgrunnlaget for denne masteroppgaven. En sekundærlitterær bok som skiller seg noe ut, er *O Futuro Era Agora* som er en samling av aktivisters personlige erindringer av den folkelige bevegelsen 20 år etter 25. april 1974 og ikke et vanlig akademisk verk. Erindrings-samlingen har hjulpet til å avdekke deltagersammensetningen i de ulike bevegelsene i Portugal i perioden. I tillegg har den vært interessant i forbindelse med å fylle ut hendelser med personlige narrative og til å sjekke uklarheter som for eksempel aksjonsdatoer og -forløp.

På samme måte har avisen *Combate*, som ble trykt mellom 1974 og 1977, vært nyttig for å kryssreferere og oppdage nye spor. Avisen trykte nabolagenes egne erklæringer og aktivisters artikler. Redaksjonen, som for øvrig Phil Mailer var del av i en periode, supplerte disse med analytiske artikler, og anså seg selv å være del av og å tale på vegne av grasrotaktivister og bevegelser.²⁸

²⁷ Downs 1989.

²⁸ Enkelte offisielle dokumenter og dekreter, og henviser til partiprogram og aviser, samt kilder fra nabolagsbevegelsen er også tatt med som vedlegg i Mailer 1977.

Primærkildene jeg har brukt, er samlet ved Instituttet for dokumentasjon av 25. april – *Centro de Documentação do 25 de abril*, eller CD25A som arkivet vil bli referert til i notene. Arkivet er tilknyttet universitetet i Coimbra, Portugal. Noen kommentarer om tilgang til mappene, samt innhold og inndeling av disse er nødvendig.

Det er ikke tilgang på arkivet som helhet, som innebærer at hver enkelt mappe kun er tilgjengelig på direkte forespørsel. Inndelingen er noe uoversiktlig og ikke alltid konsekvent. Mappene jeg har sett på finnes igjen under fellesbetegnelsen ”Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores”, som jeg har valgt å forkorte med OPB/CM i notene. Videre er mappene delt inn i byer og deretter nabolag, område eller bydel. I registeret kommer i tillegg årstall og antall dokumenter, men mappene har ingen innholdsforklaring. Min erfaring tilsier at årstall og antall ikke nødvendigvis samsvarer med det faktiske innholdet. Antall dokumenter i hver mappe jeg har undersøkt varierer mellom ett og 17. Til tross for noen uoversiktlige faktorer er henvisning til kildene ført på den måten de står i arkivets egne lister slik at det skal være enkelt å finne dem igjen.

I all hovedsak er materialet det her er snakk om løpesedler (pamfletter og situasjonsberetninger), kravslister og organisasjonsvedtekter. En del av disse kildene fra arkivmappene til nabolagene ved *Centro de Documentação do 25 de abril*, finnes også igjen i aviser, som for eksempel *Combate*, som også er tilgjengelige ved arkivet.

Løpesedlene omfatter et stort emnespekter. Disse løpesedlene er ofte korte – én til to sider lange – og inneholder en kombinasjon av informasjon og oppfordringer. Denne informasjonen kan grovt sett deles inn i to grupper eller lag:

- 1) *De nære og lokale* løpesedlene beskriver oftest enkelthendelser i nabolagene og appellerer til gjenkjennelse – eller empati – i gitte situasjoner. Eksempler på løpesedler av dette slaget tar for seg en spesifikk okkupasjon, en utkastelse eller en straffeforfølgelse av okkupanter eller leiestreikende.
- 2) *De generelle og nasjonale* løpesedlene beskriver oftest ting av mer generell natur og i noen tilfeller bringer de det ned på et lokalt nivå. Disse løpesedlene kan se ut som forsøk på å beskrive hvordan de nasjonale forholdene har en konkret og direkte påvirkning på det lokale. Eksempler kan dreie seg om ny lovgivning, politiske skiftninger i MFA eller partipolitiske beskrivelser og konflikter.

Sedlene refererer til utallige hendelser i perioden. Felles for dem er det at de forsøker å bidra med situasjonsanalyser og -beskrivelser. De preskriptive samt normative og deskriptive utsagnene i disse viser forskjellene, nyansene, og likhetene i ulike nabolag og grupper.

I tillegg kombineres den ovennevnte informasjonen med oppfordringer som grovt sett kan deles inn i tre lag:

1) Oppfordringer til demonstrasjon av *lokal* solidaritet og handling. Disse oppfordringene avdekker de umiddelbare konfliktene og behovene en del av befolkningen i nabolagene jeg har studert møtte. Handlingsforslagene viser derfor variasjoner av lokal art.

2) Oppfordringer til demonstrasjon av *nasjonal* solidaritet og handling. Disse oppfordringene avdekker mer generelle konfliktlinjer i samfunnet som helhet og spesielt de nasjonale friksjoner som fikk størst innflytelse i nabolagene. I møte med like impulser gir derfor disse kildene en mulighet til å kunne studere det som var felles over større geografiske områder. Eller på samme måte kan det avdekke varierte svar på like impulser.

3) Oppfordringer til demonstrasjon av *global* solidaritet og handling. I kildene jeg har sett på fra nabolagene er disse, av det jeg anser som selvforklarende årsaker, i mindretall. De lokale og nasjonale impulsene hadde større innflytelse på nabolagene enn globale forhold. Likevel finner vi eksempler på demonstrasjoner mot NATO, amerikansk innblanding og ikke minst en nærmest unison solidaritet med de tidligere koloniene og en antikrigsaktivisme også i nabolagene.

I tillegg til dette materialet kommer intensjonserklæringer. Med intensjonserklæringer menes en fellesbetegnelse på dokumenter som fulgte organiseringen av nabolagene fordi de i tillegg til å inneha ovennevnte lag, nivå og konkrete intensjoner, bærer i seg en eksplisitt eller implisitt intensjon av et bredere slag. Særlig er det tre typer vi kan skille mellom:

1) *Statutter* for den formelle organiseringen av nabolagene med allmøtestruktur og nabolagskommisjoner som nabolagenes nærmeste koordineringsorgan. Denne organiseringen kan kronologisk plasseres ulikt i forhold til når de undernevnte *kravslister* og *kartlegginger*. Statuttene viser et organisasjonsideal og etter hvert som organiseringen av koordineringskommisjoner – sammensatt av nabolagskommisjoner – oppstår viser de også et minimum felles grunnlag for nabolagenes organiseringsideal. Statuttene og organiseringsnormene gir oss også et innblikk i organisering i ulike former og avdekker underliggende krav og politisk ståsted.

2) *Kartlegging* av og lister over feil og mangler i nabolaget var blant de første handlingene som inkluderte de aller fleste i et nabolag og kom enten umiddelbart forut for eller rette etter den formelle organiseringen. Denne kartleggingen setter beboere i en historisk kontekst som peker bakover på felles erfaringer under fascistregimet, men samtidig peker kartleggingen implisitt fremover ved å avdekke hvilke områder beboerne selv ønsker å styre eller yte innflytelse over.

3) *Kravslister*, såkalte *cadernos reivindicativos* på portugisisk, likner på den ovennevnte kartleggingen, men er mer presise og eksplisitte i å peke fremover. Mens kartleggingen ofte oppstod i en tidlig fase av revolusjonen utvikler kravene seg til stadighet i møtet med nye impulser. I tillegg utvikler kravene seg fra å være konkret knyttet til nabolaget til å også inkludere generelle systemoverskridende eller solidariske krav.

STRUKTUR OG METODISKE OVERVEIELSER

Av temaet og teorien jeg har valgt å bruke kommer, det frem at dette prosjektet sjangermessig befinner seg i et krysningspunkt mellom politisk og sosial historie. I tillegg vil prosjektet ta for seg idéhistoriske og kulturelle aspekter. For at prosjektets utformning skal gi mest mening er det blitt gjort enkelte metodiske og strukturelle overveininger det kan være greit å redegjøre for.

For det første forsøker oppgaven å følge en kronologisk oppsetning delt inn i meningsfulle faser. Møtet mellom en meningsfull kronologisk inndeling og de meningsfulle analytiske inndelingene av kapitlene har ikke alltid vært like enkelt. Av den grunn har jeg valgt å behandle delspørsmålene i en rekkefølge som gir mest kronologisk mening men som tidvis er kronologisk overlappende. Andre – og til dels tredje – og sjette kapittel får derfor i tillegg funksjonen å plassere innholdet i oppgaven som helhet innenfor rammene for perioden jeg har undersøkt (25. april 1974 – 25. november 1975).

Andre kapittel forsøker å se på bakgrunnen for hele revolusjonen. Revolusjonen må ikke her tolkes som kuppet 25. april 1974 som fjernet det salazariske regimet, men som utviklingen som tillot politiske og sosiale endringer i perioden som helhet. Et viktig aspekt å merke seg her er gjennomgangen av de generelle konjunktorene i revolusjonsforløpet. De spesielle konjunktorene, som berører temaet mer direkte, kobles på og utdypes utover i kapitlene. Av hensyn til koblingen mellom kronologi og tema omhandler *tredje kapittel* hvem befolkningen som bodde i de mest aktive nabolagene var da kuppet ble gjennomført, mens jeg i de

påfølgende kapitlene forsøker å ta denne informasjonen om befolkningssammensetningen med videre for å vise til en utvikling over tid. Denne ideen følger gjennom hele prosjektet. *Fjerde kapittel* tar for seg handlingsdelen av bevegelsen som oppstod i etterkant av kuppet, mens *femte kapittel* tar for seg tankegodset som dominerte i bevegelsen som i de fleste tilfeller fulgte etter handling. Denne analyse dominerte inndelingen er nødvendig, men av hensyn til kronologien og det narrative i historien har jeg derfor vurdert det dit hen å ikke gjøre dem absolutte. *Det sjette kapitlet* vender tilbake til en kronologidominert fremstilling for å samle trådene og gi leseren en avslutning for tema og perioden.

For det andre innebærer studiet av meningsinnholdet i kildene – de delene som gir oppgavens idéhistoriske og kulturhistoriske aspekt – at kildene primært studeres kvalitativt. Jeg har forsøkt å jobbe hermeneutisk for å komme frem til hvilke kilder som best får frem meningen i kildematerialet for deretter å bruke disse som eksempler i prosjektet. Fordi enkeltpersoner har vært vanskelig å spore i dokumentene, har jeg vært nødt til å se på hvordan nabolagsbevegelsen som subjekt og dokumentene den produserte, kommer til uttrykk og påvirkes kollektivt av konteksten den/de opptrer i. Det legges mindre vekt på det kvantitative, men det er ikke dermed sagt at kvantitative vurderinger ikke er med i analysen. Oppgavens problemstilling legger også opp til å vurdere hyppigheten av utsagn og handlinger.

Det kan også være nyttig å reflektere kort over eget ståsted i forbindelse med oppgaven. Her også er det særlig to aspekter jeg ønsker å trekke frem. *For det første* har jeg gjennom denne oppgaven forsøkt å komme nærmere mitt eget hjemland, få økt forståelse av meg selv, mine foreldres generasjon så vel som mine besteforeldre. Denne økte forståelsen – denne historien – har jeg ønsket å dele med andre. Som portugisisktalende har jeg hatt tilgang på et kildemateriale som har gjort prosjektet mulig og jeg håper det kan vekke interesse for Portugals nyere historie så vel som studiet av den portugisiske grasrotorganiserings i etterkant av kuppet 25. april 1974.

For det andre er jeg politisk sympatisk til ulike demokratiske forsøk som ble utprøvd under den portugisiske revolusjonen og er engasjert i å utforske ulike fortidige eksempler på sosiale bevegelser og utfordringer som oppstår i overganger fra regime til regime. Det interessante ved å undersøke grasrota i nabolagene fremfor i industrien eller i landbruket er at samfunnet i Portugal tradisjonelt har vært delt i ”bastioner”. Kommunistpartiet har tradisjonelt stått sterkt i både industrien og landbruket sør for Lisboa og fortsatte å dominere ideologisk på 1970-

tallet.²⁹ Fordi det her er snakk om bosted og ikke arbeidsplass, representerer nabolagene i byene et mer sammensatt og annerledes bilde av utfordringer, ideer og handlinger slik vi skisserte ovenfor i avsnittet om Charls Downs' *Revolution at the Grassroots*. På grunn av det engasjementet og den innlevelsen jeg har hatt i forhold til tema og geografisk område har jeg søkt å sette krav til meg selv for å beholde en viss avstand til stoffet. Samtidig mener jeg at jeg har hatt nytte av en kulturell forståelse for Portugal og dets sosiale bevegelser.

²⁹ Portugal har den dag i dag Vesteuropas største kommunistparti, som stammer fra stiftelsene i 1921.

ANDRE KAPITTEL

-

*A REVOLUCAO DOS CRAVOS*¹ - bakgrunn for kuppet og revolusjonen

Fra 1933 til 1974 var Portugal et autoritært diktatur med fascistiske trekk – også kalt den 2. republikk eller *O Estado Novo* (Den Nye Staten). Inspirert av den fremtredende franske nasjonalisten Charles Maurras, den katolske kirken og fascismen i Italia antok Den Nye Staten en korporativt ordnet økonomi, et politisk ett-partisystem og en undertrykkende samfunnsform der blant annet arbeidslivet var strengt regulert i korporasjoner, med forbud mot frie fagforeninger og streik.² Korporativisme var, slik statsminister Antonio Salazar selv er kjent for å ha uttalte det, ryggraden i det økonomiske systemet i Portugal mellom 1926 og 1968.³ Pressen og andre kommunikasjonsmedier var underlagt streng sensur. I likhet med andre fascistiske diktaturer hadde Portugal på denne tiden en nasjonal ungdomsorganisasjon kalt *Mocidade* som liknet Hitler-ungdommen i Tyskland på 30-tallet. Paramilitære grupper, lik dem man fant i Italia, Tyskland og andre fascistiske stater, var utbredt. Blant disse paramilitære gruppene fant man organisasjoner som hadde kjempet for Franco under den spanske borgerkrigen og som hadde vært ”observatører” på tysk side av fronten under andre verdenskrig. I tillegg holdt republikanergarden orden og oversikt over alt fra kinokøer til torg og kafeer for å opprettholde folkesamlingsforbudet. Sammen med det hemmelige politiet, PIDE⁴, bidro de til å skape en atmosfære av frykt for vold og angiveri. Som nevnt var regimet representert gjennom ett offisielt parti, mens andre partier var kraftig undertrykt eller ulovlige. Særlig gjaldt dette kommunistpartiet.

Regimet var utpreget antikommunistisk. Alle offentlige ansatte måtte for eksempel undertegne

¹ På norsk: Nellikrevolusjonen.

² Da Salazar i 1932 deltok i å utforme og godkjente grunnloven, var den uttalt inspirert av Mussolinis i Italia.

³ Den 1. Portugisiske Republikken brøt sammen i 1926 til fordel for et militærdiktatur. Antonio Salazar var finansminister i en kort periode i 1926, og fra 1928 til utbruddet av 2. verdenskrig. Han ble tilbudt statsministerposten i 1932 og erklærte den 2. republikk (*O Estado Novo*) i 1933. Marcelo Caetano tok over som statsminister i 1968. Bortsett fra perioder der Salazar selv også var fungerende president var presidentembetet besatt av en offiser fra forsvaret i perioden mellom 1933 og 1974.

⁴ *Policia Internacional e de Defesa do Estado* (PIDE): Portugals Sikkerhetstjeneste (Før 1974).

en antikommunistisk erklæring ved tiltredelse. Når det gjaldt samfunnsutviklingen, søkte Salazar å hindre modernisering og industrialisering. Dette anså han som grunnlaget for klassekonflikt og kommunisme. Støtten til regimet fant Salazar hos den katolske kirken og mindre landeiere i det konservative nord. I Alentejo sør for Lisboa stod kirken svakere og ifølge historiker Richard Robinson var befolkningen tradisjonelt religiøst likegyldige. Røttene til dette kan, ifølge Robinson, spores tilbake til maurisk motstand mot den katolske kirken, mangelen på geistlige etter oppløsningen av kristne ordner i 1834 og geistlig apati.⁵ Å snakke om en mauriske påvirkning på 1970-tallet kan virke som en svært lang ettervirkning. Likevel kan vi observere at området var mindre dominert av kirken også i nyere tid. I tillegg til oppløsningen av geistlige ordner, er det ikke usannsynlig at dette kan ha hatt opphav i maurisk motstand mot kirken og følgene dette fikk for befolkningens tilhørighet til kirken. Man kan spore føydalliknende strukturer fra gjenerobringen frem til samfunnet under *Estado Novo*. Disse samfunnsstrukturene kan også ha bidratt til kontinuitet i holdningene overfor kirken. I Alentejo var det *latifundaene*, de store landeierne, som bidro med støtte til regimet sammen med de store, ofte familiedrevne, bedriftene innen finans og industri.⁶ Deres støtte til regimet var ofte knyttet til den eksplisitte holdningen mot kommunismen hos Salazar og statsapparatet. Enkelte av disse geografiske faktorene vil jeg komme tilbake til i neste kapittel. Familien var hjørnesteinen i samfunnet slik Salazar så det. Familiene var, som samfunnet for øvrig, sterkt paternalistisk. Ved valg var det kun familieoverhodet som stemte på vegne av familien. Valg i Portugal var på denne tiden slik de ofte er i diktaturer – man hadde muligheten til å stemme på ett parti og én liste.

Utover på 70-tallet befant Portugal seg i en stadig mer prekær situasjon. Den portugisiske staten rommet store sosiale ulikheter på fastlandet. Og ikke minst var krigene i de portugisiske koloniene i Afrika en stor påkjenning for styret, økonomien og samfunnet generelt.⁷

I dette kapitlet skal vi besvare spørsmålet: Hva var den umiddelbare bakgrunnen for kuppet og revolusjonen? I tillegg til, og som en del av, det spørsmålet skal vi besvare: Hvilke politiske konjunkturer måtte nabolagsbevegelsen forholde seg til?

⁵ Robinson 1979: 14.

⁶ Robinson 1979: 14. Latifundaene er en samfunnsgruppe som er særlig utbredt i midtregionene og sør i Portugal. Disse var store landeiere og landbruket i disse regionene hadde føydale trekk. Jordfordelingen stammer fra kongelige gaver til adelsmenn, og geistlige under den kristne gjenerobringen av Portugal. Jorden var blitt akkumulert på enda færre hender etter at mesteparten av den geistlige jorda ble solgt unna iløpet av første halvdel av 1800-tallet.

⁷ Lomax 1983: 113; Downs 1983: 151-153; Maxwell 1995: 30-35.

KRISENE

Siden 1961 var Portugal involvert i væpnede konflikter i sine kolonier i Afrika – Guinea-Bissau, Angola og Mocambique. Å gå dypt inn i disse konfliktene vil være å gå utenfor emnet. Men det er viktig å ta de økonomiske og sosiale konsekvensene av disse krigene i betraktning. Etter Salazars død i 1968 opplevde Portugal en moderat oppsving i økonomien på grunn av økt aksept for utenlandske investeringer under Marcelo Caetanos styringsperiode (1968 – 1974). Til tross for dette slet den korporative staten fortsatt med store sosiale ulikheter og krigene i de portugisiske koloniene i Afrika var ytterligere en sosial og økonomisk påkjenning.⁸ Kritiske røster begynte å dukke opp i offentligheten, deriblant den fremtidige presidenten general Antonio Spínola. Kenneth Maxwell gjengir det særlig treffende slik,

[a] backward, isolated nation of a little over eight million people which was struggling to industrialize could not go on committing 50 percent of national expenditure to military operations and supporting an army of 170,000, especially when those called upon to fight had no political voice and the population was increasingly estranged from the regime.⁹

Retrett var ikke mulig uten at styret i Lisboa ble stilt overfor et paradoks. Hvordan kunne de inngå avtaler med koloniene som sikret demokratiske rettigheter og selvstyre, mens de holdt disse rettighetene tilbake fra det portugisiske folket? Caetano befant seg i en politisk hengemyr som han vanskelig kunne komme ut av uten å avvikle det omtrent 50 år gamle statlige systemet i Portugal.¹⁰

Siden tidlig på 1960-tallet hadde som nevnt de økonomiske kostnadene av krigene tynget den portugisiske økonomien. De økonomiske reformene Caetano forsøkte å iverksette etter han kom til makta i 1968, forverret ting ytterligere. Reformene som var ment for å modernisere den portugisiske økonomien, var ikke forenlige med selve kjernen i de berørte institusjonene. I en stat hvis institusjoner var tuftet på tanken om å hindre kapitalisme og liberalisme, fikk reformene snarere negative følger. Disse følgene gjorde seg først gjeldende i landbruket der produksjonen sank som følge av mangel på kapital og investering. Lederne i Lisboa tok ikke denne situasjonen alvorlig nok da deres overbevisning var at landbruket var sterkt nok og ville regulere seg selv.¹¹ I industrien, et nytt satsningsområde, var det stor mangel på arbeidskraft grunnet krigene i Afrika. Konsekvensene av tilstandene på arbeidsmarkedet kom til uttrykk i

⁸ Lomax 1983: 113; Downs 1983: 151-153; Maxwell 1995: 30-35.

⁹ Maxwell 1995: 33.

¹⁰ Maxwell 1995: 33-34.

¹¹ Maxwell 1995: 22.

produksjonsnedgang fremfor mekanisering og rasjonalisering.

Nabolagene

Industrialiseringen på 60-tallet sendte Portugal opp på listen blant økonomiene i Europa med størst vekst. Den reelle overgangen fra jordbruksøkonomi til industri skjedde ikke før slutten av 60-tallet. Ifølge Pereira og Lains nærmet inntekten per capita seg raskt det nivået de rikeste europeiske landene var på.¹² De sosiale utslagene av industrialiseringen tyder på at denne velstanden ikke ble fordelt utover. Få muligheter i Portugal har gjort at landet i perioder har vært preget av stor emigrasjon. Mangelen på arbeidskraft ble derfor særlig fremtredende i byene etter at industrialiseringen skjøt fart. Innflytningen fra landsbygda til industrialiserte områder førte til hele bydeler bygget opp av brakker og andre typer slumområder. Portugal var i 1974 ikke bare preget av en økonomisk krise som følge av skjeve satsninger i produksjonen og krigene i koloniene, men også av en prekær sosial krise.

MOVIMENTO DAS FORÇAS ARMADAS

I 1974 var forholdstallet mellom sivile og militæret i Portugal kun overgått av Israel og Sør- og Nord-Vietnam. En stor del av den mannlige befolkningen var innom militæret. Mens statsmakten i Lisboa gjennomgikk en politisk krise og press fra høyre på begynnelsen av 70-tallet, utviklet det seg i løpet av 1973 en bevegelse blant offiserskorpsets lavere rangerte offiserer stasjonert i Afrika. Denne bevegelsen utgjorde en større trussel mot statsstyret. Utgangspunktet var ikke ideologisk, den oppstod som følge av misnøye forbundet med lønn og ansiennitetsprosedyrer. Misnøyen var ikke minst også et uttrykk for størrelsen på forsvaret som fikk vidstrakte konsekvenser for den mannlige befolkningen og dermed samfunnet som helhet. I tillegg kom måten det portugisiske forsvaret var organisert på - som igjen var enda en konsekvens av de vedvarende konfliktene i koloniene og som la opp til at enkelte sjikt i samfunnet var unntatt tjenestegjøring i krigsområdene.

For Caetano var arven fra Salazar både vanskelig å rette opp og lite forenlig med hans nye visjoner for økonomien i Portugal. I et forsøk på å reformere staten slik at den passet mer overens med hans egen styringsstil, gjennomførte Caetano en rekke liberaliserende tiltak. De ovennevnte reformene innen økonomien var blant disse, men de omfattet også reformer i sensursystemet, det hemmelige politiet, og redusert kontroll av alternative partier og delegater til nasjonalforsamlingen (gjaldt ikke kommunistpartiet). Tiltakene var kortvarige. Til høyre

¹² Madison 2003: gjengitt av Pereira & Lains 2010: 3.

for Caetanos politikk oppstod det en sterk opposisjon, som blant andre inkluderte president Americo Tomas (1958 – 1974). Skiftet mot høyre i maktbalansen i statsapparatet, med potensielt mer represjon, forklarer noe av bakgrunnen av tidspunktet for kuppet. Det var en følelse av nå eller aldri.¹³

Protestbevegelse

I likhet med andre land i Europa oppstod det også en protestbevegelse i Portugal i 1968-69. Denne bevegelsen var i stor grad drevet frem blant studenter og krevde i Portugal en demilitarisering og demokratisering av samfunnet. Protestbevegelsen synliggjorde potensialet for offentlig protest. Men den avslørte også flere undertrykkelsesmetoder som staten hadde i sin besittelse. I etterkant av protestene ble deler av studentbevegelsen enten satt under streng overvåkning eller fengslet. Den aller største delen ble tvangsrekruttert til militæret og sendt til de afrikanske koloniene. Disse studentene var politisk orientert i retning av alternativer til den gjeldende samfunnsorden, og også umotiverte og motvillige soldater i opposisjon til krigføringen. Tross for at størsteparten av disse ikke rakk å bli offiserer eller tok del i det som skulle bli *Movimento das Forças Armadas*, eller MFA, påvirket denne gruppen mentaliteten i officerskorpset som opererte i feltet.

Officerskorpset var satt sammen av generaler som var utnevnt i Lisboa, stabsoffiserer og feltoffiserer i mellomsjiktet, og offiserer av lavere rang som ledet de ulike troppene. Generalene hadde sine posisjoner på grunn av deres politiske pålitelighet. Deres umiddelbart underordnede offiserer, stabsoffiserene, var rekruttert fra Portugals elite og var enten unntatt stridsoppdrag i Afrika, eller befant seg i Portugal. Feltoffiserene tilbrakte størsteparten av sin tid i Afrika og deres lønninger var betraktelig lavere enn de ovennevntes. Deler av denne gruppen var som nevnt også tvangsrekrutterte på grunn av deres politiske ståsted. Det var et tydelig skille innad i korpset mellom disse. I tillegg var det utover på 1960-tallet stor nedgang i søkere til militærakademiet. Dette førte til at standarden ble senket, og i Lisboa vedtok man en lov som tilsa at vernepliktige som hadde utført sin førstegangstjeneste fikk starte i tredje semester. For en offiser i mellomsjiktet i felten var dette en hån av deres posisjon.

Protestbevegelse; MFA

Ut av situasjonen vokste det opp en protestbevegelse med oppslutning fra mellomsjiktet av feltoffiserer i hæren, som altså tok navnet MFA. Bevegelsen bestod i begynnelsen av kapteiner og majorer, men enkelte med høyere rang tilsluttet seg etter hvert. En bevegelse som

¹³ Disse endringene i politisk konjunktur, i sammenheng med reformene og økonomien, utdypes av Kenneth Maxwell i Maxwell 1995: 44.

begrunnet sin eksistens i lønns- og ansiennitetsprotester, utviklet seg etter hvert til å bli et godt skalkeskjul for en bredere protest. Denne bevegelsen ble kjernen i utførelsen av kuppet og den kommende revolusjonen. Ledelsen i bevegelsen bestod av en kjerne på omkring 15 offiserer i en komité som planla kuppet, og en annen komité som stod for å formulere det politiske programmet. Blant de viktigste punktene i dette programmet var opprettelsen av *Junta de Salvacao Nacional*, eller JSN¹⁴, utskifting av sivile embetsmenn, avskaffelse av Det Hemmelige Politiet PIDE, amnesti for politiske fanger, og innsettelse av en provisorisk regjering med bred folkelig representasjon som skulle gjennomføre MFAs program. Det skulle forberedes valg av en grunnlovgivende forsamling som skulle ha for mål å skaffe til veie en grunnlov som sikret borgernes politiske rettigheter.¹⁵

Ideologisk var ikke MFA en homogen gruppe. Enkelte hadde direkte eller løs tilknytning til kommunistpartiet. Deres fellesskap i MFA var primært basert på den avmaktsfølelsen, fremmedgjøringen og følelsen av det nytteløse de opplevde i forbindelse med krigene i de afrikanske koloniene. I 1974 uttalte en av offiserene oppsummerende at revolusjonen hadde kommet fra venstre – med 50 års fascistisk styre, hvor ellers kunne den kommet fra?¹⁶

POLITISKE KONJUNKTURER

Det jeg innledningsvis har valgt å kalle bakgrunn for revolusjonen, innebærer en gjennomgang av de politiske konjunkturer i tiden mellom kuppet 25. april 1974 og motkuppet den 25. november 1975. Begrepet om politisk konjunktur gjelder hvilken side som er i offensiv og defensiv posisjon blant sosiale og politiske krefter som står mot hverandre. Endringer i maktstrukturer forbindes ofte med begreper som maktvakuum, strategiendring og alliansebygging. Disse faktorene spilte en viktig rolle for nabolagsbevegelsen.

Etter kuppet i april 1974 og frem til september 1975 ble det innsatt seks provisoriske regjeringer med ulike politiske orienteringer. Perioden på 19 måneder syntes å være delt i tre klare faser med ulike konjunkturer i statspolitikken. Den første fasen var en konsolideringsfase dominert av Spinola og JSN. Deretter kom en radikal fase der MFA og kommunistene dominerte, mens ytre venstre var på fremmarsj. Den sjettede provisoriske regjeringen representerer en tredje, mer moderat fase dominert av sosialistpartiet, med en brå avslutning på revolusjonen. Avslutningen ble markert av kaotiske hendelser 25. november 1975. Hvordan andre aktører med betydelig innflytelse handlet, er essensielt for å forstå

¹⁴ Junta de Salvacao Nacional (JSN): Juntaene for Nasjonal Befrielse (25.april 1974-11.mars 1975).

¹⁵ Maxwell 1995: 56-57.

¹⁶ Maxwell 1995: 39.

dynamikken og endringene i nabolagsbevegelsen i Portugal. Formålet med å bruke denne faseinndelingen er å se hvordan bevegelsene hele perioden var nødt til å handle i forhold til konjunktorene og definere seg deretter.

Fase 1: En politisk revolusjon

De første tre provisoriske regjeringene var hovedsakelig moderate når det gjaldt hensikten med de tiltakene som ble iverksatt i industrien, jordbruket og boligsektoren. Det dreide seg snarere om et statlig konsolideringsforsøk enn om en fase med revolusjonært innhold utover utskiftning av den politiske styringseliten. General Spínola ble innsatt som Portugals president av MFA etter 25. april 1974, men var ikke en del av bevegelsen. Fordi han hadde vært en kritiker av det gamle regimet, men ikke en direkte motstander av det, ble han ansett som en mer samlende person i en overgangsfase. Den 30. september 1974 ble Spínola nødt til å gå av som president til fordel for Francisco de Sá Carneiro. Spínola hadde forsøkt å samle folkelig støtte ved å kalle på "Den Stille Majoriteten" til å marsjere mot Lisboa for å hindre MFAs og kommunistpartiets økende innflytelse. Marsjen, som skulle gjennomføres den 28. september, ble forhindret med barrikader på innfartsårene til byen. Venstresiden var i denne perioden på offensiven og slik sett kan den planlagte marsjen mot Lisboa bli tolket som en desperasjonshandling. Som følge av hendelsene gikk MFA inn for en omstrukturering og presset Spínola-sympatisører ut av sentrale posisjoner i MFAs organer og andre innflytelsesrike posisjoner. MFAs politiske rolle ble tydeligere, og sentrale skikkelsers allianse med PCP kom klarere til syne. Til tross for at venstresiden var på offensiven var det også nyanser innenfor denne leiren. Denne første perioden var også preget av at kommunistene ble holdt ansvarlige for uroen i industrien og i nabolagene av sine politiske motstandere i sosialistpartiet og andre sentrumspartier. Kommunistene hadde nok en viss innflytelse i industrien gjennom den kommunistiske fagforeningen (*Intersindical*), men den innflytelsen de ble tillagt av deres motstandere, var sterkt overdreven. I industrien handlet lokallagene oftere i tråd med sine lokale behov fremfor å følge noen sentral partilinje. I nabolagene var det kommunistiske partiet stort sett fraværende. At partiet var fraværende er dog ikke ensbetydende med at det ikke var kommunister (medlemmer av PCP) med i nabolagsorganiseringen.

11. mars 1975 var Spínola og hans tilhengere satt på sidelinjen for godt. I desperasjon forsøkte de et kupp for å erobre makten, beholde kontroll og hindre kommunistisk innflytelse. Men de feilet. Denne første fasen gjelder perioden fra april 1974 til mars 1975. Til tross for noen tidligere og mindre konjunkturedringer, endret konjunktoren seg radikalt i mars 1975.

Kuppforsøket fra disse reaksjonære kreftene i militæret ble hindret og førte til at støttespillere av kuppmakerne ble fjernet fra sentrale posisjoner i staten. Mars var også et vendepunkt fordi MFA, gruppen offiserer som hadde gjennomført kuppet i april 1974, ble institusjonalisert og radikalisert som følge av at Spinolas støttespillere også her ble presset ut av stillingene sine. Over hele det politiske landskapet tilspisset retorikken seg: Det gjaldt å fordømme de ”fascistiske” kuppmakerne.

Siden marsjen til ”Den Stille Majoriteten” i september 1974 var strukturen innad i MFA formalisert med et styre og en forsamling. Det var likevel hendelsene og de ytterligere endringene som fant sted i mars 1975, som avsluttet den første fasen og startet den andre. Etter 11.mars 1975 ble *Junta de Salvacao Nacional* (Juntaene for Nasjonal Befrielse), eller JSN, som hadde styrt fra 25.april 1974, erstattet med *Conselho da Revolucao* (revolusjonsrådet) eller CR. Rådet ble supplert av delegatforsamlingen fra MFA. Sammen utøvde de den reelle makten i staten.

Fase 2: Den pågående revolusjonære prosessen (PREC)¹⁷

Den fjerde provisoriske regjeringen ble innsatt 14.mars og hadde fortsatt bred representasjon blant partiene. Men i realiteten var den underordnet Revolusjonsrådet. Dette innebar en betydelig innflytelse for kommunistfraksjonen innenfor MFA og for en fraksjon som støttet det den oppfattet som en enhetlig folkebevegelse. MFA erklærte revolusjon. Lovgivningen som fulgte i denne perioden, omfattet nasjonaliseringer, ekspropriasjoner og reformering av landbruket. Denne perioden ble omtalt som PREC, eller den pågående revolusjonære prosessen. Perioden ble også kjennetegnet av en intensivering av aktiviteten i nabolagene.

Etter innsettelsen av den fjerde provisoriske regjeringen var kommunistene og tilhengerne av jordbruksreformen og nasjonaliseringene gjenstand for mye kritikk, men styrte til tross for dette utviklingen og var uten tvil på offensiven. Slutten på den fjerde provisoriske regjeringen kom da sosialistpartiet (PS) og folkedemokratene (PPD) forlot regjeringen etter konflikter rundt innflytelsesspørsmål. PS og PPD fikk størst oppslutning ved valget til grunnlovgivendeforsamling 25.april 1975. Men de hadde liten innflytelse i regjering med kommunistpartiet og deres allierte i MFA. Den femte regjeringen var i realiteten PCP-dominert selv om regjeringsmedlemmene formelt var uavhengige. Denne regjeringen slet med liten troverdighet og mye motstand. Under ”den varme sommeren”, et begrep som har kommet til å betegne borgerkrigsliknende tilstander i Portugal på denne tiden, ble PCP-lokaler

¹⁷ Processo Revolucionario Em Curso (PREC): Den pågående revolusjonære prosessen.

over hele landet (spesielt i nord) påtønt, utsatt for bombeattentater og sabotert. Disse angrepene ble oftest tilskrevet radikale grupperinger på høyresiden som oppstod etter kuppforsøket 11. mars 1975. Kommunistpartiets allierte i MFA mistet innflytelse til fordel for en koalisjon sentrert rundt en mer moderat fløy tilknyttet PS og en radikal fløy som støttet grasrotbevegelsene. Opposisjonen fra venstre var enkeltpersoner og grupperinger som ofte var inspirert av anarkismen eller av maoistiske ideer. Disse to fløyene i MFA stod riktignok på hver sin side av regjeringens politikk, men kunne enes i deres motstand mot den. Konflikten mellom PCP og PS tilspisset seg, og det ytre venstre kom ikke kommunistene til unnsetning. PS greide å marginalisere de kommunistvennlige medlemmene i MFA. Mot dette bakteppet ble både presidenten og den PCP-dominerte regjeringen felt. I samme vending mot høyre, det vil si i sosialistpartiets favør, ble også den radikale fløyen i MFA marginalisert.

Fase 3: Reaksjon

Den sjettede provisoriske regjeringen ble innsatt 19. september 1975 med PS og PPD støttet av MFA-forsamlingens nye flertall. Innsettelsen markerer starten på den tredje og siste fasen i revolusjonen. Kommunistene befant seg for første gang siden kuppet i opposisjon, mens den radikale fløyen i MFA støttet seg mest på grasrota og innflytelsen den hadde over regimentene i byene.

Regjeringen, nå dominert av PS og PPD, forsøkte å bekjempe direkte grasrotaksjoner, som for eksempel fabrikk- og boligokkupasjoner, men militærregimentene nektet ofte å følge ordrene som kom fra regjeringen. Myndighetene forsøkte å begrense grasrotbevegelsenes rekkevidde, men i konfrontasjoner måtte de ofte trekke seg tilbake. Forsøk på å rettsforfølge husokkupanter skapte reaksjoner og i enkelte tilfeller ble rettslokalet okkupert slik at rettssakene ikke kunne gjennomføres. To departementer ble okkupert med krav om ministerbytte – ett av departementets egne ansatte.¹⁸ I november 1975 omringet og okkuperte nær 100 000 bygningsarbeidere parlamentet. Etter forhandlinger fikk arbeiderne sine krav etterlevd og okkupasjonen ble opphevet.¹⁹ Landbruksarbeiderne i Alentejo-området benyttet seg stadig oftere av landokkupasjoner. Okkupasjonene på sensommeren og høsten var de mest omfattende i jordbruket i løpet hele revolusjonsperioden.

20. november 1975 gikk regjeringen ut i ”streik”. I protest nektet regjeringsmedlemmene å arbeide. Protesten ble begrunnet med de manglende vilkårene for å utøve makt effektivt. 25. november okkuperte radikale soldater fra flyvåpenet en base i nærheten av Lisboa, og

¹⁸ Downs 1989: 31-32.

¹⁹ Maxwell 1995: 156.

regjeringsvennlige offiserer så dette som en gylden mulighet for å slå tilbake. Soldatene ved den okkuperte basen, og hele det radikale venstre, ble anklaget for å forsøke å kuppe makten. I etterkant av 25. november ble over hundre soldater og offiserer i tilknytning til venstresiden arrestert. På mange måter ender den portugisiske revolusjon her da de sosiale bevegelsen mistet sine støttespillere i militæret og i statsforvaltningen og på så måte mye av fremdriften sin.

Kuppet den 25. april hadde generelt bakgrunn i kolonikrigene. Mer spesifikt hadde kuppet bakgrunn i den sosiale og økonomiske byrden store deler av befolkningen bar. Fra 25. april 1974 utviklet hendelsene seg til å bli en politisk og en sosial revolusjon. Politiske konjunkturer bidrar til å observere denne utviklingen.

De provisoriske regjeringene var gjenstand for ulike politiske konjunkturer. Men de delte noen fellestrekk: Først og fremst tok de sterk avstand fra det salazariske eller fascistiske regimet. For det andre, alle de seks provisoriske regjeringene måtte hankses med en svært aktiv grasrot med mange krav i industrien, landbruket og i byene. La oss se på disse to dimensjonene.

”Fascisten”

Fascisme som begrep er oftest forbeholdt tidligere regimer i Italia, Spania og Tyskland, og disse er blitt symboler på autoritære diktaturer. Ifølge den britiske historikeren Kenneth Maxwell kan det portugisiske regimet også ansees som et autoritært katolsk regime.²⁰ Sammenliknet med de regimene som har vært i Italia, Spania og Tyskland er det enkelt å overse Portugal som fullt ut fascistisk fordi det ekstreme i eksempelvis Nazi-Tyskland, og fascistiske-Italia er så fremtredende og overdøvende. Karakteren til den portugisiske *Estado Novo* er en interessant debatt. Men her er det viktige å se på hvordan merkelappen ”fascisme” i den portugisiske politikken fikk slik symbolsk makt.

For å forstå det politiske klimaet i Portugal i tiden etter kuppet er det viktig å merke seg at retorikken endret seg totalt. Avstanden til fascismen var særlig merkbar i offentlige uttalelser, men også i politisk handling. Distinksjonen mellom verbalt uttrykt avstand og politisk handling (lovforslag, lovgivning, stemmegivning, reformering) er også viktig å merke seg. Etter 25. april 1974 ble begrepet fascisme brukt i noe overført betydning. Å koble sammen det gamle regimet og politiske motstandere, som ikke nødvendigvis var de facto fascistiske, var svært effektivt. En hvilken som helst motstand mot en reform eller et lovforslag som skulle

²⁰ Maxwell 1995: 16.

erstatte førrevolusjonære tilstander, måtte overveies med tanke på risikoen for å bli stemplet som fascist. På så måte utviklet man én enkelt fiende, som i dette tilfellet rommet mye, nemlig ”Fascisten”. Det var viktigere å fremstå anti-fascistisk enn å føre en anti-fascistisk politikk. Et eksempel på dette er partiet *Centro Democrático Social*, eller CDS²¹, som forsøkte å fremstå med sosial profil, men som i realiteten hadde en medlems- og velgermasse som bestod av moderate tilhengere av det forrige regimet. CDS var langt fra de eneste som ble merket som fascist. Begrepet fascisme og merkelappen fascist ble et velbrukt politisk middel som kunne sette politiske motstandere i forsvarsposisjon eller ut av spill. Kampen om denne viktige merkelappen kommer jeg tilbake til i femte kapittel.

Grasrota

Få dager etter kuppet bredte det seg en tilsynelatende spontan aktivitet blant landets arbeidere og vanskeligstilte, som i stor grad var blitt oversett eller marginalisert av den korporative staten. Allerede i mai begynte antallet arbeidskonflikter og streiker å overskride flere hundre, og enkelte bedrifter ble okkupert når kravene ikke ble møtt. I hovedsak dreide dette seg om lønnskrav og krav om *saneamento*, eller sanering.²² Enkelte fabrikkarbeidere gikk lenger enn dette og okkuperte selskapers lokaler med krav om nasjonalisering. Andre steder var det, i begynnelsen av juni, forsøk på *auto-gestao*, eller selvorganisering, etter at ledelsen truet med nedleggelse og nektet å utbetale lønninger.²³

Før 1975 hadde det også vært noen konflikter på landsbygda over lønn og sanering. I løpet av desember 1974 ble de første kollektivene etablert av landbruksarbeidere. Den første store okkupasjonsbølgen startet i januar som følge av utålmodighet blant arbeiderne forbundet til lovnader om jordreform fra myndighetene. Frem til slutten av mars 1975 ble ca. 5000 hektar okkupert.²⁴ Okkupasjonene førte noen ganger til opprettelsen av kooperativer. I andre tilfeller ble det fremført krav overfor landeieren om retten til å dyrke og arbeide på jord som stod brakk.

I en bølge av husokkupasjoner, den første blant flere, ble ca 2500 tomme statlige boenheter

²¹ Centro Democrático Social (CDS): Sosialdemokratisk sentrum.

²² Saneamento; det portugisiske ordet for rensking og sanering. Det er utbredt i litteraturen å bruke det portugisiske uttrykket fremfor en oversettelse, da dette nærere er knyttet til virkeligheten opplevd under revolusjonen. Saneamento brukes direkte om den politiske renskingen som foregikk i månedene etter 25.april 1974 for å beskrive en utrenskning av personer i maktposisjoner i staten og arbeidssektoren. Jeg har valgt å bruke ordet sanering fordi utrenskning har en negativ konnotasjon og en betydning som strekker seg utover den jeg ønsker å formidle. I det portugisiske tilfellet av sanering er det snakk om fjerning fra maktposisjoner. Ved få tilfeller er det også snakk fengsling i kortere perioder eller forvisning.

²³ Auto-gestao; det portugisiske uttrykket for selvorganisering eller selvstyre. Dette begrepet knyttes nærere til selvstyrte produksjonseenheter og har ikke den brede betydningen det har på norsk; Roderigues 1994: 46-47.

²⁴ Bermeo 1986: 50, 55.

okkupert av brakkebeboere i de største byene i løpet av de første 15 dagene etter 25. april 1974.²⁵ Behovet for boliger tilknyttet til grunnleggende infrastruktur, som strømmnett og kloakksystem, var enormt. Mange hus var enten ikke tilgjengelige for store deler av befolkningen på grunn av prisnivået eller bevisst unndratt markedet for spekulasjon.

I de neste kapitlene må vi forsøke å ha de ovennevnte konjunktorene in mente da disse vil legge en kronologisk ramme for utviklingen av nabolagsbevegelsen. I tillegg er det også viktig å ta med seg det vi har sett om det politiske klimaet og aktiviteten på grasrota. I neste kapittel skal vi igjen ta tak i hvordan den sosiale krisen Portugal i et forsøk på å analysere hvem som levde i de mest aktive nabolagene i byene.

²⁵ Downs 1989: 18. For vitnesbyrd fra disse første okkupasjonene se blant annet Mailer 1977; Hammond 1988; Downs 1989; Rodrigues 1994.

TREDJE KAPITTEL

-

***CASAS SIM, BARRACAS NAO!*¹ BRAKKEBYER OG FATTIGE NABOLAG - deltagere i nabolagsbevegelsen**

Hvem deltok i nabolagsbevegelsen? Dette spørsmålet er det sentrale i dette kapitlet og kan presiseres ytterligere. For det første kan vi spørre: Hvilke geografiske og sosiale mønstre – i tillegg til fysisk stand og utforming – var karakteristiske for nabolagene der aktiviteten var størst?

Som nevnt i andre kapittel, var Portugal på begynnelsen av 1970-tallet i midten av en økonomisk krise som fostret en sosial krise. Denne sistnevnte krisen fikk et stort utslag, kanskje det mest synlige, i og rundt industrisentraene – i dette tilfellet vil det si de største byene. Hvilke nabolag, og hvilke type nabolag, som ble rammet hardest av krisen forklarer også delvis hvilke som generelt hadde mest aktivitet. Videre skal vi se på det andre spørsmålet: Hvilken betydning hadde de makrohistoriske faktorene som geografi, politiske strømninger og migrasjon på nabolagene i byene? Altså, dette kapitlet handler også om hvem som utgjorde nabolagene i de områdene der aktiviteten var størst. Her vil det være viktig å undersøke hvilke strukturer og nettverk bevegelsen kan ha kommet ut av. Deretter vil jeg undersøke det mer lokale; nabolagenes indre strukturer og ulikheter dem imellom. Som en følge av disse to spørsmålene skal vi undersøke et tredje spørsmål: Hvem var mest aktive i nabolagene og var bevegelsen drevet av entydige politiske strømninger og visse type aktivister? Hvilke innflytelser var beboerne under og ble nabolagsbevegelsen oppfattet som et subjekt eller objekt? Forsøket på å besvare dette siste spørsmålet vil berøre temaer om ideologi og politisk innflytelse som utdypes ytterligere i femte kapittel om nabolagsbevegelsens idéramme.

¹ “Hus ja! Brakker nei!” Slogordet ble brukt av nabolagsbevegelsen fra tidlig i revolusjonen.

GEOGRAFI OG MIGRASJON

Spør vi oss hvilke makrohistoriske faktorer som kan synes å ha hatt påvirkning på nabolagene i de største byene, og dermed på nabolagsbevegelsen, er det to forhold som presenterer seg som særlig relevante. For det første var det en geografisk faktor som spilte inn: Ulike retninger hadde bredest appell i forskjellige deler av landet. Det aller viktigste skillet kan vi observere mellom nord i Portugal og områdene rundt og sør for Lisboa. For det andre kan man i tillegg observere et forhold, som går på tvers av denne geografiske faktoren, som angikk ulike samfunnsgruppers tradisjonelle politiske tilknytning. Dette skillet angår i stor grad klasse, eller som vi skal se nedenfor, en del av befolkningen som objektivt befant seg i en liknende sosioøkonomisk situasjon. Begge disse ovennevnte forholdene hadde ulik påvirkning på hverandre og nyanseres derfor nedenfor på generell basis og knyttes opp mot nabolagsbefolkningen spesielt.

Konservative oppfatninger fant man særlig i Nord-Portugal, spesielt blant bygdebefolkningen. Som nevnt i forrige kapittel stod kirken og dens ulike institusjoner sterkere i nord enn i sør. Sør for Lisboa finner man et ruralt område, Alentejo, med store landeiere og dermed også mange landarbeidere, som ble (og i 2011 fortsatt blir) kalt kommunist-beltet. I Portugal er dette området, sammen med noen mindre byer som Évora og Beja, det portugisiske kommunistpartiets høyborg. Ved valgene etter 1974 har befolkningen her i stor grad stemt kommunistisk.² Kommunistiske og anarkistiske fagforeninger og organisasjoner har historisk vært veldig aktive i dette området.³ Jordbrukssamfunnet hadde føydale trekk. Bøndene var juridisk frie, men samfunnsstrukturen var preget av paternalisme, som innebar liten mobilitet og reell frihet.

Til tross for dette var den indre migrasjonen stor da Portugal begynte å satse på industrien. Richard Robinson viser til statistikk som bekrefter den store migrasjonen i skiftet fra en økonomi med vekt på landbruk til en økonomi som vektla industrien.⁴ I 1960 bodde 46% av befolkningen i de fire største byene. Halvparten av disse bodde i Lisboa som utgjorde 16,75% av den totale befolkningen.⁵ Mellom 1950 og 1960 hadde Lisboa, Setubal og Porto henholdsvis en befolkningsøkning på 33%, 15,3% og 13,1%. Befolkningsveksten fortsatte i det neste tiåret da befolkningsveksten i disse byene henholdsvis var på 14,9%, 23,4% og

² Ferreira 1994: 209; Mailer 1977: 221-224.

³ Hammond 1988: 36.

⁴ Robinson 1979: 156-157.

⁵ Mailer 1977: 203-204; Barata 1973: 25, gjengitt i Hammond 1988: 55.

10,3%.⁶ Phil Mailer karakteriserer migrasjonen som ”the greatest movement of population in Portuguese history”.⁷

Den ovennevnte moderniseringen innebar en storstilt og sentralisert industrialisering, som førte med seg stor innflytning til byene fra landet. Med en slik indre migrasjonsutvikling er det nærliggende å anta at de ovennevnte politiske faktorene gjorde seg gjeldende også i byene. John Hammond bekrefter antagelsen: Han hevder at innflytterne fra Alentejo-området tok med seg sine radikale politiske tradisjoner.⁸ Vi kan også observere at enkelte nabolag i Lisboa uttrykker solidaritet overfor landbruksarbeidere i Alentejo.⁹ Byene Lisboa og Setubal var, i tillegg til å være geografisk nære Alentejo-området, velegnet for politisk aktivitet på grunn av sin høye konsentrasjon av industri og befolkningstetthet.¹⁰

Hva så med byene nord i Portugal? Mye lignet, men enkelte faktorer var annerledes. Hammond hevder at en lavere industrikonsentrasjon og befolkningstetthet enn i områdene rundt byene lenger sør var en av grunnene til at befolkningen var mer konservative. I tillegg gjorde påvirkningen av tradisjoner, og særlig tradisjonelle boligmønstre, at arbeidsinnvandrerne til byene nord i Portugal beholdt sine jordlapper og fortsatte å bo i små bygdesamfunn utenfor byen. På den måten beholdt de også sine forfedres politiske overbevisninger.¹¹ Om nabolagene i nord, nærmere bestemt i Porto, ikke hadde vært aktive i revolusjonen kunne denne forklaringen gitt oss delvis svar på hvorfor. Men vi vet at nabolagene i Porto også organiserte seg og utviklet et radikalt aksjonsrepertoar.¹² Derfor må vi foreløpig konkludere med at dette skjedde på tross av geografisk betingede tradisjoner. Likevel, vi kan observere at det var forskjeller i aksjonsrepertoaret i ulike byer og kan derfor, som vi skal se, ikke avfeie innflytelsen helt. Aksjonsrepertoaret til nabolagsbevegelsen som helhet skal vi se nærmere på i fjerde kapittel.

ULIKE NABOLAG

Kan vi se noen fellestrekk i den sosiale sammensetningen av nabolagene? Og var denne

⁶ Robinson 1979: 156-157.

⁷ Mailer 1977: 203.

⁸ Hammond 1988: 40.

⁹ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: ”Mercado Popular no Narição”; CD25A: OPB/CM – LISBOA – S. João de Deus – (s.d.): ”Jornada de Apoio”.

¹⁰ Hammond 1988: 40.

¹¹ Hammond 1988: 40-41.

¹² Eksempler fra et nabolag i Stor-Porto der majoriteten av beboerne jobbet i en gruvevirksomhet finnes i CD25A: OPB/CM – GONDOMAR/SÃO PEDRO DA COVA – 1975: “Á Comissão Administrativa da Câmara Municipal de Gondomar”; “O Combate a Exploração (...)”; “Centro Revolucionário Mineiro”; Combate N.º28 - N.º33

sammensetningen betinget av boligmønstrene i de største byene? Blant en rekke momenter er det ett som spesielt legger føring på hvordan vi kan svare på disse spørsmålene: Industrialiseringsplanene i urbane områder, særlig Lisboa, Setubal og Porto, tok ikke høyde for migrasjonen når det gjaldt behovet for utbygging av boliger. I 1974 var 33% av befolkningen uten anstendig bolig og kun 4,3 boliger ble bygd per 1000. innbygger slik at leie- og salgspriser skjøt i været.¹³ Verken økonomien eller byenes fysiske utforming var rustet til den store innflytningen til byene. I og rundt de store byene var det store velstandsskiller og dårlig infrastruktur i fattige og mindre velstående bydeler: ”The poor and working class, and even many moderately well off people, suffered from the overcrowding, disrepair, and absolute lack of housing which became acute with the rapid urban growth accompanying the boom of the 1960s and early 1970s”.¹⁴ Brakkebydelene som huset de aller fattigste, var i stor grad totalt avskåret fra den mest nødvendige infrastrukturen (kloakk, strømmnett, veinett, osv.). Det var i disse storbyene (Porto, Lisboa og Setubal) at aktiviteten blant vanskeligstilte beboere var størst. Særlig i brakkebyene og tradisjonelle arbeiderstrøk så man eksempler på sosiale bevegelser som utfordret boligsituasjonen og boligpolitikken.

Brakkenabolagene

I 1960 bodde det ifølge Mailer 34 000 familier i brakkebyer. Dette fenomenet var mest fremtredende i Lisboa der 18 400 familier bodde i slike brakker, mens det i Porto var 1900 familier.¹⁵ Disse brakkebyene ble i de fleste tilfellene til ved at enkeltfamilier (åtte til ti individer delte ofte ett rom) eller enkeltindivider startet å bygge på tomme plasser – ikke som kollektive overtakelser. Grunneieren hadde da to valg: å kreve en uoffisiell leie (grunnokkupasjonen var per definisjon ulovlig), eller å tilkalle ordensmakten. Som regel ble det førstnevnte alternativet fulgt.¹⁶

Brakkebyene hadde en befolkning med sammensatt bakgrunn, som til tross for dette bodde tett på hverandre og – etter hvert – handlet kollektivt. Likevel var det noen skiller som gjorde seg gjeldende. Brakkebyene ved bygrensene vokste seg store og ble permanente. Det fantes tilfeller hvor beboere bygde nye brakker som de selv leide ut eller solgte til nye beboere.¹⁷ Altså kan det se ut til at det også innenfor brakkenabolagene fantes et skille mellom utleiere og leieboere. Ifølge Phil Mailer var det heller ikke uvanlig at denne utleiepraksisen var

¹³ Mailer 1977: 204-205.

¹⁴ Hammond 1988: 84; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “Contra as Casas-caserna”

¹⁵ Expresso: 22. februar 1975, gjengitt i Mailer 1977: 204.

¹⁶ Hammond 1986: 56.

¹⁷ Mailer 1977: 205.

monopolisert av enkeltindivider eller grupper.¹⁸

Brakkenabolagene var blant de første til å organisere seg og okkupere boliger. Disse nabolagene viste også hvilket aksjonsrepertoar som kom til å være tilgjengelig for nabolagsbevegelsen i tiden fremover. På *Monsanto* i bydelen Boavista i Lisboa var omtrent 100 familier fra en slik brakkeby den 28. april 1974 med på den første store kollektive okkupasjonen av boliger. Av ulike grunner, sosiale og økonomiske, var de havnet i en situasjon der de stod helt uten hus eller måtte dele bolig med flere familier – noen hadde blitt kastet ut av ektemannen, hadde ikke greid å betale leie eller andre liknende årsaker.¹⁹ Mer presist: Felles for dem var at de enten ikke hadde noen innflytelse over stedet der de bodde, ikke var i besittelse av bolig eller at den boligen de brukte var ubeboelig. I Setubal var 100% av nabolagene som bestod av denne typen nedslitte boliger med på okkupasjoner. Charles Downs kan fortelle oss – gjennom grundig kartlegging – at det i Setubal var en bred sammensetning av mennesker, men at det som forenet dem i de aller mest nedslitte delene av byen var en liknende boligsituasjon.²⁰ Tallene Downs presenterer fra Setubal kan ikke automatisk overføres til resten av landet, men gir viktige indikasjoner på befolknings sammensetningen i brakkenabolagene. Brakkenabolagene hadde den høyeste konsentrasjonen av kroppsarbeidere. I enkelte tilfeller var det også innslag av kategorien sørvisarbeidere, politi og militær, og landbruksarbeidere.²¹

Fattige- og arbeiderklassenabolag

I 1960 bodde det 136 00 familier i fremleieleiligheter eller deler av hus. 330 000 familier bodde i overfylte boliger. Regner man med fire medlemmer per familie betyr dette to millioner mennesker, som betyr en fjerdedel av befolkningen.²² Den industrielle utviklingen på 1950- og 60-tallet har tidligere blitt fremhevet som viktig for å forstå de sosiale utslagene dette fikk. Tekstilindustrien, verftsindustrien og bildelindustrien, for å nevne noen, hadde lange tradisjoner i byene og hadde bidratt til å danne en urban arbeiderklasse i lengre tid. Siden 1956 hadde administrasjonen i Porto forsøkt å huse bybefolkningen. Disse nye statseide drabantbyene (offentlig boliger) var fortsatt å regne som annenrangs boliger, og var lokalisert langt fra arbeidsplassene med dårlig – eller ikke eksisterende – kollektivtransport. I tillegg var

¹⁸ Mailer 1977: 205.

¹⁹ Mailer 1977: 54; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977; CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos 1974 – 1976: “Ao Povo do Porto”.

²⁰ Downs 1989: 81-83.

²¹ Downs 1989: 68, 70, 177 (Appendix E).

²² Expresso: 22. februar 1975, gjengitt i Mailer 1977: 204.

leieforholdene underlagt strenge regler fra staten. Frykten for utkastelse var overhengende.²³ Ifølge Mailer utgjorde denne typen bolig etter hvert 10% av landets boliger.²⁴

Porto hadde i større grad enn Lisboa en utleiepraksis der en bygårdseier leide ut hele eller deler av bygården til individer som deretter leide ut rom til hele familier. I Lisboa var dette et fenomen mer utbredt blant familier fra Kapp Verde.²⁵ Forholdet mellom leiepris og fremleiepris gjorde at personen som opererte som mellommann eller –kvinne kunne ta ut en profitt på fire til fem ganger så mye som innsatsprisen. Denne praksisen var fullt lovlig selv etter kuppet 25. april 1974, og var et sentralt stridstema utover i revolusjonen. På grunn av mangelen på boliger kunne leieprisene være høyere enn 40% av en families inntekter til tross for at disse boligene ofte var i dårlig stand. Det fantes imidlertid også eldre nabolag der leieprisen var kontrollert. Leieprisene for beboere som hadde bodd der over lengre tid kunne bare økes hvert femte år og kun som en prosentandel av korrigeringen i forhold til markedet.²⁶

Som nevnt kan kanskje Downs sine data fra Setubal gi en indikasjon på befolknings sammensetningen i disse nabolagene på landsbasis. I denne industribyen var offentlige boliger fortsatt dominert av kroppsarbeidere – nesten mer entydig enn i brakkebyene. Eldre nabolag, slik som de nevnt over, var i mye større grad sammensatt. Alle disse nabolagene av eldre boliger hadde en stor andel sørvisarbeidere og ansatte i jordbruket, med innslag av handelsfolk (ansatte og eiere), politi og militære, og i noen tilfeller varierende innslag av huseiere.²⁷

UTVIKLING

Nabolagene kan se ut til å ha en del fellestrekk i den sosiale sammensetning, på tidspunktet da MFA gjennomførte kuppet 25. april 1974. Det ble også tydelig at en stor del av befolkningen med liknende utgangspunkt, slik vi har sett ovenfor, agerte på liknende måte. Selve aksjonene og aksjonsrepertoaret skal vi undersøke i fjerde kapittel. Men likhet i boligforhold ga grunnlag for å handle kollektivt. Når det er sagt: Om den sosiale sammensetningen i de aktive nabolagene hadde fellestrekk er det ingenting som tyder på en automatikk mellom likt sosialt grunnlag og aktivisme. Vi må undersøke hva mer som endret seg. Grunnlaget for utviklingen er vi nødt til å ta med oss videre inn i de påfølgende kapitlene.

²³ Hammond 1988: 84-85; Mailer 1977: 204.

²⁴ Mailer 1977: 205.

²⁵ Mailer 1977: 205.

²⁶ Mailer 1977: 205.

²⁷ Downs 1989: 177 (Appendix E).

Som vi har sett var nabolagene som utviste størst aktivitet dominert av en befolkning som var spesielt sammensatt av fattige, arbeidere, og til dels landbruksarbeidere fra rurale områder som følge av den interne forflyttingen etter at industrialiseringen økte på 1950-, 60- og begynnelsen av 70-tallet. Og flere kom til. I maktvakuemet som fulgte kuppet 25. april, begynte arbeidere å diskutere fremtiden og organisere seg på arbeidsplassen.²⁸ Det samme så man i nabolagene. Kort tid etter kuppet var det en sterk og eksponentiell økning i direkte aksjoner og organisering. Etter hvert som erfaringene tilsa at det å stå sammen styrket deres posisjon overfor myndighetene, økte nabolagenes formelle organisering. Utviklingen gikk mot at flere og flere identifiserte seg med nabolagsbevegelsen som helhet. Det umiddelbare kravet om anstendig og rimelig bolig som først ble fremført av de aller fattigste nabolagene, utviklet seg til å bli et bredt krav om anstendig bolig for alle og inkluderte blant annet krav om tak på leiepriser. I leiepriskampene i Setubal førte kravet om en øvre grense på husleiene til en betydelig utvidelse av den delen av befolkningen som kjempet for og sympatiserte med nabolagsbevegelsen som helhet.²⁹

Altså var det ikke bare i brakkenabolag og tradisjonelle arbeidernabolag at nabolagskommisjoner ble satt opp. Også mer velstående nabolag organiserte seg; det skjedde særlig på oppfordring fra lokalmyndighetene til alle nabolag.³⁰ Oppfordringen til organisering kunne ha opphav i ulike årsaker. For det første: I møte med begrensede ressurser for å løse boligproblemene oppfordret myndighetene til selvorganisering for å, gjennom beboerne, tilegne seg en oversikt over problemene. For det andre: Oppfordringer på mer ideologiske grunnlag der oppfordringen hadde bakgrunn i forsøk på å skape nye styringsinstitusjoner der nabolagene selv hadde mest mulig innflytelse. Disse sistnevnte oppfordringene skal vi se nærmere på i femte og sjette kapittel.

I Setubal var de to eneste velstående nabolagene med nabolagskommisjoner opprettet som følge av lokale myndigheters oppfordring av det førstnevnte slaget. Dette kunne gi seg uttrykk som var langt fra virkeligheten til den aller største andelen av nabolagsbevegelsen. Enkelte av kravene fra nabolag der inntekten var betydelig høyere, var veldig annerledes enn brakkenabolagenes. Kravene fremmet av disse mer velstående nabolagene, kunne for eksempel inkludere oppvarming til svømmebasseng.³¹ Disse nabolagene rommet oftest ikke

²⁸ CD25A: OPB/CM – GONDOMAR/SÃO PEDRO DA COVA – 1975: “Á Comissão Administrativa da Câmara Municipal de Gondomar”; “O Combate a Exploração (...)”; “Centro Revolucionário Mineiro”; Combate N.º28 - N.º33

²⁹ Downs 1989: 47-48.

³⁰ Hammond 1988: 86; Downs 1989: 72, 177 (Appendix E).

³¹ Downs 1989: 48, 179 (Appendix F).

beboere som jobbet som kroppsarbeidere, men hadde til gjengjeld en overvekt av sørvisarbeidere, eiere og ansatte i handelsyrker, og bedrifts- og eiendomseiere.³² Hammond mener opprettelsen av nabolagskommisjoner i disse nabolagene var ”more from excitement at the opportunity than because of urgent needs”.³³ Videre forklarer Hammond at disse kommisjonene ofte utviklet en forseggjort organisasjonsstruktur.³⁴ Denne strukturen ble nedtegnet og bestod av et utstrakt nett av arbeidsgrupper og undergrupper.³⁵ Men ifølge Hammond førte organiseringen etter kort tid ikke lenger til noen aktivitet på grunn av manglende interesse.³⁶ Heller ikke de nabolagene som deltok i aksjoner og var aktive i nabolagsbevegelsen som helhet, ga et entydig bilde. Etter hvert som den sosiale revolusjonen tiltok i styrke, ble nabolagsbevegelsen bredere og mer sammensatt.

Men det finnes også eksempler på ekskludering fra aksjoner. Særlig var denne eksklusjonen rettet mot minoriteter som rom-folk. Hvorvidt denne ekskluderingen var eksplisitt også overfor folk med afrikansk opprinnelse, har jeg ikke funnet eksempler på. Til tross for det finnes det eksempler som kan tyde på at portugisere av afrikansk opprinnelse opplevde diskriminering i brakkenabolagene. Særlig inngikk kapp verdianere i andre bosetningsmønstre enn i brakkenabolag (jf. over).³⁷ Dette er imidlertid vanskelig å få et entydig bilde av. Om ikke det er dokumentert eksplisitte ytringer mot afrikanere, er det en annen sak overfor rom-folket, der holdningene avdekket etniske skillelinjer og fremmedfrykt. De nye mulighetene som oppstod som følge av kuppet 25. april 1974, var ikke alltid delt likt utover: under en okkupasjon som huset en mengde folk fra et brakkenabolag ble gleden fulgt opp av ekskluderende bemerkninger overfor roma – ”vi vil ikke ha sigøynerne her!”³⁸ Erfaringene fra disse første månedene etter kuppet viste imidlertid en tendens i retning av større følelse av fellesskap på et bredt grunnlag: mangel på boliger, dyr leie som følge av lite utbygging og at boliger var holdt utenfor markedet, og de tilgjengelige boligens tilstand.

Aktivister – nabolagene som subjekt og objekt

Ovenfor har vi sett hvilke geografiske og sosiale mønstre som påvirket beboersammensetningen i nabolagene. I tillegg har vi sett hvilken betydning de hadde for nabolagene. Man kan stadfeste hvilke typer nabolag som hadde størst aktivitet og hvem som bodde i de aktuelle

³² Downs 1989: 68, 177 (Appendix E).

³³ Hammond 1988: 86.

³⁴ Hammond 1988: 86.

³⁵ CD25A: OPB/CM – LOURES – Odivelas 1975: “Proposta Para a Reestruturação do conselho de Moradores”.

³⁶ Hammond 1988: 86.

³⁷ Mailer 1977: 205.

³⁸ Roderigues 1994: 22.

nebolagene. Men det er også andre problemer som gjelder aktiv deltagelse og representasjon i nebolagene som var del av nebolagsbevegelsen. Hvem i nebolagene var mest aktive? Og hvilke innflytelser var de under? Denne delen av kapitlet ligger i krysningspunktet mellom deltagelse og tanker eller ideologi. Fordi det var mange aktører som oppfordret til aktivitet, og anså seg selv som støttende om ikke fullverdige deltagere av nebolagsbevegelsen, er det viktig å berøre temaet også i dette kapitlet. På samme måte var det andre som avfeide nebolagsbevegelsens betydning og dermed hadde et annet syn på den. Disse forskjellene i syn på nebolagsbevegelsen kan gi viktige innblikk i hvor enhetlig bevegelsen faktisk var. Derfor har jeg valgt å danne et grunnlag vi kan bygge videre på i femte kapittel som primært tar for seg tankegodset i nebolagsbevegelsen.

PCP og PS så på nebolagsbevegelsen som en spredt og uhandterlig samling av sporadiske aksjoner. For disse store partiene skulle nebolagsbevegelsen kontrolleres, men avstanden til og innflytelsen over aksjonene kan se ut til at vanskeliggjorde dette. De mindre utenomparlamentariske partiene hadde større kontaktflater mot nebolagsbevegelsen. Disse partiene anså bevegelsen som en etterlengtet utvikling av arbeiderklassen og søkte å ta aktiv del i bevegelsen. Militæret hadde også nær kontakt med bevegelsen. Deres rolle blir klarere senere i perioden og vil derfor behandles i femte kapittel.

I bydelen Anjos i Lisboa bodde det om lag 17 000 mennesker. På allmøtet var det om lag 300 deltagere. Mailer poengterer at dette ikke automatisk betyr at 16 700 var imot nebolagskommisjon. Det var ifølge ham, ulike grunner til at oppmøtet til allmøtene varierte. Grunnene til dette kunne være kveldsarbeid, tretthet etter lange arbeidsdager, eller følelsen av at andre var bedre rustet til å uttrykke deres synspunkter og dermed dominerte møtene.³⁹

Det finnes også eksempler som viser bredden i spektret av representativitet. I et brakkenebolag, *Quinta das Fonecas* i Lisboa, organisertes det et allmøte allerede den 11. mai 1974. Alle de 250 familiene som bodde der, var representert. Kort tid etter leverte de sine krav til myndighetene, og gikk så ut i leiestreik.⁴⁰ Handlingsrepertoaret er gjenstand for drøftingen i neste kapittel. Her er det viktig å merke seg at i disse tilfellene var oppslutningen om handlingene bred og tidlig, fordi problemene i disse nebolagene var mest presserende. Stort sett var handlingene utført som kollektive handlinger der et visst antall familier gikk sammen, noen ganger var partipolitiske eller andre aktivister med, og okkuperte en blokk eller registrerte feil, mangler og krav i felleskap.

³⁹ Mailer 1977: 261.

⁴⁰ Hammond 1988: 85.

Representasjon i nabolagkommisjonene var i enkelte tilfeller et politisk problem. Det sentrale er likevel deltagelse i nabolagsbevegelsen som helhet og en må derfor også se på aksjonsrepertoaret under ett slik vi skal gjøre i fjerde kapittel. Representasjonsproblemer viser varierende deltagelse i organiseringsstrukturer. Men stopper vi her, tar vi ikke høyde for deltagelsen i andre aksjonsformer. Ser man på eksempler fra blant annet demonstrasjoner og husokkupasjoner (bare i løpet av de første ukene etter 25. april 1974 ble det okkupert omkring 2500 boliger i Lisboa) tyder alt på at deltagelsen i bevegelsen som helhet var større og ikke kun representeres ved allmøtedeltagelse. Organisering, som oftest innebar en allmøtestruktur og en nabolagskommisjon, var kun én av flere handlinger i aksjonsrepertoaret. Til tross for at nabolagskommisjonene ble oppfattet som varige organiseringsformer, fantes det også andre mer flytende typer organisering som bar et større preg av å være ad hoc grupperinger. Som for eksempel okkupasjonskommisjoner. Slik sett kan allmøtene i nabolagene bidra til å gi oss en delvis indikasjon på deltagelse, men de gir ikke et helhetlig bilde av den reelle situasjonen i nabolagsbevegelsen.

De første nabolagskommisjonene ble satt opp i de fattigste nabolagene og ifølge Hammond skjedde dette spontant og uten tilknytning til noen politiske organisasjoner eller partier.⁴¹ Det er en påstand som åpner for nye spørsmål og nyanser. Var nabolagskommisjonene virkelig satt opp uten noen form for partipolitisk innflytelse? Hvis det var tilfellet er vi nødt til å undersøke hvilken rolle eksterne aktivister, inklusive partiaktivister, spilte i nabolagene. Ved å gjennomgå beboernes og nabolagsbevegelsens forhold til partiene kan man forhåpentligvis avdekke hvorvidt aktiviteten var drevet frem av en kjerne av aktivister, eller hvorvidt deltagelsen var bredere på grunnlag av nabolagenes befolkningssammensetning som helhet.⁴²

I tiden etter 25. april 1974 dukket det opp en rekke nye partier på venstresiden i det portugisiske politiske landskapet. Deriblant var GAPS⁴³, UDP⁴⁴, MRPP⁴⁵, LUAR⁴⁶, MES⁴⁷, PRP⁴⁸, PCP[R]⁴⁹ og FSP⁵⁰. Disse partiene er ikke det som er i fokus i denne delen av kapitlet. Det er viktig å ikke overdrive partienes innflytelse. Men, i motsetning til Hammond, må man

⁴¹ Hammond 1988: 85.

⁴² Spørsmålet knyttet til hvorvidt en bevegelse er båret av en kjerne av aktivister og denne kjernens forhold til periferien i bevegelsen nevnes i Kjeldstadli 2010: 24.

⁴³ Grupo de Acção Popular Socialista (GAPS): Folkelig sosialistisk aksjonsgruppe.

⁴⁴ União Democrática Popular (UDP): Folkelig demokratisk union.

⁴⁵ Movimento Reorganizativo do Partido do Proletariado (MRPP): Bevegelsen for reorganisering av det proletariske partiet.

⁴⁶ Liga de União e Acção Revolucionária (LUAR): Forbund for revolusjonær enhet og handling.

⁴⁷ Movimento da Esquerda Socialista (MES): Den sosialistiske venstrebevegelsen.

⁴⁸ Partido Revolucionário do Proletariado (PRP): Proletariatets revolusjonære parti.

⁴⁹ Partido Comunista Português (Reconstruído) (PCP[R]): Det portugisiske kommunistpartiet (rekonstruert).

⁵⁰ Frente Socialista Popular (FSP): Sosialistisk folkefront.

samtidig erkjenne at eksterne aktivister – i tillegg til beboerne selv – var med på å danne kontakter og å dele erfaringer mellom nabolagene samtidig som de deltok på aksjoner og andre handlinger.⁵¹ Hvordan kom partiers interesse for nabolagsbevegelsen til uttrykk? Partienes innflytelse på aksjoner og organisering i nabolagene var av betydning, men på langt nær dominerende. I litteraturen finner vi tre redegjørelser som kan hjelpe oss i å forklare denne innflytelsen.

For det første: Charles Downs tar opp en viktig problemstilling som angår politisk innflytelse fra partier i nabolagskommisjonene. Downs reiser spørsmålet om hvorvidt kommisjonenes politiske ståsted var påvirket av det partiet eller de partiene som var involverte, eller om partiene som var involverte var der på grunn av kommisjonens politiske ståsted.

Problemstillingen er alene et forskningsprosjekt verdt, og vanskelig å svare på. Downs konkluderer likevel kort med at det sannsynligvis er et samspill mellom begge disse versjonene, men vektlegger at partipolitisk innflytelse i mange tilfeller har vært overdrevent fremstilt. Til påstanden om partipolitisk dominans i nabolagskommisjonene viser Downs til at det i Setubal kun gjelder et mindretall. Dette mindretallet ble fordelt på to politiske ståsteder: kommisjoner som var dominert av det radikale venstre som favoriserte direkte aksjon, og PCP-dominerte kommisjoner som favoriserte en større grad av samarbeid med myndighetene.⁵²

For det andre: Hammond går lenger i å hevde autonomi for nabolagene og deres representative organer; nabolagskommisjonene. Ifølge ham var bevegelsen totalt utenfor PCPs kontroll og innflytelse. PCP var mistenksomme ovenfor nabolagenes spontane kollektive aksjoner i tillegg til at nabolagenes krav langt på vei overskred PCPs gjennomslagspotensial. Partiene som befant seg politisk til venstre for PCP, dominerte heller ikke noen del av nabolagsbevegelsen, men identifiserte seg med tanken om folkemakt (*popular power*) og i noen tilfeller tok de del i enkeltaksjoner. Nabolagsbevegelsen og andre sosiale bevegelser uttrykte, ifølge disse partiene, partiets ideologi gjennom nabolagenes organisasjon- og aksjonsformer.⁵³

For det tredje: Nabolagskommisjonene som ble gjenstand for partipolitiske konflikter, hadde ifølge Phil Mailer mindre sjanser for å lykkes og overleve. Mens PCP beskrev bevegelsen som anarko-populistisk (ifølge Mailer en karakteristikk på enhver bevegelse som de ikke

⁵¹ Noen eksempler kan finnes i CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Assembleia de Moradores da Cova da Piedade”; “À Classe Operaria aos Soldados e Marinheiros”; Combate N.º19

⁵² Downs 1989: 83-85.

⁵³ Hammond 1988: 84, 105-108.

kunne kontrollere) og derfor nektet sine medlemmer å delta i direkte aksjoner som husokkupasjoner og leiestreik, var særlig partiene PRP, UDP og i noen tilfeller MRPP inne og agiterte i nabolagsallmøter. Til tross for at sjansen for å lykkes var mindre hevder Mailer at mange aktivister fra liknende partier som MES, LUAR og FSP deltok i vellykkede okkupasjoner og driften av lokalorganiserte klinikker, barnehager, skoler, rekreasjonsområder og kultursentre.⁵⁴

Disse tre forklaringene er til dels overlappende og til dels motstridende. Her er det ytterligere to logiske momenter som kan være interessante å følge. Det første momentet omhandler avstand mellom sentrum i partiet og base hos de ulike partiene. Partiene deles grovt og enkelt i store og små partier. Det andre momentet er å forsøke å sette partiene i en meningsfull kronologi for å se på muligheten for innflytelse da nabolagsbevegelsen først begynte å oppstå.

Aller først skal vi se på momentet som omhandler avstand. Tidligere har vi sett at kommunistpartiet var det eneste partiet som var velorganisert i Portugal da MFA gjennomførte kuppet. Etter tiden med undergrunnsvirksomhet og arrestasjoner under det tidligere regimet – mange av sentralkomiteemedlemmene hadde sittet i fengsel i lengre perioder – kan en tenke seg at sentralkomiteen i PCP var noe mer lukket og isolert i sin organisasjonspraksis. Det kan ha ført til at ledelsen var mye lengre fra grasrota enn det mange av de mindre partiene var. Mange medlemmer og sympatisører trosset den sentrale partilinjens til PCP og deltok i direkte aksjoner. Deler av sentralstyret i PCP (og for så vidt PS) så på nabolagsbevegelsen som bidragsyttere til reaksjonen under innflytelsen av småpartier som kom til å avspore revolusjonen. Det at sentrale krefter i partiet kritiserte og talte mot nabolagsbevegelsen, og slik sett formulerte partilinjens, kan ikke sees på som et entydig og konkluderende uttrykk for hva partiet som helhet og dens grasrotbase stod for. Downs hevder at partiet til dels hadde innflytelse over enkelte nabolagskommisjoner. Denne innflytelsen preget den handlingsmetoden som ble foretrukket i det aktuelle nabolaget. De aller fleste kommisjonene under kommunistenes innflytelse kan se ut til å ha foretrukket forhandling fremfor andre mer konfronterende handlinger. Grunnen til det kan tilskrives at PCP, og den kommunistdominerte valgfronten MDP⁵⁵, fikk sentrale posisjoner i lokalstyrer rundt om i landet på grunnlag av den organisasjonsberedskapen de hadde i forkant av kuppet. I neste kapittel skal vi se at organisering og forhandling var sentrale elementer i nabolagenes aksjonsrepertoar. Likevel, disse handlingene var ofte kombinert med andre mer antagonistiske handlinger som

⁵⁴ Mailer 1977: 210, 260-261; Combate N.º19; PRP, UDP, MRPP, MES, LUAR og FSP var alle partier på den radikale venstresiden, men med noe ulike ideologisk grunnlag: se forkortelseforklaring.

⁵⁵ Movimento Democrático Português (MDP): Portugals demokratiske bevegelse.

husleiestreik, okkupasjoner eller demonstrasjoner. Sammen med valgdata for valget til grunnlovgivendeforsamling 25. april 1975, kan vi med sannsynlighet konkludere at PCP-influerte nabolag også deltok i nabolagskommisjoner der handlingsstrategiene vektla andre handlinger enn forhandling, eller der okkupasjon og leiestreik var del av press i forhandlingssituasjoner. Den ovennevnte slutningen til Downs om PCPs delvise innflytelse står i motsetning til at PCP sentralt (det vil si som parti) enten stilte seg utenfor, eller var direkte imot nabolagsbevegelsen slik den framstod gjennom sine direkte aksjoner. Til tross for tanken om demokratisk sentralisme må en skille mellom PCP sentralt og PCP medlemmer og velgere. Medlemmene og velgerne så annerledes på nabolagsbevegelsen enn det partilinen skulle tilsi. Det kan med sannsynlighet tolkes dit at å være beboer av et nabolag, eller ha behov for en anstendig bolig, overskred partipolitiske føringer. Dette skapte en overordnet sterk lokal tilhørighet. Dernest var en medlem av et parti. I de mindre partiene kan det tenkes at avstanden mellom deres base og sentrale avgjørelser var mindre. Av den grunn er innflytelsen fra disse partiene vanskeligere å anslå. Likevel kan det være hensiktsmessig å forsøke å tentativt skissere mulige scenarier. Dette bringer oss videre til det andre momentet.

Dette andre momentet handler som nevnt om å plassere utviklingen av nabolagsbevegelsen og partiene, særlig de mindre venstreradikale partiene, i én og samme kronologiske fremstilling. Vi har påpekt at PCP var det eneste partiet som gjennom hele *Estado Novo* perioden hadde et velutviklet partiapparat. Da kuppet 25. april 1974 ble gjennomført, var det dermed også det eneste partiet som fra første stund kunne ta plass i lokalstyrene og påvirke de strømningene som oppstod som et resultat av nye politiske friheter. PCP favoriserte derfor – som vi har sett – en kontrollert samarbeidslinje overfor myndighetene. De aller første okkupasjonene og nabolagsorganisasjonene falt ikke sammen med denne PCP-linjen. Da nabolagene først begynte å handle kollektivt, var partiene som ideologisk lå nærest deres handlemåte i en konsolideringsfase. Partiene vi her snakker om befant seg til venstre for PCP, og blir omtalt som de mindre venstreradikale partiene. En finner flere eksempler på at beboere eller eksterne aktivister handlet uavhengig av noe parti, men ble medlem etter en kamp i et nabolag.⁵⁶ Partiene kunne på den måten bidra til at aktivister kunne utvide sin politiske virksomhet.

En kan hevde at det logisk følger av kronologien at beboerne i nabolagene hadde en selvstendig og egenartet ideologi. Deres fremtreden i bevegelsens begynnelse var utenfor noe partis kontroll, men de mindre partiene fant et uttrykk for deres egen ideologi i nabolagene og rekrutterte medlemmer derfra. Derfor kan en også si at innflytelsen må sies å ha gått begge

⁵⁶ Roderigues: 1994: 21-31, 38-40, 116-117.

veier, og at partiene på den måten kan ha vært med på å skape møteplasser for deling av erfaringer som bidro til å utvide nabolagsbevegelsen. Noen ganger kunne kampene nabolagene utkjempe, ha bidratt til en politisering som gjorde det naturlig å søke deltagelse i partier. Andre ganger kunne det for eksempel være enkeltpersoner som var tilknyttet et parti som assisterte nabolag i deres kamper.

Dette kapitlet har tatt for befolkningssammensetningen i nabolag som utviste størst aktivitet. Vi har også sett hvordan deltagelse var påvirket av organisering og aksjoner. I tillegg har vi undersøkt hvordan kampene som ble utkjempe i boligsektoren utvidet deltagelsen i nabolagsbevegelsen. I neste kapittel skal vi se på nabolagsbevegelsens aksjonsrepertoar. Deretter følger et kapittel som tar for seg nabolagsbevegelsens forståelsesramme.

FJERDE KAPITTEL

-

***INGEN HUS UTEN MENNESKER SÅ LENGE DET FINNES MENNESKER UTEN HUS!*¹**

FRA OKKUPASJON TIL ORGANISERING

- nabolagenes handlingsrepertoar

Kuppet 25.april 1974 hadde den første tiden ikke skapt annet enn forvirring. Folk spurte seg hvorvidt kuppet var kommet fra opposisjonen til høyre i det gamle regimet, eller om det representerte noe helt nytt. Det hemmelige politiet, det internasjonale politi for forsvar av staten (PIDE), var offisielt oppløst den 25.april med loven D.L. 169/74. Anslagsvis var omkring 20 000 agenter likevel fortsatt på frifot. Det var en gjennomgående frykt for undertrykking hvis folk spekulerte for høylydt i den nye situasjonen.²

Tross dette var det også tydelig at det var en ny mulighetshorison.³ Folk samlet seg på gatene og trosset møteforbud. Graffiti med maoistiske, kommunistiske, sosialistiske og anarkistiske slagord og andre antikrigs- og frihetsbudskap dekket veggene. I enkelte deler av Lisboa og Porto var det rett og slett ikke flere rene vegger.⁴ Bøker av Marx og Lenin toppet bestselgerlistene, kinoene viste filmer som var nye for det portugisiske publikummet, og avisene var tydelig fremtidsrettet og åpne ettersom sensuren var borte.⁵ Etter hvert som frykten minsket tok folk stadig mer til gatene, og det var demonstrasjoner nærmest hver dag.

¹ Slagord for nabolagsbevegelsen og senere parafasert i okkupasjonslovgivningen D.L. 198-A/75 som vi skal se på i sjette kapittel.

² Mailer 1977: 60

³ Roderigues 1994; Mailer 1977; Combate N.º1 – N.º5

⁴ Mailer 1977: 88.

⁵ Hammond 1988: 74; En kortfattet liste over bøker og filmer som tideligere var ulovlige finnes i Morais 1986: 252.

Demonstrasjoner hadde vært ulovlig tidligere, men 1.mai 1974 marsjerte cirka 600 000 av Lisboas innbyggere i gatene.

I dette kapitlet skal vi se nærmere på nabolagsbevegelsens aksjonsrepertoar og det drivende spørsmålet er: Hvilke aksjonsmåter – eller deler av aksjonsrepertoaret – var mest fremtredende i nabolagsbevegelsen? I forrige kapittel så vi at det var ulike befolknings sammensetninger i ulike nabolag. I tillegg merket vi oss at de strukturelle problemene i nabolagene var av forskjellig art. Enkelte manglet bolig, mens andre var mer tynget av leiepriser eller dårlig infrastruktur – eller en kombinasjon av dem. Nedenfor vil vi derfor også forsøke å besvare hvordan disse strukturelle variasjonene fikk betydning for variasjoner i handlemåte. Handlingsmåtene vi skal se på i dette kapitlet, som de ulike nabolagene tok i bruk, utgjorde de hyppigst anvendte handlingene i handlingsrepertoaret til nabolagsbevegelsen. Dessuten skal vi søke å forklare hvorfor noen aksjonsmåter var å foretrekke fremfor andre i ulike nabolag, og hvordan radikale og systemutfordrende handlinger var knyttet til fysiske muligheter og mulighetsstrukturer i den politiske konjunkturen. Altså, hvilke muligheter tillot hvilke handlinger?

OKKUPASJON

Over natten var nye friheter og muligheter oppstått. De nye myndighetene som var innsatt som følge av MFAs program, kom umiddelbart i en defensiv posisjon idet de forsøkte å konsolidere et nytt styringssystem. I hele samfunnet ble det fremstilt krav. Disse kravene hadde grunnlag i de sosiale og økonomiske strukturene som sprang ut av det forrige regimet. Ikke minst hadde kravene også rot i den lokale virkeligheten arbeidere, beboere og bønder levde i.⁶ I pamfletter og annet kildemateriale – og i senere sekundærlitteratur – utkrystalliserte det seg tre hovedsaker: kolonikrigene, lønninger og materielle problemer, og sanering.⁷ Fremfor noe annet var disse sakene oppfattet som antifascistiske og ble uttrykt av størsteparten av befolkningen. Men ulike samfunnsgrupper la ulik vekt på disse tre sakstypene.⁸ Hvordan de ulike samfunnsgruppene gikk frem for å gjøre seg hørt og søke oppmerksomhet, var også ulik. Felles for de ulike aksjonsformene var likevel en tanke om at

⁶ Ferreira 1994: 106.

⁷ For en nærmere redegjørelse av disse sakene se eksempelvis Mailer 1977: 37-61; Hammond 1988; Downs 1989; Roderigues 1994; Maxwell 1995.

⁸ En kan ikke uten videre hevde at dette gjaldt hele befolkningen, men ut ifra valgresultatene 25. april 1975 og den store deltagelsen i å fremme de ovennevnte sakene (for eksempel ved demonstrasjonen 1. mai 1974) kan man dog hevde at en slik påstand kan inkludere størsteparten av befolkningen; Valgresultatene, og en gjennomgang av disse kan finnes i bl.a. Mailer 1977: 221-224; Robinson 1979; Bermeo 1986; Downs 1989; Ferreira 1994: 209.

det ikke bare var nok å fordømme fascismen som ideologi og styringsform, men dramatisk endre de konkrete resultatene av politikken. Arbeiderne i industrien og befolkningen i brakkenabolagene i de største byene var utålmodig på offensiven med krav om umiddelbare endringer i sine levekår og sanering av bedriftstyrene og lokalstyrene. En endring i den politiske eliten endret ikke de sosiale realitetene som var arvet fra regimet før 25.april 1974. Men den politiske revolusjonen åpnet for nye muligheter for hvordan man kunne bøte på en del av de mer presserende sosiale problemene som lønn, bolig og lokale styringsstrukturer. Ifølge en nabolagskommisjon var det i 1970 omkring 350 000 tomme boliger i Portugal.⁹ Som følge av dette og mulighetene som oppstod etter kuppet, startet mange uten bolig, ja hele nabolag, husokkupasjoner.

28.april – okkupasjonen i Boavista, Lisboa

Okkupasjonen på Monsanto, et nabolag i bydelen Boavista i Lisboa, blir omtalt som den første kollektive okkupasjonen etter kuppet.¹⁰ Gjenstand for denne okkupasjonen var boligblokker som var statlige bygninger. Boligprosjektet var en del av et utbygningsprosjekt som kan likne utbyggingen av de norske drabantbyene. På Monsanto hadde boligblokkene stått tomme i to år på grunn av et lite effektivt og ofte korrump byråkrati og maktapparat. Prosjektet var i utgangspunktet rettet mot å huse eldre som hadde blitt kastet ut fra brakkebyer da disse fra tid til annen var blitt ryddet. Men politiet som kastet ut brakkeboerne var ikke villig til å henvise til Monsanto. Oppfatningen var ofte at det var et valg å bo i disse brakkebyene, og siden det i Portugal var utbredt med en boform der flere generasjoner delte bolig, antok politiet at disse eldre menneskene hadde barn å flytte til.

Okkupantene hadde enkle og direkte krav, om enn i en eksplisitt politisk forstand. Men okkupasjonshandlingen i seg selv må kunne sees på som et krav om bedre boforhold, eller om endring i en feilslått boligpolitikk (eller fattigdomspolitik). En kvinne uttalte at hun hadde bodd i brakkebyen i 34 år, og etter at hennes mann hadde kastet henne ut, hadde hun måttet bo med barna hos bekjente eller på gata. Hun så en mulighet for å okkupere et hus, og tok sjansen. En annen kvinne uttalte et liknende syn på okkupasjonen. Hun hadde bodd i brakkebyen i 15 år med mann og åtte barn. Så fort det åpnet seg nye muligheter, okkuperte de en leilighet.¹¹

⁹CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: ”O Problema da Habitação”.

¹⁰ Se blant annet Hammond 1988: 84; Roderigues 1994: 13.

¹¹ Mailer 1977: 54 (henholdsvis Lucinda Lima og Mariette Barbara).

2.mai: okkupasjonen i Bairro da Fundacao Oliveira Salazar

Et annet eksempel er den kollektive okkupasjonen i Bairro (nabolaget) Fundacao Oliveira Salazar – senere omdøpt til Bairro 2 de maio (nabolaget 2. mai). Disse bygningene hadde også vært del av et offentlig byggeprosjekt, men hadde blitt stående tomme. Beboere i nærliggende brakkebyer gikk samlet til blokkene og begynte å ta seg inn i dem. En aktivist som var vitne til hendelsen, forteller om gledesrop fra vinduene: ”Endelig har jeg hus!”.¹² I en uttalelse fra okkupantene ble bakgrunnen for okkupasjonen og deres krav listet opp:

Vi okkuperer husene. (...) Det bør lages en oversikt over de ferdigstilte enhetene, for deretter å sette okkupasjonen ut i livet. De uferdige enhetene bør også okkuperes, og det bør fremsettes krav om at disse ferdigstilles av entreprenøren. Han har fått betalt for jobben og må derfor gjøre den ferdig. Til kravet er innfridd betaler ingen leie til ham!¹³

Politiet og militæret ble tilkalt samme kveld som begge de ovennevnte okkupasjonene startet. Til tross for at det oppstod noen konfrontasjoner mellom politiet og okkupantene i forsøket på å kaste dem ut, ble de aller fleste okkupasjonene stående mens politiet og militæret opprettholdt sitt nærvær for å hindre nye okkupasjoner. Charles Downs poengterer at sett i retrospekt var okkupasjonen på Monsanto et forvarsel om betydningen av direkte aksjon på grasrot-nivået, og om at en stor del av befolkningen på en eller annen måte tok del i slike.¹⁴ Likevel, denne typen okkupasjoner har etter alt å dømme vært avhengig av at det fantes tomme boliger i relativ kort avstand fra brakkenabolaget. Okkupasjonene i denne perioden var flerfoldige. En kan hevde at disse første okkupasjonene skapte presedens ettersom det viste seg at aksjonsmåten var vellykket i å bøte på et umiddelbart problem.

Særlig okkupasjonen på Monsanto markerte starten på bølgen med okkupasjoner som fortsatte ut i mai og enkelte steder juni. I løpet av få uker etter kuppet ble cirka 2500 boliger okkupert rundt om i landet; bare i Lisboa ble anslagsvis 1500-2000 boliger okkupert.¹⁵ Bygningene var i all hovedsak statlige. De var nye prosjekter uten tiltenkte brukere, eller eldre prosjekter som ikke kom de med behov til gode, slik eksemplet over viser. Ifølge Charles Downs var det en okkupasjonsbølge som ikke var over før lageret eller bufferen med ubebodde statlige bygg var tømt.¹⁶

¹² Roderigues 1994: 21 (min oversettelse).

¹³ Roderigues 1994: 23 (min oversettelse).

¹⁴ Downs 1989: 18.

¹⁵ Hammond 1988; Downs 1983; 1989.

¹⁶ Downs 1989: 18.

De nyvunne frihetene nevnt i innledningen til dette kapitlet ble uten tvil opplevd som rettferdige og betimelige i store deler av befolkningen. Både rettferdighetsfølelsen knyttet til kuppet, behovet for bolig tilknyttet dugelig infrastruktur og oppfatningen av boligbehovet som rettferdig, gjorde folks frykt for represalier mindre. I tillegg var situasjonen uoversiktlig for myndighetene. Maktapparatets manglende evne eller vilje til å oppheve okkupasjonene dannet grunnlaget for vellykkede okkupasjoner.

LEIESTREIK OG ”SUBALUGA”

Også i Porto fantes det brakkebyer, og okkupasjon som aksjonsform ble brukt. Men Porto hadde som nevnt et annet mer fremtredende problem i boligsektoren: fremleien. Byen kan derfor fungere som utgangspunkt for å presentere en annen form for protest som også opptrådte i Lisboa. Beboerne som levde under slike forhold, hadde diverse klagepunkter. Særlig gikk boligforholdene og husleiene igjen.

Hvert rom i disse fremleide leilighetene huset mellom seks og ti personer – noe som innbar at mellom 20 og 30 personer delte toalett, vann og kjøkkenfasiliteter. Prisen per rom lå på rundt 1000 escudos. I tillegg til å ha loven på sin side kunne fremleier kutte elektrisitets- og vannforsyning til boligen for å presse frem full betaling av fastsatt leiepris. Men det høye husleienivået ble etter hvert utfordret direkte ved at leietagerne selv innførte en makspris – i noen tilfeller på 25% av prisen fastsatt av fremleier. Et slikt eksempel kan vi se i Rua de Camoes, blokk 137. Her betalte fremleier 1300 escudos i leie til eier, men tok totalt 7000 escudos i leie fra beboerne. En arbeidsledig beboer, som ifølge en pamflett nylig hadde mistet jobben, hadde halvert sin egen leie – av nødvendighet først og fremst, men også i protest mot boforholdene. Saken gikk til rettssak, og domstolen utstedte en utkastelsesordre på mannen og hans seks barn. I pamfletten appellerte seksbarnsfaren til den omkringliggende befolkningen om å komme og hindre hans utkastelse.¹⁷

Fremleien er et særtilfelle av et mye bredere problem som angikk leiepriser og som ikke bare var forbeholdt de aller mest utsatte befolkningsgruppene. Leieprisene kunne utgjøre 40% av en vanlig families inntekter, og var en betydelig belastning også for deler av befolkningen som ansås for å ha normale boligforhold og inntekt. Ulike nabolag gikk ulikt frem i håndteringen av dette problemet. I deler av Setubal fikk man en direkte aksjonistisk innføring

¹⁷ CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “Atenção Povo Trabalhador do Porto”. I same gate var tre familier tidligere blitt kastet ut og hadde okkupert en bolig i nærheten som skulle bli revet. Også de appellerte til befolkningen i nærheten: CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos – 1974 – 1976: “Ao Povo do Porto”; Combate N.º37

av makspris som omfattet hele byen.¹⁸ Andre steder hvor man satte ned prisen eller gikk ut i leiestreik, måtte man kombinere dette med forhandlinger med de lokale myndighetene.

FORHANDLING

Nabolagene beskjeftiget seg ikke bare med direkte antagonistiske aksjonsformer. Problemene i nabolagene var av ulik natur. Saker som for eksempel innleggelse av vann og søppelhåndtering eller kollektivtransport kunne man i enkelte tilfeller mer hensiktsmessig forhandle med lokalmyndighetene om. Det var heller ikke alle nabolagene som hadde tilgang på okkupasjonsobjekter, og på den måten var en del av aksjonsrepertoaret utilgjengelig for dem. Med det sagt, er det ikke dermed gitt at direkte aksjoner ikke var en del av en forhandlingsstrategi. De ovennevnte aksjonsformene, som okkupasjon og leiestreik, kunne i mange tilfeller bidra til å legge press på lokalmyndigheter som et ledd i å styrke nabolagets forhandlingsposisjon.

Før 1974 var kommunestyrene og bydelsstyrene en forlengelse av sentralmakten og hadde liten gjennomslagskraft og demokratisk legitimitet. Lite ble gjort med problemene omkring handlekraft i perioden oppgaven handler om. Men gjennom press og samarbeid med nabolagskommisjonene kunne lokalmyndighetene etter hvert rette ressursene sine i retning av sørvisytelser og infrastruktur. Likevel, den økte handlekraften var relativ i forhold til tiden før 1974: Forholdet mellom lokalmyndigheter og kommisjonene var fortsatt betinget, og dermed begrenset, av nabolagenes utstrakte krav og myndighetenes juridiske myndighet og handlekraft.¹⁹

Et av tiltakene som økte lokalmyndighetenes mulighet til å handle, var opprettelsen av *Servico ambulatorio de accao local*, eller SAAL.²⁰ Dette organet bestod av sørvis- eller bistandsbrigader som skulle koordinere og utføre utbygging av nye boliger for brakkenabolagene. Enheten var opprettet av staten, men handlet gjennom lokalmyndighetene. SAAL ble et tydelig uttrykk for samarbeid og for løpende forhandlinger. Da prosjektet kom i gang for fullt mot slutten av 1974, så man en økende grad av forhandling ved at både SAAL og lokalmyndighetene stadig inviterte til brukermedvirkning i utbedring og utbygging av nabolagene. SAAL-prosessen stimulerte også til organisering av nabolagene. Nedenfor skal vi se nærmere på rollen SAAL spilte i nabolagene.

¹⁸ Downs 1989: 47-48.

¹⁹ Downs 1989: 103.

²⁰ Servico Ambulatorio de Asistencia Local (SAAL): Mobil Tjeneste for Lokal Støtte.

Også nabolag som deltok i okkupasjoner eller leiestreik, tok del i en viss form for forhandling, uten at dette førte til noen reelle forhandlingssituasjoner med lokalmyndighetene. Ut ifra deler av forhandlingsvirksomheten kom det to typer dokumenter av særlig betydning. Det ene var *cadernos reivindicativos*, eller kravlister, som vi skal se på i femte kapittel. Det andre var organisasjonsvedekter for nabolagenes styringsorganer som ikke bare var et resultat av forhandling, men av et bredt spekter av påvirkning.

ORGANISERING

Før kuppet hadde enkelte fattige nabolag hatt erfaringer med konflikter. John Hammond nevner to demonstrasjoner i 1973 i Porto mot utkastelsesbegjæringer av leietagere i fattige nabolag. En av disse lyktes i å hindre utkastelsen.²¹ Det finnes også eksempler på forsøk på å løse boligproblemene med mindre konfronterende metoder. ”(E)n gruppe individer i samtale med befolkningen” (slik de selv omtaler seg) fra Carnaxide, rett utenfor Lisboa, forsøkte allerede før 1974 å få oppmerksomhet rundt infrastrukturproblemene (særlig innlagt vann, elektrisitet og kloakk) fra lokalmyndighetene.²² Så sent som i mars 1974 viser kildene til manglende oppfølging fra myndighetene og en økende frustrasjon blant beboerne: ”håpet som skinte blant beboerne i områdene ”Verdes”, ”Eiras” og ”Pombais” [nabolag; kallenavn] har forsvunnet og gitt opphav til desillusjon, desperasjon, og det kan til og med kanskje komme til revolt mot mandatinnehaverne”.²³ Dette er harde ord å ytre offentlig for mennesker som lever under et diktatur og må tilskrives den desperasjonen folk opplevde.

I den korte tiden med intens industrialisering som Portugal hadde gjennomgått, var det tydelig at folk opplevde sin egen tilværelse som urettferdig og marginal. Til tross for disse tegnene på samhandling mellom folk var det ikke eksplisitt formell organisering (jf. deres egne karakteristikker som ”en gruppe individer i samtale med befolkningen”). Men i det minste må en kunne hevde at det var en uformell organisering rundt informasjonsinnsamling for å kunne dokumentere infrastrukturproblemet. Der det ikke var muligheter for okkupasjoner, som kunne føre med seg en direkte forbedring av boligsituasjonen, var en formell organisering det første utløpet for frustrasjonen etter at mulighetene bød seg etter 25. april. De fattige nabolagene i Lisboa og omegn, og nabolag med sosialboliger i Porto, var først ute med formell organisering. Ifølge Hammond og Downs ble de første nabolagskommisjonene i Porto

²¹ Hammond 1988: 85.

²² CD25A: OPB/CM – OEIRAS – Algés (s.d.): “[Uten tittel] Exmo. Senhor Presidente da Junta de Freguesia de Carnaxide”.

²³ CD25A: OPB/CM – OEIRAS – Algés (s.d.): “[Uten tittel] Exmo. Senhor Presidente da Câmara de Oieras”.

og Lisboa stiftet henholdsvis 30. april (Tarrafal) og 11. mai (Quinta das Fonecas).²⁴ I tillegg nevnes et annet allmøte, den 30. april i nabolaget S. João de Deus, i et intervju i avisen *Combate*.²⁵ I Quinta das Fonecas var det om lag 250 familier i en brakkeby. Beboerne hadde et allmøte, noterte ned sine krav om elektrisitet, innlagt vann og anstendige boliger, som deretter ble levert til de lokale myndighetene. Kort tid etter gikk de ut i leiestreik.²⁶

En kan observere en felles aksjonsform i organiseringen av nabolagene. Selv om en gruppe i et nabolag eller et helt nabolag samlet aksjonerte på en av de ovennevnte måtene var dette i kombinasjon med organisering. Leiestreikere organiserte seg. Det samme gjorde okkupasjonene som deltok i den første boligokkupasjonsbølgen. Denne første okkupasjonsbølgen konsentrerte seg hovedsakelig om bolig. Etter at organiseringen skjøt fart ble okkupasjon som aksjonsmetode utvidet til å også inkludere okkupasjoner av lokaler for partivirkosomhet, lokale barnehager, nabolagsklinikker, og møteplasser for nabolagsorganisasjonene.²⁷ Der disse aksjonsformene ikke var mulige, var organisering ofte fulgt av forhandlinger med lokalmyndigheter eller andre aktører av betydning. Etter hvert som aksjonene økte i intensitet og omfang, oppstod et enda større behov for og ønske om koordinering og organisering.²⁸ Nedenfor skal vi se på noen fellestrekk for hvordan nabolagene organiserte seg og hvilke innflytelser som kan ha bidratt til organiseringen.

Nabolagskommisjoner

I de foregående avsnittene i dette kapitlet har vi sett at aksjonsmåte ofte samsvarte med de mulighetene som var mest tilgjengelige for å bøte på umiddelbare problemer. Men hvordan organiserte nabolagene seg? Og hvorfor?

Normalt sett fulgte opprettelsen av nabolagskommisjonene et følgende mønster: En aktivist, eller en gruppe aktivister eller beboere, dannet en midlertidig kommisjon eller utvalg. Deretter kalte denne inn til allmøte, og man valgte en mer permanent kommisjon. Kommisjonen som ble valgt av allmøtet, hadde ansvar for å delegere oppgaver til underkommisjoner, ta avgjørelser av mindre betydning og innkalte til nye allmøter når det var nødvendig.²⁹ Det var ikke uvanlig at det var flere og i noen tilfeller konkurrerende initiativ i hvert nabolag.³⁰ En

²⁴ Hammond 1988: 85; Downs 1983; Ferreira 1994: 106-107.

²⁵ Combate N.º2

²⁶ Hammond 1988: 85.

²⁷ Ferreira 1994: 107; CD25A: OPB/CM – LISBOA – Madalena - 1975 : “[Uten tittel] Assistência Médica”; ”Estatutos da Comissão de Moradores”.

²⁸ Downs 1989: 24.

²⁹ Downs 1983:156.

³⁰ CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto – 1975 – 1977: “Ao Povo de S. Nicolau!”;

kan også se i kildene at enkelte av pamflettene som innkalte befolkningen i gitte nabolag er signert ”en gruppe beboere i samarbeid med MDP”, altså i samarbeid med et parti, mens det etter at kommisjonen var satt opp, opphørte å være eksplisitte referanser til deltagelse av partier.³¹ Vedtekter som eksplisitt nevner at kommisjonen skulle være partipolitisk uavhengig var adskillig flere enn de vedtektene som ikke hadde den typen formuleringer.³² Med dyptgående splittelser mellom partiene som støttet opprettelsen av nabolagskommisjoner, var det ikke hensiktsmessig å forbinde en kommisjon med et parti; det kunne fremmedgjøre deler av befolkningen i nabolaget og partiinnblanding ble tidvis debattert i nabolagskommisjonene.³³ Ifølge Phil Mailer var dette også en av de større fallgruvene for et organisert nabolag: ”Within the Assemblies vicious struggles for control were waged, local problems being subordinated to party issues. As usual many inhabitants lost interest.”³⁴

Det kan virke rimelig at organiseringen begynte der okkupasjonene og leiestreikene først opptrådte. Men stemmer dette? Og hvorfor var det slik?

For det første kunne en tenke seg at okkupantene og de leiestreikende ofte var i større og mer direkte bolignød enn andre deler av den fattige befolkningen. Men som vi har sett var ikke dette tilfellet. Levekårene var ikke nødvendigvis verre der det var okkupasjoner. Viktigere synes å ha vært muligheten til å aksjonere direkte mot bygninger innen relativt kort avstand for å direkte løse problemene forbundet med manglende infrastruktur eller anstendig bolig generelt. For det andre kan man si at okkupanter og leiestreikende stod overfor frykten for å bli kastet ut av politi og militæret, eller økonomiske og rettslige konsekvenser. Erfaringer fra å stå sammen ovenfor disse konsekvensene, og frykten for dem, må ha bidratt til økningen i organisering.

Aksjoner ga resultater. Okkupasjonene ble i de aller fleste tilfellene stående, og direkte aksjoner med nedsetting av leie ble ofte møtt med støtte og solidaritet. Organisering i

CD25A: OPB/CM - LISBOA – Diversos – 1975-1978: ”Aos Ocupantes e Moradores Pobres”; Dette er tema for Inter i organiseringsfasen, men også i andre nabolag er dette synelig; CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975- 1976: “Projecto Para a Intervenção da Intercomissões”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Massarelos – (s.d.): “Comissão de Eleitores Unitaria de Massarelos”; CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Moção”.

³¹ Et eksempel på dette kan sees i CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Assembleia de Moradores da Cova da Piadade”.

³² Ett eksempel på dette kan finnes i CD25A: OPB/CM – LOURES – Odivelas/Pontinha – (s.d.): “Estatutos da Associação de Moradores “O Caminho é em Frente””.

³³ Dette er en sak som går igjen i pamfletter, referat, og vedtekter. Eksempler på dette kan blant annet finnes i CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Comissoes de Moradores 1975 – “São Órgãos Fundamentais do Poder Popular”.

³⁴ Mailer 1977: 260.

etterkant var i slike tilfeller ofte en institusjonalisering av denne solidariteten.³⁵ I tillegg var solidaritet en følge av at folk som befant seg i liknende boligsituasjon som okkupanter og leiestreikende, følte en økende grad av fellesskap. Disse faktorene kan sies å være knyttet til interne forhold i nabolagene. I tillegg er det viktig å se på betydningen av ytre innflytelse også. Aktiviteten genererte aktivitet og organisering, som igjen fostret aktivitet i et samspill mellom muligheter og resultat.

Nettverksorganisering

Nettverksorganisering skjedde stort sett på tre grunnlag: enten på grunnlag av geografisk tilhørighet, på grunnlag av samme sak, eller ut fra organisering som forsøkte å koordinere nabolagenes kamp med andre deler av grasrota, som kampene i bedriftene eller i landbruket.³⁶ Av plasshensyn og hensyn til tema skal vi konsentrere oss om de to førstnevnte grunnlagene. Gjennom disse nettverkene kan man avdekke kjennetegn ved nabolagsorganiseringen spesielt.

Inter-Comissões, eller bare Inter, oppstod som et koordineringsorgan – en paraplyorganisasjon om man vil – for nabolagskommisjonene i brakkebyene generelt, men spesielt de som var del av SAAL-prosessen. Inter var en tydelig organisering omkring sak, mens nettverket organiserte nabolagskommisjoner fra et stort geografisk område som inkluderte Lisboa, omegn og Setubal. Organisasjonen kom til å representere 150 000 mennesker fra 30 brakkebyer i Lisboa alene.³⁷ De første møtene av Inter-nabolag i Lisboa-området dreide seg om å kartlegge behovet for organisering, å kartlegge problemer i de enkelte nabolagene, og å dele erfaringer ulike nabolag hadde, for slik å kunne stå samlet overfor SAAL. I neste kapittel skal vi se nærmere på hvordan vi kan kvalifisere Inter organisasjonen som den største av sitt slag og hvordan den forholdt seg til SAAL.

Portos revolusjonære beboerråd, eller CRMP³⁸ lignet Inter i Lisboaområdet. CRMP organiserte kommisjoner som deltok i SAAL-prosessen og andre kommisjoner som representerte de statseide drabantbydelene. Men i motsetning til Inter i Lisboa var ikke CRMP like dominert av forholdet til denne prosessen. En del av de offentlig eide nabolagene som var strengt regulert tok også del i dette organet, og CRMP kan derfor fremstå som et eksempel på

³⁵ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Comissões Revol. Autónomas – 1975: ”Comunicado: A todos os Ocupantes de Lisboa e arredores”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “Aos Moradores! Ao Povo Trabalhador!”.

³⁶ Downs 1983: 170.

³⁷ Mailer 1977: 211; Ferreira 1994: 107. Tallet på aktive nabolagskommisjoner varierer. Ferreira bruker ikke Inter som grunnlag for gruppering av nabolagene, og hevder at det var 21 nabolagskommisjoner og 38 okkupasjonskommisjoner i Lisboa i april 1975.

³⁸ Conselho Revolucionário de Moradores do Porto (CRMP): Portos revolusjonære beboerråd.

et nettverksorgan der geografisk tilhørighet var overordnet sak. CRMP brukte likevel organisasjonsmakten på samme måte som Inter: Gjennom press og forhandlinger med lokalmyndigheter. Likevel, mens Inter i stor grad ble organisert som et svar på SAAL, ble opprettelsen av CRMP i større grad stimulert av lokale forhold og kom etter oppfordring fra lokalmyndighetene da disse kom under militær administrasjon i slutten av mai 1975. Militæradministrasjonen søkte å danne et råd med representasjon fra grasrotorganene, som ifølge oppfordringen skulle ”representere arbeidernes virkelige interesser i byen”.³⁹ Denne forskjellen og mangelen på nettverksorgan før sommeren 1975 kan bidra til å forklare hvorfor kommisjonene i Porto organiserte seg geografisk fremfor saksspesifikt. Et liknende tiltak kom i stand i Setubal. Der kom initiativet fra nabolagskommisjonene sammen med arbeider- og soldatkommisjoner og resulterte i ett organ som representerte grasrota som helhet. Inter fortsatte å representere også nabolag i Setubal, og organene kan tenkes å ha hatt overlappende roller, der den ene var geografisk begrenset til Setubal, mens den andre var saksspesifikk i forhold til SAAL.

I Lisboa var det også et annet nettverksorgan som søkte å organisere okkupanter spesielt. Autonome og revolusjonære kommisjoner for beboere og okkupanter, eller CRAMO⁴⁰ som det ble kalt, ble organisert utover våren og sommeren 1975. Kommisjonene som etter hvert sammen utgjorde CRAMO, representerte i de aller fleste tilfellene tradisjonelle arbeiderstrøk, eller den lavere middelklassens områder som var involvert i okkupasjoner, men ikke i SAAL-prosessen. Leieboerforeningen hadde erfaring med å gi juridisk bistand til leieboere og jobbet sammen med okkupasjonsbevegelsen.⁴¹ Som vi skal se var lovreguleringen av boligsektoren et viktig insentiv til organisering og fremmet okkupasjon som handlingsmåte.

YTRE INSENTIVER TIL ORGANISERING OG AKSJONER

Den 11.mai kom juntaen (JSN) med en uttalelse som erkjente motivene for okkupasjonene, men fordømte dem og ikke var villig til å legalisere dem i sin helhet. I denne uttalelsen, gjengitt i *Diario de Lisboa*, står det blant annet:

³⁹ Downs 1989: 27.

⁴⁰ Comissões Revolucionárias Autónomas de Moradores e Ocupantes (CRAMO): Autonome og revolusjonære kommisjoner for beboere og okkupanter.

⁴¹ Hammond 1988: 189.

Juntaen for Nasjonal Frigjøring er ikke villig til å tillate flere okkupasjoner av nabolag utført av befolkningen, og vil ansvarliggjøre ikke bare de som utfører okkupasjonene, men også de som på noen måte oppfordrer til slike handlinger. Slike handlinger vil bli oppfattet som grove brudd på den etablerte orden. JSN avklarer at fremtidig legalisering av okkupasjoner som alt er gjennomført beror i denne forstand – nødvendigvis – på rettferdige kriterier og inviterer befolkningen til å velge og installere kommisjoner for å etablere kontakt med JSN for å harmonisere den oppståtte situasjonen (...) [JSN oppfordrer også] til fordømming av alle som har deltatt på innkvarteringen av folk i boliger slik at de kan bli hardt straffet.⁴²

I tillegg til fordømmingen er det en klar oppfordring til organisering, men med sikte på å behandle okkupasjonssakene én for én gjennom representanter med de lokale myndighetene. Dette var et tydelig insentiv til organisering, men det verdt å nevne at det ikke kom til noen forhandlinger.⁴³ Ingen okkupasjoner var oppe til behandling i bydelsstyrene for å legaliseres. På den annen side var det heller ikke mange utkastelser i tiden etter denne første bølgen av okkupasjoner var over. Muligheten for at disse søknadene havnet hos myndighetene kan ha intensivert kravet om sanering av lokalmyndighetene på grunnlag av frykt for disse ”harde straffene” dersom okkupasjonen ikke ble legalisert. Som vi skal komme tilbake til i neste kapittel ble dette en viktig del nabolagenes krav, først for å sikre sympatisører i behandlingsorganene, deretter for å få økt direkte kontroll over lokalstyret.

Til tross for at juntaen og dens utnevnte regjering i denne første overgangsperioden tok retorisk sterk avstand fra det tidligere regimet, var de forsiktige i sin fremtreden og praksis. Mens de nye makthaverne etter kuppet 25.april 1974 fortsatt forsøkte å konsolidere statsmakta, hadde aktiviteten på grasrota, i nabolagene, i industrien, og på landsbygda kommet som en overraskelse. Det var gjort lite den første tiden for å bedre den veldig belasta boligsituasjonen i byene – det var et presserende problem som var blitt borte i myndighetenes forsøk på å opprettholde produksjonen i industrien, tilfredsstillende arbeidere og samtidig ikke skremme vekk utenlandske investorer og eiere. Myndighetene hadde kommet på defensiven i boligspørsmålet utover i mai, juni og juli. Det var tydelig at de nye makthaverne i JSN, MFA og regjeringen, måtte ta seg til noe, men det var fortsatt usikkerhet om hva. Tre tiltak, med ulike målsettinger, ble i løpet av kort tid ble iverksatt.

1) Lovgivning: I loven D.L.217/74 av 27.mai 1974 ble det vedtatt et sett med midlertidige regler for å bane vei for en “permanent og rettferdig måte å møte de arbeidende klassers

⁴² Diario de Lisboa 11. mai 1974 (min oversettelse).

⁴³ Downs 1989: 18.

ambisjoner og å stimulere den økonomiske aktiviteten”.⁴⁴ Blant tiltakene var fastsettelsen av en nasjonal minstelønn, en økning av barnetrygden, frysing av lønninger lik eller høyere enn 7500 escudos per måned i 30 dager og frysing av prisene på varer og tjenester i alle produksjonsstadier i 30 dager. Ikke minst tok denne loven for seg frysing av leieprisene på bolig i byene i 30 dager. Slik jeg forstår det, løste denne loven lite i forhold til okkupasjonene. I artikkel 9 av D.L. 217/74 er det tre punkter, der alle kun omhandler leiepriser.⁴⁵ Men hvilken effekt hadde dette? Nivået på leieprisene gikk ikke opp, men det innebar også en leiepris som i 30 dager var frosset på samme nivå som det protestertes mot. Det hjalp lite for de menneskene som levde i brakker uten nødvendig infrastruktur tilknyttet bostedet eller andre uforholdsmessig dyre boliger, eller de menneskene som hadde deltatt i boligokkupasjonene. I beste fall skulle loven tjene til å kjøpe tid for myndighetene i påvente av en permanent løsning, men aksjonene fortsatte i samme tempo og med samme intensitet.

2) *Ordensmakt*: Militæret hadde i okkupasjonstilfellene vært svært inkonsekvente, enten de hindret okkupasjoner, var passive tilskuere, forsvarte aktivister mot aggressive politibetjenter i PSP, eller tilbød direkte assistanse. Det var tydelig at juntaen og regjeringen ikke hadde kontroll på militæret – i beste fall for disse myndighetene lå den hos sentrale aktører i MFA; i verste fall var det ingen som utøvde kontrollen. Myndighetene var nødt til å få kontroll over regimentene og maktapparatet før noe kunne gjøres for å få kontroll over okkupasjonene. Blant annet som en direkte følge av den ukontrollerte streikesituasjonen og okkupasjonene opprettet juntaen 12. juni 1974 Fastlandets Operasjonskommando, eller COPCON⁴⁶, for å sentralisere mobiliseringen av troppene på fastlandet. Til å lede denne enheten utnevnte juntaen major Otelo Sarraiva de Carvalho. Han hadde tilknytning til den radikale venstresiden i MFA. Etter som revolusjonsforløpet utfoldet seg fikk han en viktig rolle for den delen av befolkningen som var aktiv i nabolagene. Otelo ble en tilhenger av aksjons- og organisasjonsformen i nabolagene og i industrien. Han forsøkte å konsolidere samarbeidet mellom nabolagene og MFA gjennom utallige tiltak og fremstøt i MFAs forsamling og i direkte kontakt med nabolagene under ulike aksjoner. I kontakt med nabolagene oppfordret soldater til organisering slik at militærregimentene kunne ha noen å forholde seg til, og dermed kunne ta stilling til krav og konflikter. I kildene og litteraturen nevnes flere tilfeller der okkupasjoner ble varslet til COPCON eller andre lokale regiment, og i noen av disse var

⁴⁴ Morais 1986: 242 (min oversettelse).

⁴⁵ CD25A: D.L 217/74 (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol01>, hentet 12.05.10).

⁴⁶ Comando Operacional do Continente (COPCON): Fastlandets Operasjonskommando.

soldater aktivt med på å bryte opp dører eller tilrettelata for direkte aksjoner på andre måter.⁴⁷ I tillegg til denne direkte kontakten med okkupanter, demonstranter og leiestreikende var det viktigste tiltaket dokumentet med tittelen ”Alliansen MFA/folket” som forsøkte å institusjonalisere organisasjonsformen som grunnlaget for en folkerepublikk. Dokumentet ”Alliansen MFA/folket” skal vi se nærmere på i femte kapittel.

3) *Assistert boligutbygging/-bedring*: Et annet tiltak, som utvetydig var rettet mot boligspørsmålet, var opprettelsen av det ovennevnte forsøksprosjektet SAAL den 31. juli. SAALs bistandsbrigader skulle bestå av frivillige, bygningsarbeidere, arkitekter og ingeniører, noe de gjorde da prosjektet trådte i kraft. Initiativet til opprettelsen av SAAL kom fra Fondet for Boligutvikling, eller FFH, som igjen var forvaltet av Departementet for Urbanisering og Bolig- og Byutvikling.⁴⁸ Både ledelsen og byråkrater i FFH og departementet var nylig blitt sanert til fordel for mer progressive krefter som uttalte et ønske om å løse boligspørsmålet.⁴⁹ Hensikten med disse brigadene var først og fremst hjelp til selvhjelp – SAAL skulle bistå beboere med utbedring av vei og kloakk, elektrisitet og vann i noen få tilfeldige nabolag. Rehabilitering av husene eller brakkene var i utgangspunktet ikke prioritert, og skulle da også kun utføres gjennom hjelp til selvhjelp-prinsippet. Prosjektet kom ikke i gang før i september 1974, og ble i mellomtiden utsatt for hard kritikk fra okkupanter og nabolagskommisjoner.⁵⁰ Det var en viss skepsis til hele selvhjelpsprinsippet. Ikke minst kan det tyde på det var frykt for at SAAL kun ville ha symboleffekt og skulle handlingslamme aktivister i nabolagsorganene. Frykten gjaldt kan hende frykt for umyndiggjøring i en situasjon der beboere følte de hadde oppnådd noe gjennom sine okkupasjoner og opprettelsen av egne kommisjoner. Kritikken av selvhjelp-prinsippet var også basert på en idé om at utbedringene i infrastrukturen kunne senke arbeidsløsheten blant bygningsarbeiderne.

Både skepsisen og frykten var det gode grunner for. Myndighetene hadde uttrykt motstand mot legalisering av okkupasjonene og forsøkt å hindre ytterligere aksjoner. Prosjektet syntes dessuten ikke ut til å komme i gang med det første. Men da SAAL om høsten og vinteren 1974 fikk stadig større kontakt med nabolagsaktivistene og –organene, fikk bistandsbrigadene en radikaliserende og stimulerende rolle på nabolagsorganene. I møtet med nye muligheter

⁴⁷ Hammond 1988: 128-129.

⁴⁸ Fondo de Fomento de Habitação (FFH): Fondet for Boligutvikling.

⁴⁹ Coelho 1986: 648, 657; Combate N.º19.

⁵⁰ CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “Informações Operárias”; CD25A: OPB/CM – Lisboa – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: ”Introdução – Porque e Como Surgiu a Inter-Comissões de Moradores de Bairros de Lata”.

gjennom SAAL ble stadig flere nabolag organisert (særlig de brakkenabolag som ikke ennå var organisert).⁵¹

A maioria silenciosa

Presidenten, og medlem av JSN, general Spinola tok utover sensommeren 1974 i økende grad til orde for å samle det han kalte ”den tause majoriteten”. I en TV-overført tale fra august kalte Spinola på den stille majoriteten for at den skulle ta tilbake makten fra gatene, og ”våkne for å bekjempe den totalitære ekstremismen som skjuler seg i skyggene”.⁵² Det ble planlagt en demonstrasjon for denne tause majoriteten som ble lagt til 28. september i Lisboa.

Demonstrasjonen ble oppfattet som et kuppforsøk, og natt til 28.september ble det bygget barrikader ved alle innfartsårene til Lisboa. Barrikadene og ad hoc kontrollpostene ble satt opp og drevet av nabolagskommisjoner, arbeiderkommisjoner og partiaktivister. Utover kvelden og natten den 28.september kom også militærregimenter fra basene i og rundt Lisboa til for å støtte motdemonstrantene mot ”den tause majoriteten”. Konsekvensene av denne mobiliseringen var økt politisering. Men samtidig må en kunne si at frykten for å miste de frihetene en hadde tilkjempet eller var midt i å tilkjempe seg, økte. Organiseringen mot ”den tause majoriteten” ga beboerne i nabolagene og deres kommisjoner (og arbeiderkommisjoner og soldater) viktige erfaringer på at de samlet stod sterkt, noe som kan ha bidratt til stimulering av organiseringsvirksomheten.

Konsekvensene for maktbalansen innad i myndighetene var store. Spinola var politisk til høyre, men moderat. For store deler av befolkningen hadde general Spinola fremstått som en samlende kraft, mens for andre representerte han fortsatt det salazariske regimet. Etter nederlaget 28. september 1974 ble Spinola nødt til å frasi seg presidentembetet til fordel for general Costa Gomes som ble sittende til sommeren 1976. Den 11. mars 1975 forsøkte Spinola igjen å kuppe makten. Denne gangen skjedde det uten at han hadde noen posisjon i maktapparatet, men med støtte i enkelte regimenter i militæret og luftforsvaret. Som følge av dette kuppforsøket ble det gjort institusjonelle endringer i maktapparatet. JSN ble oppløst og revolusjonsrådet, eller CR⁵³ ble opprettet i dets sted. MFA ble institusjonalisert inn i statsapparatet – en generalforsamling av MFAs medlemmer hadde etter 11.mars 1975 direkte tilknytning til og innflytelse over CR. Personer i maktposisjoner som mistenktes for å sympatisere med Spinola, ble sanert og mistet innflytelse. Denne saneringen og de strukturelle

⁵¹ Downs 1983: 156.

⁵² CD25A: Spinola taler; rikskringkastningskanalen RTP (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/media/Videos/V10732.swf>, hentet 24.05.10) (min oversettelse).

⁵³ Conselho da Revolução (CR): Revolusjonsrådet (11. mars 1975 – 30. september 1982).

endringene i staten førte med seg en politisk dreining mot venstre. Også ledelsen i FFH og SAAL ble sanert – progressive byråkrater ble innsatt i lederposisjoner. Mange revolusjonære aktivister tok stillinger både i SAAL sentralt og i de lokale solidaritetsbrigadene som på den måten ble radikaliseret.

Denne prosessen tydeliggjorde også viktigheten av å styre det retoriske klimaet i politikken. Hvordan fascistbegrepet var sentralt i denne kampen kommer vi tilbake til i neste kapittel. Her er det likevel viktig å merke seg at hendelsene på den nasjonale politiske arena fikk konsekvenser for nabolagene: hendelsene i mars 1974 resulterte i en økt koordinering av nabolagenes innsats, økt radikalisering i retorikk og en orientering mot mer radikale alliansepartnere. Hendelsene fungerte også som en påminnelse for befolkningen, og spesielt for venstresiden i det portugisiske politiske landskapet, at det fortsatt eksisterte elementer som etter deres oppfatning truet de nyvunne frihetene og revolusjonen.

120 dagers loven

Etter den første intense bølgen av okkupasjoner rettet mot eiendom i statens eie, som varte ut i juni 1974, var det fortsatt mange bygninger, leiligheter og hus i privat eie som stod tomme, men som var unndratt markedet. Noen av disse bygningene var pålagt husleieregulering og ble overlatt til seg selv og forfalt – oftest i håp om at disse bygningene ville komme til et punkt hvor rivning var den eneste løsningen og eiendommen kunne selges, eller det kunne bygges noe nytt der slik at verdien steg og utleiebegrensningene ble borte. Andre boliger var forlatt av personer som hadde dratt fra landet etter kuppet eller emigrert på et tidligere tidspunkt. Andre igjen var overtatt av staten på grunn av skatteunndragelse, men hadde status som pantsatt og ikke som statlig eiendom. De leilighetene som var bygget på 60- og tidlig på 70-tallet var for dyre for den delen av befolkningen som hadde behov for bolig. Disse leilighetene var slik sett utenfor markedet – markedet for dyre leiligheter var blitt mettet og dermed ble de stående tomme. Ytterst få, men dog noen private boliger var blitt okkupert også i disse første ukene etter kuppet.⁵⁴ De private eierne og regjeringen begynte å frykte at okkupasjonene, nå som den statseide boligbufferen var tømt, skulle spre seg til å også inkludere privat eiendom i større grad enn før. Det var en tydelig misnøye over denne situasjonen blant brakkebyboere og andre beboere i nedslitte nabolag. Demonstrasjonene med fokus på disse tomme boligene økte og søkte å presse myndighetene til å foreta seg noe.

⁵⁴ Downs 1989: 19-20.

For å berolige huseiere og for å sikre den private eiendommen valgte regjeringen å forsøke å inkorporere det som hadde utviklet seg til en okkupasjonstrend, om ikke en okkupasjonsbevegelse, inn i et legalt system. Myndighetene forsøkte å få okkupasjonene inn i en form de kunne kontrollere. Den 12. september vedtok regjeringen en lov som på nytt stadfestet eiendomsretten, men påla eiere av tomme boliger å leie dem ut innen 120 dager. Alternativet var å registrere dem hos lokalmyndighetene/bydelene slik at de kunne stilles til disposisjon for utleie.⁵⁵ Denne lovgivningen, D.L. 445/74, forbød rivning av eldre boliger som fortsatt var beboelige eller kunne utbedres.⁵⁶ Nye boliger og boliger i konstruksjonsfasen skulle registreres eller leies ut når de var ferdigstilt. Mange huseiere unngikk å registrere de tomme boligene.⁵⁷ Var huset under konstruksjon, hendte det at minimale ting som for eksempel lysbrytere stående uferdig slik at boligen hadde status som uferdig ifølge loven.⁵⁸

Som nevnt over var bufferen av boliger i statens eie tømt. Det kan tenkes at privat eiendom unnsnapp den samme skjebnen fordi myndighetenes tiltak fungerte. Jeg vil hevde, på grunnlag av det kildematerialet jeg har sett på, at okkupasjonene som forekom sommeren 1974 ikke hadde som hensikt å angripe den private eiendomsretten. At få eiendommer i privat eie ble okkupert kan vitne om en fortsatt respekt for prinsippet om privat eiendomsrett. Også i kilder fra nabolagene med en tydeligere politisert retorikk glimret henvisninger til den private eiendomsrett med sitt fravær. Det var snarere snakk om et umiddelbart behov for anstendig bolig. Altså, tiltakene kan ha fungert – okkupasjonene stoppet opp – men det skyldtes sannsynligvis at det ikke var flere statlige bygg igjen å okkupere. Loven D.L. 445/74 kan ha hatt en motsatt effekt da den gjorde privat eiendom til gjenstand for restriksjoner, for eksempel i form av pålegg om utbedringer og utleie, og slik ga den aktivister og nabolagsorganer et påskudd for å kreve dette håndhevet.⁵⁹

Allerede før 12. september, da 120 dagersloven D.L. 445/74 ble vedtatt, gikk aktivister i gamle og nyopprettede nabolagskommisjoner rundt i sine områder og registrerte tomme hus

⁵⁵ CD25A: D.L. 445/74, Artikkel 5.1 og 5.2 (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol27>, hentet 12.0510); Regjeringen hadde under hele revolusjonen lovgivende funksjon med sterke føringer fra juntaen, og senere fra MFA-forsamlingen og revolusjonsrådet.

⁵⁶ CD25A: D.L. 445/74, Artikkel 4 (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol27>, hentet 12.0510).

⁵⁷ CD25A: OPB/CM – LOURES – Bairro de Catujal – (s.d.): “Fora com os Senhorios Exploradores”. Nabolagskommisjonen her hevdet at det av 1047 enheter som ble meldt inn i Lisboa, ble ca. 300 leid ut til huseiers venner, familie, osv. mens kun tre av boligene ble leid ut til folk med behov for bolig som hadde meldt seg for myndighetene i byen.

⁵⁸ CD25A: D.L. 445/74, Artikkel 5.3 (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol27>, hentet 12.0510); Hammond 1986: 129.

⁵⁹ Downs 1989: 24.

for så å bistå i okkupasjoner. De dannet arbeidsgrupper, registrerte hus og forhørte seg med beboerne i nabolagene med størst behov for bolig.⁶⁰ Deretter tok arbeidsgruppen eller aktivistene med seg familien til den forlatte boenheten og bistod familien i okkupasjonen for så å sette opp vakter for å vokte den. Disse aktivistene var også familiens talerør om politiet eller militæret skulle dukke opp – noe de gjorde i de fleste tilfellene.⁶¹ Denne tendensen ble stimulert og økte med den nye loven, D.L. 445/74. Det var liten tillit til lokalmyndighetenes håndtering av boligproblemet og deres handlingsvilje.⁶² I påvente av og i viten om at det fantes en frist hadde mange nye nabolag i denne perioden opprettet kommisjoner, og aktiviteten som fulgte kan også sees på som en form for samarbeid. Lovgivningen ga nabolagene mer legitimitet i deres aksjonsformer i møtet med et ineffektivt lokalstyre uten ressurser til å håndheve lovgivningen. Nabolagene hadde de menneskelige ressursene som skulle til, viljen til å handle og tolket og fulgte derfor opp loven i tråd med det som passet dem. 17. februar 1975 gikk fristen ut, og okkupasjonene tiltok igjen – bare i Lisboa ble omlag 2500 boliger i løpet av få dager.⁶³ Lovgivningen som hadde som mål om å forsvare eiendomsretten, fikk et totalt feilslått utfall. Ikke bare var antallet okkupasjoner betraktelig større, men de var også velorganiserte.⁶⁴ Aktivister fra diverse organisasjoner og mindre maoistiske partier hadde også i denne 120 dagers perioden fått mulighet til å mobilisere betydelig støtte til et angrep på eiendomsretten.

⁶⁰ Mailer 1977: 215.

⁶¹ Roderigues 1994: 38.

⁶² CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros de Lata – 1975 – 1976: ” Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa“; CD25A: OPB/CM – Bairro de Catujal – (s.d.): “Fora com os Senhorios Exploradores”.

⁶³ Downs 1989: 24.

⁶⁴ Downs 1989: 24.

FEMTE KAPITTEL

-

”PELO DIREITO À HABITAÇÃO”¹ **FIENDER, ENHET OG KRAV** **- nabolagenes forståelsesramme**

Hvilke deler av nabolagsbevegelsens forståelsesramme var mest fremtredende? Mer presist vil dette kapitlet fokusere på fem delspørsmål. For det første: Hvilke motstandere opplevde nabolagsbevegelsen at den kjempet mot? I tillegg til å se på det politiske klimaet i Portugal på denne tiden er det viktig å se hvordan fiendebildet settes i en historisk kontekst av opplevd undertrykkelse. Vi skal også se på et andre og et tredje spørsmål som følger det foregående: Hva søkte nabolagsbevegelsen å endre? Og hvordan ønsket bevegelsen å oppnå sine mål? For det fjerde: Hvilken del av befolkningen søkte nabolagskommisjonene og nettverksorganene å representere? Var de selv interessegrupper eller forfektet de andres eller generelle rettigheter; hvem var subjekt og objekt i ulike sammenhenger? Dette spørsmålet henger sammen med det femte og siste spørsmålet i kapitlet. I tillegg til å ha en egen ideologi fikk nabolagsbevegelsen en sentral plass i enkelte ideologier på den radikale venstresiden. Derfor vil dette kapitlet, for det femte, forsøke å besvare hvilken plass nabolagsbevegelsen fikk, og hvordan allianser med elementer i statsforvaltningen og maktapparatet ble opplevd. Utviklingen innad i MFA er godt egnet til å vise dette, men også aktiviteten til enkelte partier i kommisjonene blir også nevnt igjen. Denne delen av kapitlet er en fortsettelse av der vi slapp i tredje kapittel. Det er også viktig å ha påvirkningen fra den politiske konjunkturen på nabolagene in mente. Men det må presiseres igjen at hvor dypt ulike partier, parlamentariske og utenomparlamentariske, var inne i nabolagsorganene, varierte. Som vi skal se nedenfor, var det likevel et ideal at nabolagsorganene skulle være partipolitisk uavhengige. Fremstillingen i dette kapitlet vil derfor referere til nabolagsorganiseringen som sådan. Det betyr ikke at enkelte nabolag ikke hadde ideer og tanker som lå nært opptil enkeltpartier slik vi også har sett i tidligere kapitler.

¹ For retten til bolig: Sitert fra CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: “Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa”.

”FRAMING” OG BEVEGELSESPROSESS

I første kapittel ble det nevnt at undersøkelsen av tankene i denne bevegelsen skulle basere seg på teori omkring begrepet *framing*. Begrepet angår hvordan problemene sosiale bevegelser søker å løse, rammes inn. *Framing* omfatter de faktorene som gir deltagerne en felles forståelse av problemet på grunnlag av arvede kulturelle symboler, et kollektivt handlingsrepertoar og mulighetene som utvider protesten basert på dype kløfter i samfunnet.² Historiker Knut Kjeldstadli poengterer at bruken av dette begrepet kan medføre en feilaktig vektleggelse av det bevisste (lederskap), ved å se på dette som et bevisst valg: rammen blir lagt (av noen) og er ikke der som følge av en identitet eller dypere mentalitet – eller, som Kjeldstadli skriver: ”en kognitiv dypstruktur og en emosjonell følelse av tilhørighet.”³ Dette så vi på i kapittel tre der befolkningen i de mest aktive nabolagene kunne ha opphav i liknende kognitive dypstrukturer eller sosiomoralske miljøer som var påvirket av hvordan ulike geografiske områder var forankret i ulike realiteter. I tillegg så vi på hvordan disse dypstrukturene var påvirket av klasse. Det er vi nødt til å ta med oss videre.

Som vi så i forrige kapittel, var organisering en viktig del av nabolagenes handlingsrepertoar. Dette kapitlet vil hovedsakelig følge en kronologisk fremstilling der organiseringsprosessen vil være den røde tråden. Sosiologen Alf Gunvald Nilsen bruker begrepet bevegelsesprosess for å beskrive utviklingen sosiale bevegelser gjennomgår idet de plasserer seg i opposisjon til og yter motstand mot dominerende gruppers hegemoni. Begrepet peker i tillegg på en potensiell utvikling, fra de lokale og spesifikke klagemål og krav til en mer omfattende kritikk av de underliggende strukturene og relasjonene i et system. Det lokale kommer av nødvendighet forut for en systemkritikk fordi denne gir en forståelsesramme for systemet som helhet.⁴ Den kronologiske fremstillingen vil derfor kunne bidra til å forstå utviklingen i Portugal, fra enkeltaksjoner og løse organiseringsformer lokalt i nabolagene til større nettverksorgan. På den måten kan en også følge utviklingen fra en lokal forståelsesramme eller rasjonalitet til en bredere forståelse og kritikk av forholdene i boligsektoren spesielt og samfunnet generelt.

Tankene i nabolagene og deres organisasjoner fremstod tidlig som lokal erkjennelse som kom ut av de lokale realitetene slik bevegelsesprosessbegrepet henviser til. Enkelte konfliktlinjer eksisterte fra før 25. april 1974 og før nabolagene hadde mulighet til å uttrykke motstand

² Tarrow 1998: 19. En historiografisk gjennomgang av begrepet finnes også i Tarrow 1998: 13-19.

³ Kjeldstadli 2007: 17.

⁴ Kjeldstadli 2010: 28; Nilsen 2010: 324-325.

åpent. Mulig represjon veid mot mulig gevinst trakk ikke i retning av åpen motstand. Fraværet av protester i stor skala innebærer ikke at det var en manglende bevissthet eller aksept for tingenes tilstand. Senere, når mulighetene endret seg (som for eksempel etter kuppet 25. april) ble ideologien utviklet i tråd med klagemål, krav og organisasjonenes demokratiske prinsipper. Mulighetene for åpen motstand, kritikk eller samarbeid, med bredt nedslagsfelt og resonans lå da til rette. Imidlertid var denne utviklingen under påvirkning av den politiske konjunkturen. En av distinksjonene vi kan gjøre mellom brakkenabolagene og øvrige nabolag der bolignøden ikke var like prekær, er at henholdsvis det lokale opphavet til protestene var rettet mot mangel på bolig, mens utviklingen av en bred systemkritikk skjedde som en følge av at kravenes nedslagsfelt ble utvidet i stadig større grad utover i perioden.

Kildene fra tiden etter at organiseringen skjøt fart, er veldig godt egnet for å undersøke tankene i nabolagene. Som tidligere nevnt dreier det seg både om deskriptive, normative og preskriptive utsagn. Organiseringen og de dokumentene som fulgte av den, brukes til å undersøke hvilke tanker som stod sterkt i nabolagene. Dokumentene kan grovt sett deles i tre:

- 1) Dokumenter om *organisering og krav*: De omfatter for det første *Estatutos*; statutter for organisasjonene som er med på å avdekke organisatoriske og demokratiske idealer, altså normative utsagn (styringsidealer). I tillegg kom *cadernos reivindicativos*; kravlistene som nabolagskommisjonene overleverte myndighetene; de vil kunne kaste lys på det normative og preskriptive ved bevegelsen.
- 2) Dokumenter om gjennomførte *aksjoner og kartlegging av feil og mangler*: Pamfletter og liknende kilder knyttet til okkupasjoner, eller om hva som er feil i nabolaget eller samfunnet generelt under denne posten. Disse er i all hovedsak deskriptive. Likevel vil det være til dels normative og preskriptive utsagn i dem. Med det siktes til de implisitte krav som fremmes ved å hevde at noe er galt.
- 3) Dokumenter om *handlingsstrategier*: Strategiene kunne være generelle, men også konkrete og lokale. Denne fellesbetegnelsen omfatter derfor både eksplisitte strategidokumenter (for eksempel *programas de luta*) og pamfletter og lignende som omhandler konkrete konflikter.

Disse kildene dekker hele den angjeldende perioden fra april 1974 til november 1975.

Det er i denne sammenhengen viktigst å vektlegge de mest fremtredende likhetene og forskjellene. Å ta tak i *alle* de ideologiske nyansene i nabolagsbevegelsen i denne perioden vil

gå utover den tid og plass som er satt av for en masteroppgave, men er ikke av den grunn et uinteressant prosjekt.

Fienden

De lokale og konkrete konfliktene dreide seg i stor grad om okkupasjoner eller utkastelser. Her får vi innblikk i nabolagenes oppfatning av særlig to konfliktlinjer: rik mot fattig og grasrot mot myndighetene. Disse konfliktene ble samlet under en overordnet forståelse av fascister/fascisme mot anti-fascister/anti-fascisme. Kampen om å bruke ”fascist”-stemplet ble nevnt i første kapittel og den tråden tar vi opp igjen her. Spesifikt for nabolagsbevegelsen ble fascisme et synonym for utleier, eier, lokalmyndigheter, og regjeringen.⁵ Denne muligheten til å danne seg et symbol som involverte så mange ulike grupper, var ikke til stede før kuppet 25. april 1974, men fikk tilbakevirkende kraft for forståelsen av hva som hadde skjedd under det gamle regimet. Det var en sterk kobling til fortiden i beskrivelsen av samtiden etter 25. april 1974. Forståelsen av fortiden var i de aller fleste tilfellene ganske enkel: Den handlet om fascisme og overgrep, og de ovennevnte gruppene hadde utøvd dem. Det finnes eksempler der fiendebildet er bredere og rettet mot det kapitalistiske systemet:

Denne arbeideren, som hele arbeiderklassen, lider de verste konsekvensene av det kapitalistiske regimet. I tillegg til å ha blitt utbyttet hele sitt arbeidsliv ble han nylig kastet ut i arbeidsledighet, og uten penger til å betale for retten [behandling av utkastelsesbegjæringen i forliksrådet] blir han truet med utkastelse fra sitt bosted. Fremleieren har tatt ham til retten for utkastelse (...) de fascistiske lovene fortsetter for å beskytte disse utbytterparasittene og å angripe de utbyttede (...) det er de fascistiske lovene som tillater utkastelsene (...) til tross for at det nå er ”demokrati” finnes det ingen lover som forplikter den utbytende klasse til å tilby bolig for denne familien (...) for bolig er en rettighet for arbeiderne. Hvis denne retten nektes er det fordi det fortsatt finnes mye fascisme (...) vi kan ikke la fascismen vinne.⁶

Eksemplet er hentet fra et nabolag i Porto, og handlet om én spesifikk utkastelse. Fortiden ble her brukt for å sette samtiden i en forståelsesramme. Her var analysen av konfliktlinjene etter 25. april 1974 kledd i et mer politisk språk; en marxistisk klasseforståelse og arbeiderklassens motsetningsforhold til den styrende klasse som inkluderte de parlamentariske partiene,

⁵ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975 – 1978: “Moção”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos: “Moradores Pobres do Porto em Lisboa”; “[Uten tittel] De Moradores de Casas de Subalugas (...)”; CD25A: OPB/CM – PORTO - Conselo Rev. Morad. Porto – 1975-77: “For a os Fascistas, For a os Oportunistas, Casas Decentes Para o Povo”, “Ao Povo de S. Nicolau!”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Vitoria – (s.d): “Ao Povo da Vitoria”.

⁶ CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselo Rev. Morad. Porto – 1975-77: “Atenção Povo Trabalhador do Porto” (min oversettelse).

eiendomseiere og forvaltere. I enkelte tilfeller var også MFA og kommunistpartiet gjenstand for denne forståelsen, det vil si som del av den styrende klasse.⁷

Ser vi på nabolagenes definisjon av hvem fienden var, avsløres oppfatningen av konfliktlinjer som kan trekkes tilbake til *Estado Novo* og en forståelse av kuppet 25. april. Dette eksemplet er fra et nabolag som var del av Inter i Lisboa:

ett år etter 25. april (...) arbeiderklassefamilier som bor i brakkebyer, i deler av hus, eller i leide rom, mens de rike bor i romslige og vel luftede hus har og har flere boliger på landet og på stranden (...) arbeiderne bor langt fra sine arbeidlokaler uten lokale hager eller samværs plasser [grendehus, kaféer, torg] (...) de borgerlige parasittene lever av leieinntekter som tas fra arbeiderne (...) etter fristen 27. februar [1975] (...) var det mange eiere, virkelig kriminelle, som ødela boliger som fortsatt var beboelige for å hindre at de ble bebodd. Og hva gjør denne regjeringen? I stedet for å sende politi for å arrestere disse kriminelle, ble politiet sendt for å hindre okkupasjoner av boliger.⁸

Et hvilket som helst opplevd overgrep dannet grunnlag for å trekke opp ”oss” og ”dem”, og ”de” ble raskt identifisert som ”fascisten” eller synonyme for denne. Det ble dannet en bro mellom nåtid og fortiden, en kontinuitetslinje til fascismen som legitimerte deres kamp. Deres kamp mot disse mekanismene ”nå” var en kamp mot det over 50 år lange diktaturet og undertrykkelsen og utbyttingen. Det ble opplevd som den eneste rettfærdige kampen. Når beboerne snakket om seg selv i fortiden, var det alltid de som hadde båret byrden av fascismen, det vil si *Estado Novo*. Tiden etter 25. april 1974 ble således i flere tilfeller opplevd som et svik.⁹ Formuleringene var mange. Men gruppene som delte fasciststemplet kan reduseres til et overkommelig antall slik det er nevnt ovenfor. Hvor mange personer og kategorier som ble fasciststemplet, økte desto mer radikalt nabolaget var. I enkelte tilfeller kan bredden i fasciststemplet også tilskrives påvirkningen fra radikale partier på venstresiden, tatt i betraktning enkelte av disse partienes dårlige forhold til PS og PCP, som begge også til tider ble anklaget for å føre en fascistisk politikk.

Det var stadig referanser til fortiden. Det neste eksemplet er tatt fra en kampkomité bestående av beboere og okkupanter fra Porto og omegn skrevet kort tid etter 14. april 1975.

okkupasjonene av boliger utføres av fattige beboere som bor i kummerlige forhold og skyldes ubesluttsomhet fra regjeringen til å iverksette tiltak mot utleiere spekulanter (...) bystyret i Porto er

⁷ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975- 1978: “Ocupemos (sic) as Casas Desabitadas” og “Proposta de Luta”.

⁸ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975- 1978: “Ocupemos (sic) as Casas Desabitadas” (min oversettelse).

⁹ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975- 1978: “Ocupemos (sic) as Casas Desabitadas”.

eiernes medsamsvorne da deres avgjørelser alltid er i henhold med deres [eiernes] interesser (...) i utkastelsene har det vært brukt et politiapparat som minner om Salazar/Caetano regimets terroriserende praksis.¹⁰

Eksemplet viser igjen hvordan forståelsen ble satt i en ramme der undertrykkelse er synonymt med det gamle regimet. *Estado Novo* er den eneste erfaringen med motstandere og derfor det eneste sammenlikningsgrunnlaget som finnes i spektret av erfaringer. På den måten blir også *Estado Novo* den eneste enheten motstandere måles opp mot og sammenliknes med.

I avsnittet i dette kapitlet om nettverksorganene som vokste frem (særlig våren 1975) undersøkes samspillet mellom denne systemkritikken og de lokale realitetene. Nedenfor skal vi se på hvordan nabolagsorganene hadde et ideal om å være partiuavhengige, selv om, som vi tidligere har sett, dette ikke alltid var tilfellet.

Cadernos reivindicativos

I første omgang var de tilsynelatende spontane okkupasjonene et uttrykk for både tillit og desperasjon. Det var tillit til at de nye myndighetene ikke ville overse det tydelige problemet i boligsektoren, og ikke minst uttrykte det tillit til myndighetene om at en rettferdig kamp ikke ville bli møtt med represjoner. Desperasjonen ser vi særlig i brakkebynabolagene: ”deres kamp var en følge av absolutt nødvendighet: de ville ha hus og de ville ha dem raskt”.¹¹

Disse umiddelbare og eksplisitte kravene etter kuppet 25. april 1974 kan sees i sammenheng med den ovennevnte forståelsen av det samtidige som fascistisk. Det var en tanke om at ettersom fascismen var borte (ved kuppet 25. april 1974) var det også rom for å bøte på problemene som befolkningen i brakkebyene og de fattige nabolagene knyttet direkte til praksisen til det gamle regimet og deres støttespillere. De første kravene var som tidligere nevnt knyttet til anstendig bolig og sanering av lokalmyndigheter og byråkrati.

Etter de tiltagende okkupasjonene etter kuppet 25. april 1974, og organiseringen som fulgte sommeren og høsten 1974, tok mange nabolag initiativ til selv å organisere grupper som registrerte feil og mangler ved sine nabolag for deretter å formulere dem som krav. Disse samlede kravene, også kalt *Cadernos Reivindicativos*, ble i de aller fleste tilfellene levert til myndighetene: lokale bystyrrer, militære regimenter stasjonert i området, og i noen tilfeller

¹⁰ CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos - 1974 - 1976 - : “Comissão de Luta de Ocupantes do Porto e Arredores” (min oversettelse).

¹¹ Mailer 1977: 261.

direkte til de nasjonale myndighetene i Lisboa. Kravet om sanering ble desto viktigere av den grunn.

Spør vi oss hvem kravene rettes mot i første omgang, blir det tydelig at i månedene etter april 1974 var det fortsatt store forhåpninger til den nye situasjonen og MFA inklusive myndighetene. For veldig mange forsvant dette håpet utover høsten 1974, og tilliten til myndighetene i forhold til boligsektoren var forsvinnende liten våren 1975.¹² Denne mistilliten som vokste ga seg uttrykk i bredere krav som formulertes nærmere opp mot generelle rettigheter. Helhetsbildet ser slik ut, men som vi har vært inne på tidligere fortsatte enkelte nabolag å forsøke å forhandle seg til løsninger på deres problemer. Blant annet er SAAL-prosjektet et eksempel på fortsatt samarbeid og forhandling, til tross for at SAAL gjennomgikk en radikalisering etter 11. mars 1975 og styrket nabolagenes generelle kritikk og mistillit.

NETTVERKENE

I forrige kapittel var vi kort innom to større nettverksorganer som oppstod etter at nabolagene startet å stifte sine nabolagskommisjoner. Inter bestod i hovedsak av kommisjoner tilknyttet brakkenabolag eller enkelte nabolag som også tok del i SAAL- prosessen. Det mest påtrengende kravet for brakkebyene var boliger med tilknytning til infrastruktur; vann, strøm, og veier. Kravet var påtrengende, og bak det lå det en viss desperasjon. Situasjonen for brakkebybeboerne var annerledes enn for arbeiderbefolkningen som bodde i leiligheter eller i tradisjonelle arbeiderstrøk. Boligsituasjonen var heller ikke her optimal for mange, men behovet for nye boliger var ikke like prekært som for brakkebybeboerne. Til forskjell fra Inter handlet kampen til CRAMO og andre kommisjoner i større grad om kontroll over bolig, leie, lokal velferd og infrastruktur, og om det offentlige rommet i og omkring nabolagene. Som vi så i tredje kapittel bestod disse nabolagene i større grad av faglærte og utdannede personer som hadde en annen ideologisk tilnærming til sine problemer.¹³ CRAMO-nabolagene uttalte seg kritisk i forhold til eiendomsretten. Deres hovedfokus når det kom til okkupasjoner og aksjoner, var å opprette kollektive velferdsgoder som legekontor, barnehager, lekeplasser, søppeltømming, kollektivtransport, og rekreasjonssentre.¹⁴

¹² Et velskrevet eksempel finnes i CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975- 1978 – “Por uma habitação digna para todos os trabalhadores”. I tillegg viser Inter sin mistillit i sine krav: CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: ”Caderno Reivindicativo”.

¹³ Mailer 1977: 214.

¹⁴ Ferreira 1994: 107; Mailer 1977: 214.

Sakene som var oppe til diskusjon i CRAMO og andre kommisjoner, var ofte kvalitativt forskjellige fra Inter-kommisjonene. De hadde jevnt over et bredere spekter av krav, som i større grad handlet om brukerstyring. CRAMO sanket informasjon om sine egne nabolag for å registrere tomme hus, utvikle kollektive rom, kreve mer effektiv søppelrydding, utbedringer av bygninger og veier eller tilgangspunkter og et bedre kollektivt transporttilbud.¹⁵

Brakkebyene befant seg i utkanten av byene med lang reisetid til arbeidsstedet. Den lange reisetiden og det dårlige transporttilbudet var også et klagepunkt. Men i motsetning til andre kommisjoner, med eller uten tilknytning til CRAMO, var det sjelden snakk om demokratisk kontroll over transportsystemet eller liknende.

I kildene fremstår nabolagene som tok del i Inter, mer som egeninteresse-grupper, mens andre nabolag tidlig i perioden snakker om generelle rettigheter for hele arbeiderklassen eller hele befolkningen i de urbane strøk. For det første, Inter-nabolagene så på sin eksistens som et resultat av boligsituasjonen til den befolkningen som deltagerkommisjonene representerte. Det var det en mer spesifikk prosess som ga opphav for Inter: befolkningsveksten i byene på 60-tallet og dannelsen av brakkebyene, JSN sine uttalelser, de første okkupasjonenes konsekvenser i form av rettsforfølgelse, og kontakten med eiere og maktapparatet på godt og vondt, og særlig opprettelsen av SAAL gjorde det nødvendig for brakkenabolagene å organisere seg i et større organ for å kunne ha forhandlingskraft i møtet med myndighetene.¹⁶

Phil Mailer hevder at Inter, gjennom sine krav og organisering, radikaliserde de øvrige nabolagene.¹⁷ Det er én side av saken. Ser vi på utviklingen i nabolagsbevegelsen, kan man hevde at det var to ulike måter det radikale ble uttrykt. Brakkebyene radikaliserde de øvrige nabolagenes handlemåte, mens nabolag der bolig allerede var sikret, kunne ta de umiddelbare kravene lengre i form av krav om generelle rettigheter for hele befolkningen, som for eksempel retten til å ordne goder og tjenester kollektivt. Altså, brakkenabolagenes krav om bolig og de første okkupasjonene var radikale krav da de kort tid etter 25.april 1974 var med på å starte okkupasjonene. Okkupasjonene ble satt i en tydeligere politisk kontekst av de tradisjonelle arbeiderklassenabolagene, og disse nabolagene kom mye tydeligere med i senere okkupasjonsbølger og spesielt når privat eiendom også ble okkupasjonsmål i februar 1975. Disse nabolagene bidro på sin side til å radikaliserde brakkenes ideologiske ramme for hvordan kravene ble fremsatt. Dette kom særlig frem i forhandlingene med SAAL og myndighetene.

¹⁵ Ferreira 1994: 107; Mailer 1977: 214.

¹⁶ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975 – 1976: “Introdução – Porque e Como Surgiu a Inter-Comissões de Moradores de Bairros de Lata” og “Conferência de Imprensa”.

¹⁷ Mailer 1977: 203-220.

I månedene etter 25.april 1974 ble byråkratiet og ledelsen i statsapparatet sanert for mennesker med tilknytning til det salazariske regimet. Blant disse institusjonene var Fondet for Boligutvikling, eller FFH, som var del av departementet for Urbanisering og Bolig- og Byutvikling. SAAL ble, som nevnt i fjerde kapittel, opprettet for å blant annet å føre okkupasjonene og misnøyen i boligsektoren inn i ordnede forhold i tråd med den statlige konsoliderings-prosessen.¹⁸ Uansett hvordan man velger å se på hensikten med SAAL, ble ikke denne assistansen politisk sett slik politikerne hadde tenkt den. SAAL høstet en del kritikk i den første perioden etter at initiativet var igangsatt. SAAL ble sett på som et forsøk på å hindre selvorganiseringen. Tatt i betraktning hvem som ledet FFH og deres uttalte hensikt med prosjektet og prosjektforslaget som fulgte, var mye av skepsisen og kritikken rettmessig.¹⁹

Kravene fra brakkebyene ovenfor SAAL var ganske klare. Da SAAL ble opprettet, var det som nevnt for å bøte på situasjonen i boligsektoren generelt og okkupasjonene spesielt. Men tiltaket var i sin originale form veldig begrenset. Prosjektet var et pilotprosjekt og skulle bare inkludere noen forsøksnabolag. I tillegg skulle byggingen, som tidligere nevnt, være basert på selvbyggerprinsippet. Begge disse punktene ble avvist av Inter. Alternativt krevde Inter at prosjektet skulle være tilgjengelig for alle nabolag som skulle ha behov og ønske for det. Når det gjaldt selvbyggerprinsippet, ble dette satt i en større sammenheng. Det ble satt i sammenheng med arbeidsledighet som tynget mange fattige og permitterte i byggebransjen. Det var stadig solidaritetsytringer overfor folk uten arbeid. I tillegg var selvbyggerprinsippet betraktet som fortsatt utbytting utenfor jobb. Mange anså selvbyggingen som jobb nummer to. I sammenheng med det lave nivået på subsidier og relativt dårlige lånevilkår for ytterligere midler ble selvbyggerprinsippet opplevd som urettferdig og dermed avfeid.

Det var også et tema om hvorvidt ekspropriert eiendom til utbygging av nye nabolag for erstatte brakkene, skulle ordnes som kollektiv eiendom eller som sosialboliger. Slik jeg forstår det, er sosialboliger her statseide boliger med en øvre leiegrense – i dette tilfellet på 350 escudos. Til sammenlikning med utleiepraksisen for enkeltrom som har vært tidligere nevnt i tredje kapittel, var leieprisreduksjonen på om lag 65%. Dette gir kun en indikasjon på betydningen av reduksjonen – den reelle forskjellen var større da det førstnevnte tilfellet gjaldt ett rom, mens vi her snakker om hele boliger der reduksjonen kunne være opptil

¹⁸ Ferreira 1975: 23.

¹⁹ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975 – 1976: ”Introdução – Porque e Como Surgiu a Inter-Comissões de Moradores de Bairros de Lata”; Coelho 1986.

88,3%.²⁰ I forhold til lønningsnivået (minstelønnen som nylig var satt til 3300 escudos) kunne enkelte betale over 40% av sin inntekt til husleie.²¹ Liknende leiepristiltak ble forsøkt innført i Setubal der man direkte forsøkte å implementere et pristak på husleie på 500 escudos over hele byen.²² Oppgaven for Inter som helhet skulle være å kjempe for anstendige boliger for alle arbeidere, og som sagt å føre forhandlingene med myndighetene. Det ble skrevet et motforslag til SAAL om prosjektets premisser og fremsatt generelle krav på vegne av nabolagene.²³

I prosessen som fulgte oppgjøret etter kuppforsøket 11. mars 1975, rev SAAL seg noe løs og plasserte seg lenger unna ledelsen i FFH og departementet. Institusjonen fikk mer frihet til å operere på egen hånd til tross for at finansieringsmekanismene fortsatt var intakte. Disse ordningene, som var styrt av statsbudsjettet, må ikke forveksles med finansieringen og gjennomføringen av selve boligbyggingen basert på selvbyggerprinsipper. Dette fortsatte å være et konfliktfylt tema mellom SAAL og Inter på den ene siden og myndighetene og FFH på den andre.

Organisering som normativ demokratipraksis

Det var et tydelig synlig ideal for både aktivister og beboere at kommisjonene skulle være partiuavhengige og enhetlige.²⁴ Meningen var at nabolagskommisjonene skulle sikre seg mot fremmedgjøring av beboerne ved å unngå å være tilknyttet noe parti. Likevel var det tydelige partipolitiske dragkamper under allmøtene. Disse linjedebattene, eller partipolitiske kampene, var i mye større grad en realitet i CRAMO enn i Inter.²⁵ Det var sjelden et enkelt parti som dominerte, og de som stilte til valg måtte ofte tone ned eller skjule sin partitilknytning. Inter-kommisjonene hadde en mye strengere linje ovenfor partitilknytning og innblanding. Det kan tenkes at dette er et uttrykk for at Inter i mye større grad var en organisasjon som bygde på selvinteresser. Som vi så ovenfor kom denne harde uavhengighetslinjen i Inter også til uttrykk i forholdet mellom Inter og SAAL.

²⁰ Regnet ut fra tall i CD25A: OPB/CM – LISBOA – Graça – 1975: “[Uten tittel] V.Ex-a(...)”.

²¹ Downs 1983: 168-169.

²² Downs 1983: 168; Downs 1989: 47-53.

²³ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975 – 1976: “Proposta de Caderno Reivindicativo Aprovado No Plenário das Inter-Associações dos Arredores de Lisboa, Lisboa e Setubal”; “Introdução – Porque e Como Surgiu a Inter-Comissões de Moradores de Bairros de Lata”; “Projecto Para a Intervenção da Intercomissões”; “Caderno Reivindicativo”; CD25A: OPB/CM – LOURES – Odivelas – 1975: “Reivindicações dos Moradores dos Bairros de Lata Dos Conselhos de Loures, Oeiras, Sintra e Vila Franca de Xira”.

²⁴ Dette er en sak som går igjen i pamfletter, referat, og vedtekter. Eksempler på dette kan blant annet finnes i CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Comissoes de Moradores 1975 – “São Órgãos Fundamentais do Poder Popular”.

²⁵ Mailer 1977: 215.

For nabolagskommisjonene er det noen punkter som er verdt å nevne for å nyansere denne fremstillingen noe. Særlig i oppstartfasen til en kommisjon, men også senere, var det en normativ debatt omkring hva nabolagene skulle representere og hvordan de skulle fungere. Jeg har sett på dokumenter som både tar for seg dette normative grunnlaget og på organisasjonsvedtekter som var en følge av disse interne debattene.²⁶ Et eksempel på et normativt dokument fra Alges, rett utenfor Lisboa har skilt seg ut som velskrevet og oversiktlig, men innholdet skiller seg ikke nevneverdig ut. Det har likheter med dokumenter fra andre nabolag også. For meg er det derfor naturlig å ta Alges som utgangspunkt for å vise disse organisatoriske normene som ble utarbeidet i forkant og under selve organiseringen. Arbeidsgruppen fra Alges definerer en nabolagskommisjon som:

(...) enhver gruppe som er organisert med grunnlag i bosted og som søker å løse problemene som beboerne er møtt med. (...) [det] eksisterer en stor diversitet av nabolagskommisjoner i tråd med problemene (prosessene) som gir grunnlag for deres opprettelse, og i tråd med den sosiale sammensetning av befolkningen de representerer (...) kommisjonene i brakkebyer har de største problemene med boligsituasjonen, og det er her i disse nabolagene majoriteten av aktivitet etter 25. april har utfoldet seg (...) en kan ikke bare snakke om nabolagskommisjoner med tanke på disse nabolagene. Leiekontroll og spekulasjon, og drift av kollektive goder og kultur kan gi grunnlag for opprettelsen av en kommisjon i nabolag med mindre alvorlige problemer i boligsituasjonen og en mer heterogen befolkningssammensetning.²⁷

Kommisjonene skulle ikke erstatte andre typer organisering, som for eksempel bokollektiv og liknende. De skulle være under befolkningens direkte kontroll gjennom valg og informasjonsdeling og åpenhet og bærer sådan trekk som kan minne om nyere sosiale bevegelser. Ifølge dokumentet fra Alges burde kommunikasjonen mellom beboere og kommisjon være blottet for et kunstig og byråkratisert språk. Det kan også tyde på at kommisjonene anså seg selv som de virkelige demokratiske representantene for ethvert nabolag og motsatte seg derfor enhver innlemmelse i ”de byråkratiske hierarkiene i bydelsstyrene eller bystyret”.²⁸

²⁶ Forholdet mellom normative organisasjonsdokumenter og vedtekter er ikke nødvendigvis så klar da enkelte normative holdninger vil ha en praktisk betydning som ikke kommer frem i vedtekter. Vedtektene stadfester hvordan driften av en nabolagskommisjon skal foregå og definerer deres forhold til den øvrige befolkningen i nabolaget. Vedtektene representerer sann sett et organisasjonsideal som ikke utelukker at det i realiteten kan være en annerledes organisasjonspraksis.

²⁷ CD25A: OPB/CM – OEIRAS – Algés – (s.d.): “Comissões de Moradores” (min oversettelse).

²⁸ CD25A: OPB/CM – OEIRAS – Algés – (s.d.): “Comissões de Moradores” (min oversettelse).

MILITÆRET OG NABOLAGENE

Nå skal man ikke glemme at Portugal på denne tiden var styrt av en militærjunta. Til tross for den høye valgoppslutningen ved valget til grunnlovsgivende forsamling i april 1975 kan det tyde på at tilliten til partiene var betraktelig lavere enn tilliten til MFA. MFA, som paradoksalt nok var fraksjonsfylt det også, ble sett på som et samlende element i revolusjonsprosessen – enten man var kommunist, sosialist, venstrepopulist eller maoist. Delegater til MFAs generalforsamling tilknyttet PCP syns å ha vært innstilt på å styre ovenifra, og ønsket å bygge sosialismen med seg selv som en avantgarde. Det er vanskelig å konkludere med hvorvidt dette skyldes en ideologisk overbevisning eller de politiske realitetene i Portugal. Vi har tidligere sett at kommunistene avfeide den ideologiske betydningen av nabolagsbevegelsen. Men en må også notere at PCP på denne tiden var i en hardt presset situasjon. Det er nærliggende å tenke at det førte til forsøk på å fremme og stadfeste sin innflytelse og makt i de organene der det var mulig – og at dette førte til en underspilling av den vanskelig kontrollerbare grasrota. Det ytre venstre i COPCON, som gjennom sin nære kontakt med nabolagskommisjonene og andre grasrotaktivister, hadde gjennomgått en radikaliserings, inntok også en liknende stilling. Fraksjonen rundt COPCON ønsket også å bygge sosialismen. I motsetning til kommunistene la de større vekt på kommisjonene i nabolagene og i bedriftene.

De ulike synene på revolusjonen i MFAs forsamling ble forsøkt institusjonalisert. Ulike forslag ble lagt frem av grupper tilknyttet de to ovennevnte fraksjonene. Forslagene resulterte i dokumentet *Allianca MFA/Povo* (Alliansen mellom MFA og Folket) og i dokumentet *Plano de Accao Politica* (PAP, eller Plan for politisk handling) der MFA definerte seg selv på en ny og radikaliseret måte. Nedenfor følger vi bakgrunnen og utviklingen til disse to dokumentene (MFA/Povo og PAP). I PAP-dokumentet definerte Generalforsamlingen til MFA seg som Det Portugisiske Folks Frigjørings Bevegelse. Den ideologiske plassen nabolags-kommisjonene fikk i MFA, gjennom MFA/Povo, i særlig tilknytning til COPCON, hadde betydning for selvtilliten og selvlegitimeringen til nabolagskommisjonene som demokratiske organer. I denne delen av kapitlet skal vi ta for oss hvordan myndighetene og maktapparatet anså grasrotorganene, hvilken ideologiske plass nabolagskommisjonene fikk, og om vi kan anse deler av dokumentene som et syntetisert uttrykk for nabolagsbevegelsens ideologi.

For å gi et helhetlig bilde skal vi se på tre dokumenter fra MFA, som skiller seg ut og gir et godt bilde på den generelle utviklingen etter kuppforsøket 11. mars 1975: 1) Den

konstitusjonelle avtaleplattformen, kalt 1.^a *Plataforma de Acordo Constitucional* (Avtaleplattformen MFA/Partier) kom forut for de ovennevnte dokumentene og gir et referansepunkt for den radikale utviklingen i MFA, 2) Plan for politisk handling (*Plano de Accao Politica - PAP*) innfrir til dels kommunistfraksjonens ønsker slik de er nevnt ovenfor, og 3) Alliansedokumentet folket/MFA, som i langt større grad uttrykker COPCONs syn og favoriserer nabolagene og deres ideologi.

Den konstitusjonelle avtaleplattformen; MFA/Partier Pakten – 11. april 1975²⁹

Allerede i første punkt i dette dokumentet kan man se tydelig at det er tre emner som dominerte etter 11.mars: ”MFA har siden 25. april 1974 blitt stadig mer fremtredende i møte med det portugisiske folks rettferdige ambisjoner, og i møtet med reaksjonær aggresjon.”³⁰ Denne formuleringen viser MFAs revolusjonsforståelse som gikk ut på et konsekvent forsvar for revolusjonen. Og det viser en selvforståelse der MFA ser seg som å handle på vegne av det portugisiske folket, mot en definert reaksjon til revolusjonen som MFA ønsker å bekjempe. I tillegg til det ovennevnte første punktet går vi gjennom to andre punkter som impliserer at det ble definert et klart skille mellom de deler av befolkningen som MFA handler på vegne av, og deler av befolkningen som er i opposisjon til MFA.

1) Dokumentet stadfestet MFA som statsbærende organ og forsvarer av den revolusjonære prosessen.

Mellom 11. mars og 11. april var det satt opp en granskingskommisjon for å vurdere hendelsene som utspilte seg under kuppforsøket 11. mars. Slik jeg ser det, må MFAs forsamling ha vurdert det slik at en institusjonalisering av forsamlingen var en måte å ytterligere gi revolusjonsprosessen et legalt grunnlag, og på den måten sikre revolusjonens fremgang. At Revolusjonsrådet avløste juntaen ga også MFA større makt. Der JSN tidligere hadde blitt utnevnt av presidenten, var CR utnevnt av MFAs forsamling. Forsamlingen lyktes i å sette et likhetstegn mellom seg selv og revolusjonen. Å gjøre dette i et dokument som skulle virke som en konstitusjonell avtale med partiene, ga MFA legitimitet til å styre prosessen videre, definisjonsmakt, og ikke minst ga det MFA økt direkte innflytelse på partiene. Ved å binde partiene til seg avgrenset MFA deres handlingsrom.

²⁹ Den Konstitusjonelle Avtaleplattformen: Digitalisert av Centro de Documentacao do 25 de Abril (CD25A): <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa2c> (hentet 20.08.10).

³⁰ Den Kostitusjonelle Avtaleplattformen, Punkt A) 1. (min oversettelse).

2) Dokumentet definerer hvem som er reaksjonær eller anti-revolusjonær, og hva dette innebærer.

Det kan tolkes som at oppslutningen om dokumentet i seg selv er definisjonen på hvem som var reaksjonær. Pakten var utarbeidet ”i samtale med partiene og med hensyn til hendelsene 11. mars”.³¹ Men det var ikke utarbeidet for å ”erstatte eller marginalisere virkelige demokratiske politiske partier som forplikter seg til å gjennomføre MFAs program. Snarere tok det sikte på å overvære den revolusjonære prosessen”.³² Det er naturlig å tenke seg at enhver motstand mot avtalen ville av partiene selv blitt tolket som en motstand mot MFA og dermed revolusjonen (jf. Punkt 1). Det er også tydelig at ordlyden ”virkelige demokratiske politiske partier” ble tolket som ”sosialistiske” da de i stadig større grad omtalte seg selv slik, enten de altså på seg selv som sosialistiske, sosial-demokratiske/demokratisk-sosialistiske, folkesosialistiske, eller ingen av delene.

3) Dokumentet definerer hvem som var i allianse med MFA – noe som i praksis også betydde å definere hvem som var del av revolusjonen.

Dette punktet kan sees på som en følge av punkt 2), men det var også et selvstendig moment. For det første kan man av de foregående punktene dra den slutningen at MFA hadde sosialismen som mål. Om ikke dette ble eksplisitt sagt, gikk det indirekte frem av hvordan partiene tolket de ovennevnte punktene. Om enn noe forenklet, kan man for det andre si at de partiene som undertegnet avtalen, forpliktet seg til MFAs målsetting – som på denne tiden var en bred demokratiseringsprosess – og som ifølge MFA selv var utarbeidet på vegne av det portugisiske folket (jf. over).³³ Etter denne avtalen ble imidlertid målsetningen endret.

Plan for politisk handling; PAP – 21. juni 1975³⁴

Litt over to måneder etter avtalen mellom MFA og partiene vedtok MFA-forsamlingen den tidligere nevnte ”Planen for politisk handling”, eller PAP. I dette programmet ble MFA enda tydeligere med hensyn til sin selvforståelse, sin forståelse av revolusjonsprosessen og sosialismen, og ikke minst i sitt forhold til partiene og folket. Dokumentet går oftest under navnet ”Planen for politisk handling”, men dette er undertittel til dokumentets virkelige navn: ”MFA; Det Portugisiske Folks Frigjøringsbevegelse”. I første punkt utdypes dette med at

³¹ Den Kostitusjonelle Avtaleplattformen, Punkt A) 5. (min oversettelse).

³² Den Kostitusjonelle Avtaleplattformen, Punkt A) 3. (min oversettelse).

³³ Avtalen ble signert av PCP, PPD, PS, MDP/CDE og CDS.

³⁴ Digitalisert av Centro de Documentacao do 25 de Abril (CD25A): <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa3c> (hentet 20.08.10).

”MFA står over partiene med den målsetning om å frigjøre nasjonen. Denne frigjøringen ansees som en overgang til et sosialistisk samfunn”.³⁵ Slik det kommer til uttrykk i teksten, forstår MFA et sosialistisk samfunn som ”et klasseløst samfunn, der produksjonsmidlene er kollektivisert, og der ethvert menneske har lik tilgang til utdanning, arbeid, uten hensyn til fødested, kjønn, religiøs eller ideologisk overbevisning [...] som gjennomgår ulike etapper der den første er en overgangsfase i tråd med Den konstitusjonelle avtaleplattformen [jf. over] og folkets sosio-økonomiske utvikling”.³⁶

MFA kan virke å ha talt mer enhetlig i månedene etter hendelsene 11. mars, uten at det nødvendigvis sier noe om fraksjonene som fortsatt gjorde seg gjeldende innad i MFA. Ut fra de funnene jeg har gjort, virker denne definisjonen som det mest eksplisitte uttrykket for sosialisme innen MFA. Som statsbærende organ etter kuppforsøket 11.mars 1975 var det viktig å markere sin enhet og retning. Enheten MFA hadde uttrykt etter kuppforsøket trosset fraksjonene en stund, men da man hadde fått litt avstand fra 11.mars kom fraksjonene til syne igjen.

Som i pakten mellom MFA og partiene ble det stadfestet i PAP at det eksisterte kontrarevolusjonære trusler som opererte fra utlandet og inne i Portugal med assistanse fra kapitalistiske aktører i en prosess MFA kalte nasjonal kolonialisering. Begrepet var rettet mot store landeiere og kapitalister i Portugal. Disse gruppene ble karakterisert på samme måte som frigjøringsbevegelser i koloniene i Afrika hadde karakterisert dem, og begrepet om nasjonal kolonialisering understreket MFAs selvforståelse som en nasjonal frigjøringsbevegelse. På den andre siden anklaget MFA grupper på ytre venstre, av MFA kalt pseudo-revolusjonære, for å skape lovløse situasjoner som forstyrret den konsekvente revolusjonære prosessen.³⁷ Denne formuleringen avdekket den generelle konfliktene som utspilte seg på venstresiden, der PCP spesielt var gjenstand for kritikk eller utøvde den selv overfor mindre maoistiske eller anarkistiske grupper.

For første gang får man også i dette dokumentet en henvisning til at grasrot-organiseringen, det vil si arbeiderkommisjoner, nabolagskommisjoner, og diverse kollektiv og forsamlinger, skal utgjøre grunnlaget for det sosialistiske samfunnet. Ikke bare skal disse organene utgjøre det strukturelle grunnlaget, men det antydes at de også skal utgjøre en folkehær: ”det er ikke tillatt med væpnede sivile grupper eller partier, foruten NK (nabolagskommisjoner) og AK

³⁵ PAP, Punkt 1.1 (min oversettelse).

³⁶ PAP, Punkt 1.2 (min oversettelse).

³⁷ PAP, Punkt 2.1, 2.2, 2.4 og 2.5 (min oversettelse).

(arbeiderkommisjoner) som på MFAs initiativ kan og vil utgjøre et selvforsvar i tilfelle nasjonale krisesituasjoner”.³⁸ På grunn av statens ineffektivitet i å gjennomføre en del revolusjonære oppgaver søkte MFA blant annet å desentralisere administrasjonen og statsorganene skulle gradvis overføre makt til grasrotorganer med overlappende funksjoner. Nødvendigvis skulle det fortsatt være en viss kontakt mellom dem.³⁹ De konkrete tiltakene for å dette til å skje er få. Men de er et tydelig varsel om MFAs ambisjoner. I punkt 4.4 som direkte omhandler koblingen mellom MFA og ”De folkelige enhetlige grasrotstrukturene”, er det fortsatt en viss varsomhet med å utradere partiens rolle helt: ”Grasrotorganene skal ikke sette spørsmålsteget ved legitimiteten til partiene, men kan i fremtiden utgjøre embryoer til organer og forsamlinger som vil kunne drive lokal administrasjon og representere de sanne interessene til folket”.⁴⁰

Tross mangelen på eksplisitte formuleringer skiftet MFA definitivt fra å fokusere på partiene til å legge vekt på organiseringen i nabolagene, fabrikkene og i jordbruket. I flere dokumenter, taler og erklæringer mellom mars og august ble kommisjonene oftere omtalt som grunnlaget for ”den sanne sosialismen” og grunnlaget for det fremtidige regimet. Disse uttalelsene fikk sitt klareste uttrykk i dokumentet ”Alianca Povo-MFA”.

Dokumentet, som er av stor betydning ikke bare for vårt spesifikke emne, men for hele revolusjonsprosessen, kan anees for å ha vært påbegynt allerede før 25. april. I MFAs intensjonsklæring stadfestet den da løst organiserte gruppen, at den var en tjener for folket og at den sammen med det portugisiske folket ønsket å bygge et demokratisk alternativ til det salazariske regimet.⁴¹ MFAs behov for å virke samlende og konsoliderende, og ikke minst som en ledende kraft i landets fremdrift, kom til uttrykk ved at MFA hyppig refererte til sitt opphav og utgangspunkt. Eksempelvis avsluttes PAP, etter at det igjen er understreket at forsvarets oppgave er å bistå grasrotsorganene, med ”(...) uten å glemme at revolusjonen 25.april ble gjort for folket, og derfor skal dens styrke komme fra folket, og dens rett til å eksistere fra folket”.⁴² Man kan se at dette forsøket på å virke konsekvent ikke var vellykket ved at Alliansedokumentet folket/MFA kun delvis hadde overlappende idégrunnlag med PAP og fjernet seg nærmest helt fra innholdet i Alianca partidos-MFA (jf. over).

Alliansedokumentet setter dem ut av spill ved at subjektet for MFAs allianse endres totalt fra

³⁸ PAP, Punkt 1.5 (min oversettelse).

³⁹ PAP, Punkt 4.2 d) 4.3.

⁴⁰ PAP, Punkt 4.4 (min oversettelse).

⁴¹ I Programa do Movimento das Forças Armadas Portuguesas: Digitalisert av Centro de Documentacao do 25 de Abril (CD25A): <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=programa> (hentet 20.08.10).

⁴² PAP, Punkt 5.7 (min oversettelse).

partiene til grasrotbevegelsen. PAP uttrykte en middelvei, mens alliansedokumentet uten tvetydighet viser at MFA tjener grasrota, og ikke partiene i maktutøvelsen. Radikaliseringen var åpenbar.

Alliansedokumentet folket/MFA; Allianca Povo/MFA – 8. juli 1975⁴³

”Alliansen mellom folket og MFA har vært en konstant realitet i revolusjonsprosessen frem til det nåværende tidspunkt⁴⁴ – slik starter Alliansedokumentet folket/MFA. I likhet med de overnevnte dokumentene omhandlet det temaene MFA, reaksjon og allianser. Men fokuset hadde skiftet dramatisk på kort tid. Formuleringene som kunne ansees for å være et begynnende skifte henimot mot å se grasrotorganene som grunnlag for oppbyggingen av et nytt sosialistisk samfunn, kommer for fullt til uttrykk i dette Alliansedokumentet.

Ser man tilbake på kravene nabolagene og deres kommisjoner begynte å fremsette utover høsten 1974 og våren 1975, kan man se at stort sett ble alle kravene er innfridd – i hvertfall i teorien. I første omgang stadfestet dokumentet at det var nødvendig å sanere statsforvaltningen. Den skulle desentraliseres, ”for å på en effektiv måte å fremme initiativene til grasrot-organene slik at de kan ta uavhengige avgjørelser og en uavhengig gjennomføring”, og ”for å tillate lokal kontroll og tilsyn på initiativ fra grasrotorganene”.⁴⁵ Ifølge Alliansedokumentet forpliktet militæret seg til, i første omgang, å bistå i å etablere grasrotorganer der de ennå ikke eksisterte. På kort sikt skulle disse organene stimuleres til opprette lokale og kommunale forsamlinger. På mellomlang sikt skulle så disse stimuleres til å danne distriktsforsamlinger. På lang sikt skulle distriktsforsamlingene danne regionale forsamlinger med det mål å danne en nasjonal folkeforsamling. Jeg vil hevde at MFA i Alliansedokumentet var enda mer ambisiøs sammenliknet med kravene fra nabolagsbevegelsen, da det også åpnet for å væpne grasrotorganene til forsvar for revolusjonen.⁴⁶

Partiene hadde hovedrollen i det første av de ovennevnte dokumentene, i det andre delte de i noen grad hovedrollen med grasrotorganene. I det tredje og siste måtte partiene vike nesten fullt for grasrotorganene. I punkt 3.2.1, der hensikten med denne formen for organisering ble

⁴³ Digitalisert av Centro de Documentacao do 25 de Abril (CD25A): <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa4c> (20.08.10).

⁴⁴ Alliansedokumentet Folket/MFA, Punkt 1. Introducao (min oversettelse).

⁴⁵ Alliansedokumentet Folket/MFA, Punkt 1 c og 2.2.1 (min oversettelse).

⁴⁶ Alliansedokumentet Folket/MFA, Punkt 3.2.2 (min oversettelse).

forklart, skilte særlig en formulering seg ut: ”Grasrotorganene bør være enhetlige (...) der enhet defineres som [blant annet] uavhengighet fra partipolitiske vinklinger”.⁴⁷

Dokumentene nevnt over omhandlet stort sett de samme spørsmålene, men med skiftende vekt. Pakten MFA-partiene ønsket ikke så mye å definere forholdet mellom MFA og partiene, men å binde partiene til MFA, og å luke ut partiorganisasjoner som ikke aksepterte MFA som øverste organ. Deretter konsentrerte MFAs forsamling seg om å peile ut kursen for det sosialistiske samfunnet. Til slutt befestet MFA forholdet til grasrotorganene – da særlig med vekt på nabolagskommisjonene.

Til tross for mistenksomheten som rådet, de store urolighetene, mistenksomheten og krisene i regjeringen sammen med tilfeller av voldelige sammenstøt mellom deler av befolkningen, var dette storhetstiden til nabolagsbevegelsens muligheter og organisering. Bevegelsen som startet som et tilsynelatende spontant uttrykk for mislighold i boligsektoren og som en okkupasjonsbevegelse ble nå et eksplisitt grunnlag for det fremtidige Portugal. Hvordan dette kom til uttrykk i konflikter og kamper, ser vi i neste kapittel.

⁴⁷ Alliansedokumentet Folket/MFA, Punkt 3.2.1 (min oversettelse).

SJETTE KAPITTEL

-

***O VERÃO QUENTE*¹**

ET VARMT POLITISK KLIMA - nabolagsbevegelsens rolle i revolusjonen

25. november 1975 var fremdriften nabolagsbevegelsen hadde hatt tidligere i året, over. Den avgjørende grunnen var et kupp støttet av moderate krefter i MFA med tilknytning til PS og PPD. Hendelsene 25. november var et resultat av konflikter og en politisk konjunkturrendring på sensommeren og høsten 1975. For å forsøke å forstå hvordan og hvorfor nabolagsbevegelsen mistet den opparbeidede styrken, er man nødt til å gå tilbake til mars og april og følge konfliktlinjene i det portugisiske politiske landskapet og samfunnet som helhet frem til november. Det overordnede spørsmålet for dette kapitlet er derfor: Hvilken rolle spilte nabolagsbevegelsen i samfunnsutviklingen?

For å kunne svare på det spørsmålet er man nødt til å identifisere enkelte konflikter og hvordan disse angikk nabolagsbevegelsen spesifikt. Man kommer ikke unna å se på høyprofilkonflikter om for eksempel kontroll over media: Hvordan tok grasrota del i høyprofilkonflikter og hvilken betydning hadde disse for nabolagene? Nasjonaliseringen av media var sannsynligvis utslagsgivende for at konflikter kom så åpent frem i regjeringen. Kommunistene brukte kuppforsøket 11. mars 1975 til å fremme et utstrakt nasjonaliseringsprosjekt og å varsle den kommende landbruksreformen. De aller største industriselskapene på portugisiske hender ble nasjonalisert sammen med alle bankene og forsikringsvirksomhetene. Det var et forsøk på å få kontrollen tilbake over den haltende økonomien. I samme nasjonaliseringsprosess ble enkelte store medieinstitusjoner også nasjonalisert. Kampen om to medieinstitusjoner var et uttrykk for dybden av konfliktlinjene i samfunnet. Disse konfliktene avdekket store motsetninger innad i den fjerde provisoriske

¹ Den varme sommeren: Et begrep som blir brukt i forbindelse med den borgerkrigsliknende situasjonen som fant sted i Portugal om sommeren 1975.

regjeringen. Men disse konfliktene hadde også betydning for opinionen og grasrotorganer i bedriftene og nabolagene.

I femte kapittel så vi hvordan nabolagsbevegelsen og grasrotorganene fant sine støttespillere i maktapparatet og brukte disse til å fremme sin sak og øke sin legitimitet som beslutningstakere og maktsentre. I dette kapitlet skal vi se på hvordan utviklingen var tvetydig og konfliktfylt. Mens det våren og sommeren 1975 så ut til at nabolagene og deres kommisjoner var på sitt aller fremste kan det også se ut som det moderate venstre og høyresiden i det portugisiske politiske landskapet også var i en offensiv fase: Hvilken rolle spilte nabolagsbevegelsen i forkant av kuppet 25. november? Her vil vi se på hvilke tanker og hvilke handlinger som var fremtredende mot slutten av revolusjonen. Og i fortsettelsen av redegjørelsen for Alliansedokumentet MFA/Povo forsøker vi å se på hvem som inspirerte og lot seg inspirere av nabolagsbevegelsen. Bevegelsen som tilsynelatende hadde oppstått spontant etter kuppet 25. april 1974, ble for mange sett på som en hjørnestein for et fremtidig sosialistisk samfunn etter kuppforsøket 11. mars 1975. I Porto og Setubal ble regionale styringsorganer i tråd med dem som var blitt skissert i alliansedokumentet, satt opp. Dette var eksempler på kontroll over lokalstyrene eller tilfeller av parallell makt, eller som B.S Santos karakteriserer det, ”parallell maktesløshet.”² Beboerne i nabolagene og deres kommisjoner viste sin styrke og solidaritet overfor hverandre i demonstrasjoner. For å vise utviklingen har jeg valgt å bruke disse store demonstrasjonene. De første demonstrasjonene gikk i slutten av april og den andre 17.mai 1975. Demonstrasjonene var spesielt rettet mot legaliseringsloven D.L. 198-A/75, men adresserte også et bredere spekter av krav. For forholdet mellom myndighetene og nabolagene er disse demonstrasjonene en indikasjon på hvor konfliktlinjene fortsatt gjorde seg mest gjeldende.

ANTIKOMMUNISME

Som følge av sentrum/høyre fraksjonens opposisjonelle rolle etter den fjerde provisoriske regjeringens oppløsning utviklet det seg sterk antikommunisme i deler av befolkningen. Konflikten mellom PS og PCP tilspisset seg som følge av Alliansedokumentet MFA/Povo. Sosialistene hevdet dokumentet var til hinder for pluralisme og var antidemokratisk.³ PS forlot den fjerde provisoriske regjeringen den 10. juli 1975, og PPD fulgte kort tid etter. Dette bruddet er også viktig for å forstå den politiske dynamikken i MFA og samfunnet som helhet.

² Santos 1982: 372, gjengitt i Hammond 1988: 237.

³ Downs 1989: 29.

I forrige kapittel så vi også at fraksjonene i MFA på nytt dukket opp utover våren og sommeren 1975. Fraksjonene var grovt sett delt i tre. En fraksjon var særlig sentrert rundt PCP, en annen rundt PS og PPD, og en siste rundt det radikale venstre og COPCON. På hver sin måte fikk disse fraksjonene uttrykk gjennom dokumenter – blant annet de vi så i kapittel 5 – og erklæringer fra revolusjonsrådet og MFAs forsamling.

Blant husokkupantene var det en tydelig respektløshet for den private eiendomsretten. I industrien var det flerfoldige streiker som utfordret det økonomiske systemet, og produktiviteten og økonomien sank. Selv bankfunksjonærer krevde nasjonalisering av bankene og større demokratisk kontroll over økonomien. Sammen med situasjonen i koloniene førte dette samlet til desperasjon blant den legale høyresiden i Portugal.⁴ Partiene og stemmene i offentligheten som ønsket å formidle dette sentrum/høyre-synet, så seg kuet av partiene på ytre venstresiden (inklusive PCP), av det politiske klimaet revolusjonsprosessen hadde skapt, av konsekvensene av marsjforsøket til ”den stille majoriteten” 28. september 1974 og deretter etter kuppforsøket 11. mars 1975.

Et av de mer kjente eksemplene på den ovennevnte situasjonen, som ofte blir dratt frem, er et folkemøte PPD arrangerte i Setubal like utenfor Lisboa 7. mars 1975. Denne dagen ble det arrangert en motdemonstrasjon samtidig som folkemøtet ble holdt. Til denne motdemonstrasjonen møtte politiet opp og avfyrte skudd inn i mengden. Én ble drept og minst 18 såret. Som følge av denne hendelsen ble politistasjonen for enheten som hadde avfyrte skuddene omringet av demonstranter. Tjenestemennene som befant seg der inne måtte eskorteres ut med militærkjøretøy.⁵ Den politiske situasjonen tilspisset seg, og rykter hadde skapt en situasjon der alle følte seg truet. Blant annet gikk det rykter om at et nytt kuppforsøk fra høyre var i emning. Ryktene ble virkelige 11. mars da offiserer lojale til Spínola og han selv forsøkte å kuppe makta.

Dagene etter 11. mars var det en relativ samstemmighet i fordømmelsen av kuppforsøket. Kuppforsøket førte som vi har sett til at MFA-forsamlingen ble institusjonalisert. Gjennom den avskaffet man juntaen og opprettet Revolusjonsrådet, på portugisisk *Conselho da Revolucao*, eller CR. De involverte i kuppforsøket forlot landet i eksil eller startet paramilitære grupperinger som ELP⁶ og MDLP⁷ som henholdsvis opererte fra nord i Spania

⁴ Koloniens selvstendighet var for mange på høyresiden vanskelig å godta, da denne friheten ble overgitt til grupper som Portugal tidligere hadde vært i væpnet konflikt med.

⁵ Downs 1989: 24-25.

⁶ Exército de Libertação de Portugal (ELP) – Portugals frigjøringsarme.

og fra Brasil. Spinola var del av begge. Utover ”den varme sommeren” 1975, *O Verao Quente* som den har blitt hetende, fikk disse gruppene betydelig innvirkning på det politiske klimaet i Portugal.

Fraksjonene i MFA gjenspeilet også de offentlig kjente hovedstrømningene, fraksjonene om man vil, i samfunnet som helhet. I tillegg til disse var det grupper som utover sommeren 1975 fikk stadig mer oppmerksomhet tilross for at de offentlig kjente meningsfellene i Portugal var få. ELP og MDLP var, som nevnt, henholdsvis en ytre høyre geriljagruppe med base i nordvest Spania, og en anti-kommunistisk organisasjon som Spinola hadde organisert da han måtte flykte etter det feilslåtte kuppforsøket 11.mars 1975. Skylden for angrep på PCP- og MDP-lokaler og andre angrep på partilokaler tilhørende partier på ytre venstre nord i Portugal ble tilskrevet disse gruppene nevnt over. I tillegg til partilokaler var også SAAL-kontor mål for angrep. Det blir ikke gitt eksplisitte forklaringer på hvorfor akkurat SAAL ble et ønsket mål, men organet ble utover sommeren i stadig større grad uavhengig aktiv i nabolagene og i forvaltningspolitikken. Aktivister fra de fleste partiene til venstre for PS søkte seg til SAAL, og det kan ha gjort den til et yndet mål for ELP og MDLP. Dessuten var SAAL for flere et symbol på nabolagsbevegelsen, som opplevdes tydelig radikal. Hvorfor alt tyder på at dette var det eneste statlige organet som ble angrepet på bakgrunn av de antikommunistiske holdningene, er vanskelig å forklare, fordi den kommunistiske innflytelsen var vel så stor om ikke større i andre organer.

25. april 1975 – ettårs dagen for kuppet – ble det holdt valg til grunnlovgivendeforsamling der PS fikk 38% av stemmene, mens PPD og PCP fikk henholdsvis 26 og 12%.⁸ Valget ga Sosialistene en økt følelse av legitimitet da de søkte større innflytelse over revolusjonen. Institusjonene i Portugal var på dette tidspunktet ikke satt sammen på sånn måte at valget fikk noen betydning for innflytelsen i MFA, revolusjonsrådet, eller regjeringen der kommunistene og ytre venstre hadde føringen. Kommunistene og ytre venstre argumenterte for dette ved å hevde at grunnlovgivendeforsamling ikke hadde noen betydning for den revolusjonære prosessen. Tallene taler likevel for seg selv. Det var en økende motstand mot kommunistene.

COPCONs funksjon som ordensmakt ga den mer legitimitet og innflytelse etter både 28. september og 11. mars. Særlig den øverstkommanderende i COPCON, Otelo Saraiva de Carvalho, fikk innflytelse også gjennom sin faste plass i revolusjonsrådet. Offiserene som

⁷ Movimento Democrático de Libertação de Portugal (MDLP) – Den demokratiske bevegelsen for Portugals frigjøring.

⁸ Bermeo 1986; Downs 1989: 26.

støttet ham, utgjorde størsteparten av den venstreradikale fraksjonen i MFAs generalforsamling på 240 offiserer. Denne innflytelsen kom gradvis mer uttrykk i MFAs beslutninger og erklæringer slik vi så i forrige kapittel.

Presset fra og med det innflytelsen til ytre venstre i MFAs forsamling og revolusjonsrådet hadde økt betraktelig fra mars 1975. Dokumentet *Allianca MFA/Povo* førte til en dyp splid mellom regjeringspartiene i den fjerde provisoriske regjeringen. PS og PPD kritiserte dokumentet kraftig, og åpne konflikter fulgte. Kort tid etter at dokumentet ble offentliggjort, var det i områdene rundt Lisboa, i selve byen, og i Porto store demonstrasjoner både til støtte for og mot Alliansen og for den kursen MFA ønsket å ta for å utvikle det sosialistiske prosjektet. Kommunistene sammenliknet demonstrasjoner som var arrangert av Sosialistene med 28. september og ”den tause majoriteten”. Ifølge Downs tok PS – som nå var i opposisjon – initiativ til å diskreditere og isolere både revolusjonsprosessen og kommunistpartiet ved å uttrykke bekymring i nasjonale og internasjonale medier for trusler mot friheten og den frie pressen.⁹

Det ble også tatt steg i retning av å koordinere nabolagskommisjonene ytterligere og sette opp kommunale forsamlinger. Som vi skal se nedenfor, krevde nabolagskommisjonene og deres nettverksorganer anerkjennelse som selvstendige og legitime organ som representerte deres medlemmers vilje. Med deres egne ord: ”autonome arbeiderorganisasjoner som virkelig representerer de arbeidende massene”.¹⁰ Etter som COPCON mistet fotfestet i revolusjonsrådet og MFA forsøkte også deler av militæret å leve ut alliansen mellom MFA og folket og følge punktet om å sette opp en arbeiderhær med vekt på grasrotorganene. Radikale soldater stiftet *Soldados Unidos Vencerão*, eller SUV¹¹. Betydningen av denne organisasjonen i kontekst av nabolagenes konflikter med myndighetene skal vi se nærmere på nedenfor.

KAMP OM MEDIA

Våren og sommeren, ja helt frem til oktober 1975, utviklet det seg konflikter innad i regjeringen omkring nasjonaliseringen av en del medieinstitusjoner. To spesifikke tilfeller fikk størst oppmerksomhet og konfliktene i regjeringen viste dype skiller i samfunnet som helhet. I sentrum av konfliktene lå en radiostasjon og en avis – begge i Lisboa-området.

⁹ Downs 1989: 30.

¹⁰ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “A Classe Operaria aos Soldados e Marinheiros”.

¹¹ Soldados Unidos Vencerão (SUV): Forente soldater skal seire.

Verken radiostasjonen eller avisen oppfylte kriteriene for nasjonalisering.¹² Radiostasjonen *Radio Renecenca*, eller RR, tilhørte den katolske kirken i Lisboa mens avisen *Republica* hadde tradisjonelt hatt nære koblinger til PS. Disse to medieinstitusjonene ble okkupert av de ansatte etter lange interne konflikter. Overtakelsen av både denne radiostasjonen og avisen, samt andre medieinstitusjoner gjennom nasjonaliseringene, ble sett på som kommunistiske fremstøt for å ta over uavhengige media. Motstanden mot disse overtagelsene ble av nabolagskommisjonene ansett for å være reaksjonære og for å være fascistiske fremstøt med opphav i ELP.¹³ Til tross for at det hadde vært en viss enighet om å underordne en del medieinstitusjoner staten, bidro okkupasjonene til å surne forholdene i regjeringen og statsforvaltningen, og i befolkningen. Det er ingen tvil om at konfliktlinjene allerede var til stede mellom regjeringspartiene Tilfellene RR og Republica ga PS og PPD et påskudd til å rette sitt skyts mot kommunistene. Konfliktene var ikke bare et uttrykk for det økte konfliktnivået i regjeringen og MFA, men også i samfunnet som helhet.

I tillegg til å kunne belyse konfliktlinjer i politikken er det i vårt henseende viktig å få frem at disse arbeiderstyrte mediene åpnet nye talerør for grasrotorganene. Altså involverte ikke konfliktene bare PCP og PS og PPD, men kampen stod også om kontroll over dagsorden og adgang til media for nabolagskommisjonene og arbeiderkommisjonene. Partipolitiske aviser var det ikke mangel på, og det fantes allerede lokale aviser og nyhetsbrev som rapporterte eksklusivt fra grasrotorganene, men betydningen av *Radio Renecenca* og *Republica* var langt større da de allerede hadde en stor og etablert nasjonal lytter- og leserskare. Arbeiderkommisjonene i RR og *Republica* handlet ikke i tråd med partienes program, men i solidaritet med andre grasrotorganer. Begge medieinstitusjonene ønsket å være uavhengige, og for å stadfeste sin uavhengighet hevdet de at de kun støttet seg på grasrotorganene. På lufta leste de pressemeldinger, referat og vedtak fra andre arbeiderkommisjoner og nabolagskommisjoner. Således representerte disse medieinstitusjonene et ideal i partipolitisk uavhengighet for grasrotorganene – et ideal som stod særlig sterkt i nabolagskommisjonene.

Radio Renecenca

Ledelsen i *Radio Renecenca* hadde nære forbindelser til det gamle regimet, og etter 25. april 1974 startet de ansatte å organisere seg uavhengig og å legge frem klager på intern sensur. På grunnlag av et slikt tilfelle av intern sensur gikk arbeiderne ut i en kortvarig streik. Denne

¹² Hammond 1988: 174.

¹³ CD25A: OPB/CM - LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Moção”.

streiken førte til at det ble opprettet en arbeiderkommisjon som fremsatte ytterligere krav – blant annet ble det fremsatt krav om sanering av ledelsen, lønnskrav og krav til arbeidsforholdene, og radiostasjonens arbeidere innførte lik lønn for alle ansatte. I februar 1975 oppstod det en ny konflikt i RR over sparkede arbeidere. Kontorene i både Lisboa og Porto gikk ut i streik i solidaritet med de avskjedigede arbeiderne. Streiken pågikk ut i mars, men ble brått avsluttet for å kunne sende ut nyheter om kupp forsøket den 11. mars 1975. Kommunikasjonsministeren grep inn i april og innsatte et nytt styre, uten at det hjalp særlig på forholdet mellom arbeiderne og kommisjonen og ledelsen. Den 27. mai 1975 okkuperte arbeiderne radiostasjonskontorene i Lisboa, mens kontoret i Porto fortsatte i vanlig drift. Eierne beordret ledelsen i RR at vann og strømforsyningene, samt at telefon- og telegramforbindelsene skulle kuttes. Strøm og vann leverandør ansatte nektet å kutte forsyningen til bygningen, mens Reuters korrespondenten ble overtalt til å opprettholde wiresystemet.¹⁴

UDP og det radikale venstre (inklusive COPCON) og grasrotorganene støttet okkupasjonen. Journalistforeningen og et antall mindre organisasjoner som for eksempel kristne for sosialisme uttrykte også sin støtte til arbeiderkommisjonen ved RR. På den andre siden førte frykten for at kirken, som eier av radiostasjonen, skulle vende seg mot revolusjonen, til at de fleste større partier (inklusive PCP) var imot okkupasjonen og forsøkte å mane til moderasjon i konfliktene som pågikk. General Goncalves, tilknyttet PCP og statsministeren i den femte provisoriske regjeringa, møtte arbeiderkommisjonen og ba dem om å trekke seg fredelig fra okkupasjonen – noe de ikke gikk med på. Dagen derpå var det en massiv demonstrasjon utenfor bygningen til støtte for arbeiderne, mens demonstrasjoner mot arbeiderkommisjonen ble myntet som fascister.¹⁵ Regjeringen hadde sagt sitt, og søkte COPCON om å bryte opp demonstrasjonen og okkupasjonen. Noe den nektet.

Republica

Hendelsene ved avisen *Republica* hadde en liknende utvikling, men skilte seg særlig ut ved et punkt. Avisen var den eneste av Lisboas dagspresse som ikke ble nasjonalisert etter 11. mars 1975, og avisens eiere og redaktøren stod sosialistpartiet veldig nær. For mange ble avisen oppfattet som en motsats til den PCP-dominerte statspressen, men koblingen til PS hadde skapt friksjon mellom ledelsen og reporterne som ønsket å være et uavhengig talerør for hele

¹⁴ Hammond 1988: 172.

¹⁵ CD25A: OPB/CM - LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Moção”.

venstresiden. Som en følge av denne konflikten forlot alle PCP-vennlige reportere avisen etter valget 25. april 1975. Reporterne som fortsatte var lojale overfor redaktøren og sosialistpartiet.¹⁶

Dette igjen førte til at arbeiderne gikk ut i streik 2. mai med krav om å kunne sette ned veto på nye ansettelser. I forbindelse med denne streiken ble det opprettet en arbeiderkommisjon som fortsatte å fremme krav og forhandlet med redaksjonen. Forhandlingene strandet, og kommisjonen forsøkte å forhandle frem en avtale som sikret avisens partinøytralitet. Da disse forhandlingene ikke heller førte frem, fremsatte arbeiderkommisjonen krav om at redaktøren måtte gå av.

Likevel fortsatte avisa å komme ut. Trykkeriarbeiderne nektet å trykke en artikkel som satte arbeiderne i et dårlig lys, og som svar på dette nektet journalistene å skrive. Opphøret av avisens drift ble oppfattet av PS som et forsøk på å ta over avisa fra arbeidernes side. Ironisk nok uttalte partilederen for sosialistene, Mario Soares, at avisen ”deres” skulle returneres til ”dem” – noe som kun bekreftet arbeiderne og journalistenes påstander.¹⁷ COPCON ble tilkalt for å kontrollere også denne situasjonen og valgte å stenge hele virksomheten. PS truet med å forlate regjeringen hvis ikke avisen ble gjenåpnet og hvis det ikke ble tilrettelagt for at driften skulle foregå som normalt. Gjenåpningen ble satt til 16. juni, og samme dag okkuperte arbeiderne lokalene. Som utenfor RR var det demonstrasjoner til støtte for og motstand mot okkupasjonen var konstante utenfor. Motstanderne av okkupasjonen beskyldte kommunistene for å ha orkestret overtakelsen, mens andre rettet søkelyset mot UDP, til tross for at disse partiene ikke hadde stor innflytelse på arbeiderkommisjonen. Også her ble motstanderne av okkupasjonen stemplet som fascister.¹⁸

Avisen ble behandlet på samme måte som RR ble behandlet. 10. juli utnevnte revolusjonsrådet et nytt styre som hadde det overordnede ansvaret, mens arbeiderne og journalistene utøvde den reelle kontrollen. Driften av avisen etter dette var noe ulik fra RR. Både arbeidere og journalister forsøkte kollektivt å drive både maskineriet og nyhetsvirksomheten – ifølge John Hammond ble denne kontrollen også delt med grasrotorganene i området som helhet fordi avisfolkene anså dem som sin målgruppe.¹⁹

¹⁶ Hammond 1988: 174.

¹⁷ Hammond 1988: 175.

¹⁸ CD25A: OPB/CM - LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Moção”.

¹⁹ Hammond 1988: 175.

LEGALISERING, ELLER?

Mens arbeiderbevegelsen og nabolagsbevegelsen fortsatt var på offensiven, syntes det i ettertid enkelt å trekke en slutning om at grasrotbevegelsene forsøkte bevisst strategisk å få kontroll over mediene. Imidlertid er det lite som tyder på at en slik slutning er sannsynlig. Etter min mening er det mer nærliggende å behandle de ansatte i mediene som andre arbeidere og aktivister i nabolagsbevegelsen. Såfremt det motsatte ikke kan dokumenteres, kan man regne med at de tok de over sine arbeidsplasser i tråd med umiddelbare krav om lønninger, sanering og uavhengighet. Dette kan ha økt bevisstheten omkring betydningen av mediekontroll og at kampen ble begrunnet slik post hoc. Hvorvidt disse kampene var på linje med enkelte partis politikk, er relevant, men kun marginalt relevant i denne sammenhengen. For oss er det viktig å se på kommisjonene og hvilken betydning de hadde, hvilke påvirkninger de var gjenstand for, og hva de påvirket. I ettertid er vi gjenstand for påvirkning fra de anklager som ble fremsatt i det partipolitiske spillet fordi de har dominert historieskrivingen om den portugisiske revolusjonen.

Situasjonen utover sommeren var tilspisset på alle arenaene der grasrotaktivismen var betydelig. På arbeidsplassen, i nabolagene og nå også i landbruket. Den varslede landbruksreformen – nasjonaliseringen av store plantasjer blant annet – hadde ført til direkte okkupasjoner av jordbruksareal.²⁰ Befolkningen som var involvert med kommisjonene, hadde sterke og dyptgående bånd til det radikale venstre i COPCON og Revolusjonsrådet – et forhold som fikk stadig større betydning for drakampene innad i regjeringen og MFA og hvordan myndighetene forholdt seg til nabolagsbevegelsen.

Det siste fremstøtet fra myndighetenes side i håp om å få kontroll på okkupasjonene var D.L. 198-A/75 med tittelen ”Legalisering av Husokkupasjoner”. Denne loven var en fortsettelse av, og ikke en avløsning for den ovennevnte loven D.L. 445/74. I innledningsteksten til artiklene i legaliseringsloven erkjennes situasjonen som ga opphav til okkupasjonene. Det er interessant å notere seg at det blant annet i denne innledningen parafraseres et populært slagord blant okkupantene – ingen mennesker uten hus, så lenge det eksisterer hus uten mennesker. Okkupasjonssituasjonen tilskrives en ”akutt nødvendighet”, og tross deres ulovlige fremferd, og gjennomføring, ”har man derfor bestemt å legalisere den ovennevnte situasjonen”.²¹

²⁰ En inngående analyse av landbruksreformen og dens revolusjonære utfoldelse er å finne i Bermeo 1986.

²¹ CD25A: D.L. 198A/75 (digitalisert: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol30>, hentet

Den intensive okkupasjonsperioden i februar 1975 som hadde fulgt 120 dagers fristen i D.L. 445/74, hadde huset mange mennesker, og legaliseringen var et krav og en etterlengtet løsning på boligforholdene for mange. Til tross for nødvendigheten av ny lovgivning i boligsektoren for å bøte på boligsituasjonen valgte myndighetene gjennom legaliseringsloven å de facto gjøre nærmere 80% av okkupasjonene ulovlig gjennom å liste opp unntak fra legaliseringen.²² Unntakene tok tydelig til forsvor for eiere, enten de var statlige eller private, og ga liten rettssikkerhet for boligløse og okkupanter. Det ble lagt inn mange mulige unntak også, ved for eksempel å vedta at leiligheter som var til salgs, ikke var okkupert lovlig. Det gjorde det mulig for eieren å legge ut eiendommen for salg innen 30 dager etter loven hadde trådt i kraft. Legaliseringsloven var basert på lokalmyndighetenes kontroll av ubebodde eiendommer i tråd med D.L.445/74 og kan slik sett ansees som et forsøk på å fjerne nabolagskommisjonenes innflytelse over fordeling av tomme boliger til fordel for å stadfeste lokalmyndighetenes kontroll over registrering og delegering av tomme leiligheter.

Demonstrasjoner og krav

Både litteraturen og kildene er noe motstridende i forbindelse til demonstrasjonene mot D.L. 198-A/75. Phil Mailer nevner en demonstrasjon arrangert av CRAMO 19. april 1975. Denne demonstrasjonen ble støttet av ulike grupper, men ingen fikk lov til å bære bannere av hensyn til enhetsidealet.²³ I kildene finner jeg henvisninger til en stor demonstrasjon den 22. april 1975.²⁴ Denne demonstrasjonen var et direkte svar på D.L.198-A/75 som ble vedtatt 14. april, og man kan ikke utelukke at det ikke var flere større demonstrasjoner som protesterte mot det samme i det umiddelbare tidsrommet etter at loven ble vedtatt. Den 17. mai var det på ny en stor demonstrasjon. Parolene for denne demonstrasjonen adresserte et bredere spekter av saker. Demonstrasjonen den 17. mai hadde også en bred tilslutning fra ulike nabolagskommisjoner i Porto, Lisboa, Setubal og deres forsteder. Bare i Lisboa var det mellom 10 000 og 50 000 demonstranter i gatene mens det i Porto var 20 000.²⁵

Demonstrasjonene i slutten av april var rettet mot loven spesielt, mens demonstrasjonen 17. mai var rettet generelt mot boligspørsmål – der den nye lovgivningen inngikk – og

20.09.10) (min oversettelse).

²² Downs 1989: 26; Hammond 1988: 191; CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “À População” og CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “[Uten tittel] Milhares de casas (...)”.

²³ Mailer 1977: 214.

²⁴ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: ”Á População”

²⁵ Mailer 1977: 214; Hammond 1988: 192. Mailer nevner 10.000 brakkebybeboere, mens Hammond refererer til 50.000 (Lisboa) og 20.000 (Porto) som det totale antall demonstranter.

myndigheten til nabolagskommisjonene og deres nettverksorgan. Nedenfor ser vi på disse demonstrasjonene under ett. Hensikten er å redegjøre for deres protester og krav, og på den måten illustrere hvor konfliktlinjene lå, eller i flere tilfeller fortsatte fra tidligere å ligge, utover sommeren og høsten 1975.

1) *Loven DL 198-A/75*: Etter en lang dragkamp i regjeringen og MFA – mellom COPCON-, kommunist-, og sentrumsfraksjonene – vant kommunistene og sentrum igjennom med deres forslag til ny lovgivning for regulering av okkupasjoner. Som vi så ovenfor og i fjerde kapittel hadde forsøk på å ordne og regulere okkupasjonene hatt motsatt virkning enn den ønskelige. Regjeringen hadde sent i 1974 pålagt huseiere med tomme eiendommer om å registrere disse innen 120 dager. Ved utgangen av februar var få eiendommer registrert hos lokalmyndighetene og aktivister i nabolagskommisjonene hadde derfor tatt saken i egne hender og ført register over eiendommene. Deretter fulgte en periode med intensiv okkupasjonsvirksomhet. Kommunistene, sosialistene, MDP (en tidligere kommunistisk valgfront, som nå hadde sitt eget program) og FSP (en utbrytergruppe fra PS) hadde i denne perioden satt ned forbud for sine medlemmer/aktivister om å delta i okkupasjoner.²⁶ I mange tilfeller ble ikke dette fulgt, og i noen tilfeller var disse aktivistene også med på å initiere okkupasjoner i sine nabolag. Det var tydelig at situasjonen var ute av myndighetenes, eller noe partis kontroll. Fraksjonen tilknyttet COPCON, og ytre venstre, hadde ikke vist noe ønske om kontroll. I stedet hadde de vist støtte og i flere tilfeller deltatt direkte i okkupasjoner.

COPCON-fraksjonen hadde fremsatt et lovforslag som nærmest uten unntak legaliserte alle okkupasjonene. Loven som ble vedtatt den 14. april 1975, forsøkte å bøte på situasjonen. Det var pisk og gulrot i en og samme lovgivning, eller som et nettverk av okkupantkommisjoner sa det: ”gir med en hånd det de tar med den andre”.²⁷ Lovgivningen startet med å legalisere ”alle” okkupasjoner, men fulgte deretter opp teksten med å legge til en hel del unntak for okkupasjonene. Befolkningen som hadde tatt del i, og eksempelvis bodde i en okkupert bygning, fant fort ut at deres bolig var illegalt okkupert ifølge den nye loven. Etter en gjennomgang begynte det å komme frem tall på hvor mange okkupasjoner som ifølge ”legalisering” var ulovlige: som nevnt over lå antallet på omtrent 80 %.²⁸ Listen med krav

²⁶ Hammond 1988: 189-190.

²⁷ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Por uma Habitação Digna” (min oversettelse).

²⁸ Downs 1989: 26; Hammond 1988: 191; CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “À População”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “[Uten tittel] Milhares de casas (...)”.

som Inter hadde overrakt myndighetene 15. februar og igjen i begynnelsen av april hadde ifølge Inter selv blitt svart med ”loven mot folket, som omhandler okkupasjonene, favoriserer eierne og tillater familier å bli kastet på gata” og ”tiltak for å redde den private byggebransjen som bygger boliger til borgerskapet”.²⁹ Blant de uttalte kravene til demonstrasjonen finner vi: opprettholdelse av okkupasjonene i regi av nabolagskommisjonene og slutt på tvangsutkastelser; der okkupasjoner var umulig å opprettholdes var det krav om at lokalmyndighetene måtte tilby bolig i umiddelbar nærhet av den okkuperte boligen med en leie som ikke overskred den okkuperte boligens husleie; husleiekontrakter for de okkuperte boligene – leie ville kun bli betalt etter leieavtale var inngått og utgifter i forbindelse med boligen skulle trekkes fra leien; og legalisering av alle fremtidige okkupasjoner (etter 14. april 1975).³⁰

2) *Fremleie*: En annen sak var tilfellene av fremleie. Dette var et større klagepunkt i Porto enn det var i Lisboa. Legaliseringsloven satte sånn sett søkelyset på en urettferdig praksis i boligsektoren som ikke hadde blitt særlig regulert siden april 1974. Den 16. mai 1975 ble fremleielovgivning vedtatt (gjaldt kun for Porto), og nabolagskommisjonene i Porto erklærte det som en seier.³¹ Fremleiesaken og flere ble en pådriver for en utvidet kritikk av lokalstyret i Porto og situasjonen som utspilte seg kan sees som et lokalt eksempel på det som ble oppfattet som en felles kamp om retten til å ta legitime avgjørelser på grunnlag av grasrotorganenes organisering.

3) *Legalitet/Myndighet*: Det bredeste kravet var likevel kravet om avgjørelsesmyndighet for nabolagskommisjonene og deres nettverksorgan i saker som angikk boligsektoren og saneamento lokalmyndighetene.³² I enkelte byer, som blant annet Porto og Setubal, ble det opprettet byforsamlinger av ulike grasrotorganisasjoner som utfordret lokalmyndighetenes autoritet og myndighet. I en appell til demonstrantene kunngjorde en høytstående offiser at Porto skulle settes under militær administrasjon. Den 28. mai ble denne militære administrasjonen innsatt og søkte å bygge et nært samarbeid med nabolagskommisjonene. Som et svar til dette dannet nabolagskommisjonene i Porto og omegn CRMP, Portos revolusjonære beboerråd for å koordinere samarbeidet med den militære administrasjonen.

²⁹ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: “Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa”.

³⁰ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Por uma Habitação Digna”; ”Proposta de Luta”; “Aos Ocupantes e Moradores Pobres”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos – 1974 – 1976: “Comissão de Luta de Ocupantes do Porto e Arredores”.

³¹ Hammond 1988: 191.

³² CD25A: OPB/CM – LISBOA – Diversos – 1975-1978: “Por uma Habitação Digna”; Downs 1989: 27; Hammond 1988: 192.

Militærets innbydelse til samarbeid var et tydelig tegn på krefter i MFAs ønske om å befeste og institusjonalisere forholdet til grasrotorganer. Til tross for at rådets innflytelse var relativt kort fikk CRMP og særlig nabolagskommisjoner som var aktive i SAAL direkte innflytelse på ekspropriasjoner og nye utviklingsplaner i byen.³³

Nabolagskommisjoner som deltok på demonstrasjonen 17. mai i Lisboa returnerte til Setubal med ønske om å utvide kampen i boligsektoren og dannet *Conselho de Moradores*, eller beboerrådet. Byrådet i Setubal erkjente at nabolagskommisjonene måtte på banen for å få orden på boligsektoren, og bidro til å stimulere til beboerrådets opprettelse.³⁴ Etter Alliansedokumentet MFA/Povo ble det i Setubal også satt opp et råd for grasrotorganisasjoner. Setubals komite for grasrotorganer, eller COPS organiserte både arbeiderkommisjoner og nabolagskommisjoner, men med beboerrådets arbeid slet det med å finne en politisk plass og betydning. Likevel satte COPS et alternativt rådsdemokrati på dagsorden og lokalmyndighetene fortsatte utover høsten 1975 å legge til rette for et rådsdemokrati i henhold til Alliansedokumentet MFA/Povo.³⁵ Kursen peilet ut i Alliansedokumentet hadde også påvirkning i andre byer som for eksempel Lisboa der det kort tid etter publikasjonen ble innkalt til et råd bestående av arbeiderkommisjoner, soldatkommisjoner og nabolagskommisjoner.³⁶

Behovet for denne koordineringen kom ikke bare som følge av den opplevde oppfordringen gjennom Alliansedokumentet. Først og fremst søkte nabolagene å utvikle sin egen organisering ”fordi (...) beboerne og arbeiderne ikke befinner seg i en en sterk nok posisjon til å umiddelbart danne koordineringsorganer mellom beboere og arbeidere”.³⁷ Den interne begrunnelsen i nabolagene var blant annet at ”aktiv deltagelse kun kan skje gjennom styring av de konkrete og daglige problem”.³⁸ Dette kunne bare oppnås ved å styrke alliansen mellom befolkningen og militæret, og på den måten danne nye enhetlige demokratiske organ som ville utgjøre en stat i arbeidernes interesse.³⁹ I tillegg, ”et slikt lokalt råd vil kunne styre løsninger på felles problemer (...) fordi dannelsen av et slikt organ ikke skjer spontant kan det

³³ Hammond 1988: 197.

³⁴ Downs 1989: 46-47.

³⁵ Downs 1989: 57.

³⁶ Downs 1983; 1989: 29; Lomax 1983; Mailer 1977.

³⁷ CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Commissoes de Moradores 1975: ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”.

³⁸ CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Commissoes de Moradores 1975: ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”.

³⁹ CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Commissoes de Moradores 1975: ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”.

se ut til at det er nødvendig at Inter, som alt eksisterer, utgjør kjernen i denne prosessen”.⁴⁰ Det var forslag om at Inter skulle, etter hvert som prosessen utviklet seg, utgjøre et råd som også inkluderte arbeiderkommisjoner og soldatkommisjoner.⁴¹

4) SAAL: SAAL-subsidier og rammer for hvordan støtteordningen skulle operere, var også et sentralt stridstema. Det var særlig *auto-construção*, eller på norsk selvbygging, det var strid om. Myndighetene som hadde opprettet SAAL hadde sett for seg at brakkebeboerne skulle bygge sine egne hus. Dette ble oppfattet som fortsatt utbygging siden de aller fleste i brakkebydelene også jobbet i industrien, men protesten kom også som solidaritet med de arbeidsløse bygningsarbeidere og enkelte gikk så langt som å kreve nasjonalisering av byggebransjen for å frigjøre ressurser til utbygging av rimelige boliger og for å bøte på den nevnte arbeidsledigheten.⁴²

SAAL-prosessen, og institusjonene som tok del i den, hadde hele tiden vært i fokus som del av de mer generaliserte kravene. Grunnen til at SAAL ikke fikk en større del av kritikken tidligere hadde ulike grunner. Blant annet hadde ikke SAAL-prosessen tatt skikkelig av, og den var blitt avfeid som en god idé, men uten særlig forhåpninger om at myndighetene kom til å følge opp initiativet. Dette kan det virke som nabolagsorganene hadde rett i, da det for det første ikke var før SAAL oppnådde en viss selvstendighet at de fikk noen særlig betydning. Et av kravene den 17. mai 1975 var at SAAL skulle være totalt selvstyrt og uavhengig av FFH.⁴³ Den andre grunnen var at etter hvert som SAAL begynte å operere var dette forbeholdt noen få forsøksprosjekt. Det var ikke før SAAL gjennomgår en radikaliserings og flere nabolag søker deres støtte at man begynner å se på organet som særlig viktig for nabolagene og nabolagsorganenes fremgang. Likevel var fortsatt SAAL underprioritert som et middel for å få bukt med problemene i boligsektoren. Inter i Lisboa kunne i tillegg til å nevne redningstiltak for private aktører i byggebransjen vise til økonomisk krisehjelp 12 ganger

⁴⁰ CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Comissoes de Moradores 1975: ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”.

⁴¹ CD25A: OPB/CM – MATOSINHOS – Inter-Comissoes de Moradores 1975: ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”.

⁴² CD25A: OPB/CM – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: “Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa”; ”Projecto Para a Intervenção da Intercomissões”.

⁴³ CD25A: OPB/CM – PORTO – Diversos – 1974 – 1976: “Ao Povo em luta pela Habitação”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “[Uten tittel] Milhares de casas (...)”.

større enn bevilgningene til SAAL.⁴⁴ I Lisboa ble det i løpet av demonstrasjonen kjent at myndighetene skulle øke bevilgningene til hver bolig SAAL bygde med 50%.⁴⁵

Altså, SAAL befestet sin posisjon som viktig del av nabolagsbevegelsen ved å vise at den var radikal, og handlet i tråd med nabolagene som var involvert i sine ønsker, i opposisjon til myndighetene den skulle svare for. Det oppstod en slags sammensmeltning av nabolagsorganene og SAAL (i de nabolagene der SAAL var til stede), der kommisjonene som var involvert i prosessen kan se ut til å snakke på vegne av SAAL-prosessen og på den måten tilføre det de uttrykte ytterligere styrke. Dette kan utdypes for eksempel ved å gå i nærmere detalj om hvordan SAAL tiltrakk seg aktivister fra partier som befant seg på ytre venstre. Det må ha oppstått en meningsutveksling mellom de aktive i SAAL og de aktive i nabolagene. SAAL kan ha fungert som et godt forum for deling av erfaringer og ideer til tross og bidratt til å skape nettverk mellom byene. Nabolagskommisjonene som var involvert med SAAL, uttrykte solidaritet med okkupanter og utvidet kravene videre til å gjelde nasjonalisering av urbane områder som helhet som skulle forvaltes av folket gjennom nabolagskommisjonene.⁴⁶

Delvis på siden av disse kravene som kom direkte fra nabolagsbevegelsen var det tendenser i militæret som også kan se ut til å ha vært preget av de ovennevnte skillelinjene. Utviklingen i militæret var tydelig preget av nabolagsbevegelsens ideer og praksis. *Soldados Unidos Vencerão* – forente soldater skal seire, eller SUV – brukte styringsprinsipper inspirert av nabolagsbevegelsen. Den 9. september 1975 gjorde SUV seg kjent for offentligheten gjennom en pressekonferanse der de opptrådte maskert.⁴⁷ Senere i september kom manifestet deres ut. For å få et bedre grep om denne organisasjonen, og dens relevans for vårt emne er dette manifestet verdt å dvele litt ved som enda et eksempel på linjene i samfunnet. I dette dokumentet anser SUV seg for å være antikapitalistisk og anti-imperialistisk, og

oppstår i en tid der den fascistiske reaksjonen på ny organiserer seg, utnyttende av den nølende fremdriften og fraksjoneringen av arbeiderne som regjeringene har fostret da de ikke har villet forsvare de rettmessige kravene til arbeiderne som vi, soldater er del av.⁴⁸

Dette kom også i en tid der, som nevnt, fraksjonene i MFA hadde gått i skyttergraver og var til dels immobilisert – inklusive COPCON fraksjonen. SUV var naturligvis klar over det faktum, og adresserer det i teksten:

⁴⁴ CD25A: OPB/CM – Lisboa – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76: “Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa”.

⁴⁵ Hammond 1988: 192 (fra 60.000 til 90.000 escudos).

⁴⁶ CD25A: OPB/CM – Porto – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “[Uten tittel] Milhares de casas (...)”.

⁴⁷ Hammond 1988: 233.

⁴⁸ Soldados Unidos Vencerão: Manifesto (min oversettelse); gjengitt i Mailer 1977: Appendix 24: 395.

vi anser at vi ved flere anledninger har inngått kompromiss med borgerskapet ved å føre vår kamp i allianse med MFA, som nå, på grunn av sin nølende praksis og tvetydighet, er i de kontra-revolusjonæres tjeneste, og har fjernet seg fra, og vært fiendtlige mot, viktige lag i befolkningen⁴⁹

Disse ”viktige lagene i befolkningen” SUV referer til utdypes til arbeiderkommisjoner, nabolagskommisjoner, og jordbrukskollektiv. I dette en sides lange manifestet er det i tillegg to punkter som skiller seg ut:

[SUV vil] Fremme koblingene mellom grasrotorganer, og forsterke maktutøvelsen til de utbyttede gjennom folkeforsamlinger. (...) SUV kjemper med alle arbeidere for å skape vilkår som tillater ødeleggelsen av det borgelige forsvaret til fordel for opprettelsen av arbeidermaktas væpnede arm: Et Revolusjonært folkeforsvar.⁵⁰

I en periode der COPCON og fraksjonen rundt var under sterkt press, og myndighetene søkte å begrense dens innflytelse i samfunnet, virket bevæpning av arbeiderklassen som en løsning. Det COPCON hadde i praksis fungert som ble i dette tilfellet åpent stadfestet, og der COPCON tidligere hadde fungert innenfor revolusjonsrådet, MFA, og forsvarets hierarki, løsrev SUV seg helt fra disse begrensningene – noe de ikke var alene om. Veldig mange militærbaser forsøkte å ha allmøter og representative kommisjoner som styringsorgan. Med regjeringsmakt og økt innflytelse i MFA forsamlingen og revolusjonsrådet kunne sosialistpartiet også kontrollere de høyere stillingene i forsvaret. Den kontrollen brukte de til å avvikle baser med stor andel radikale soldater eller fjerne venstreradikale offiserer. Disse offiserene ledet som oftest baser eller regiment som hadde liknende politiske oppfatninger som helhet. Baser ble okkupert, forsvarshierarkier brutt og demonstrasjoner oppfordret til. SUV er ett eksempel på trenden innad i forsvaret og på organisert motstanden mot denne vendingen innenfor militæret, flyvåpnet og marinen.

SUV kan se ut til å ha ønsket å avløse MFA som følge av Alliansedokumentet MFA/Povos skisse om en folkehær. Da to soldater ble arrestert for å ha delt ut SUV-løpesedler under en demonstrasjon med 40 000 oppmøtte den 25. september dro 5000 av disse til militærfengselet 20 kilometer unna for å kreve dem løslatt. Soldatene ble løslatt og nye store demonstrasjoner ble annonsert for begynnelsen av oktober. 21. oktober oppfordret SUV hele befolkningen til å kjempe mot den sjette provisoriske regjeringen.⁵¹

⁴⁹ SUV: Manifesto (min oversettelse); gjengitt i Mailer 1977: Apendix 24: 395.

⁵⁰ SUV: Manifesto (min oversettelse); gjengitt i Mailer 1977: Apendix 24: 395.

⁵¹ Bermeo 1986: 79.

25. NOVEMBER

Ettersom PS og PPD forlot den fjerde provisoriske regjeringen ble etter hvert den femte provisoriske regjering som følge av at de var isolert på toppen av opposisjonspartiene. (29 – 32 downs). Med den sjette provisoriske regjeringen vant PS og PPD igjen kontrollen over de øverste posisjonene i statsapparatet, men var også immobilisert. Byråkratiet og militæret var fortsatt fullt av mennesker som sympatiserte med grasrotbevegelsen. Militæret, spesielt COPCON, nektet å undertrykke aksjoner. Mange av regjeringsordrene ble ignorert.

Regjeringen forsøkte å sette ned et forbud mot å rapportere om interne militære anliggende. Da dette forbudet ble ignorert sendte regjeringen soldater til *Radio Renecenca* for å stenge stasjonen. I stedet for å stenge radiostasjonen ble den reokkupert av venstreradikale soldater i samarbeid med arbeiderkommisjoner og nabolagskommisjoner. I begynnelsen av november, etter nok en periode med intensive konflikter over RR, ble regjeringslojale styrker satt inn mot arbeiderne og sprengte radiosenderen da arbeiderne nektet å gå av lufta. Soldatene som hadde deltatt i denne aksjonen hevdet de var blitt lurt av sine offiserer. Offiserene ble fjernet og basen satte seg selv under COPCONs administrasjon.⁵²

Grasrotas forsøk på maktovertakelser eller større innflytelse kunne sees i mange sammenhenger: I media slik vi så over; i rettssystemet ble rettsaker mot okkupanter stoppet av demonstrasjoner og rettsalene ble okkupert; 100 000 bygningsarbeidere beleiret grunnlovgivende forsamling – COPCON ble kalt inn, men nektet å intervensere; enkelte departement ble okkupert – ett av departementets egne ansatte med krav om at ministeren måtte gå av.

De ulike maktsentraene, staten og grasrotorganene i arbeidslivet og nabolagene, snarere hindret den andres maktutøvelse fremfor å faktisk utøve makt. Sosialistpartiet begynte å organisere innafor militæret og legge mer vekt på innflytelse over grasrota samtidig som kommunistene (nå i opposisjon) begynte å støtte aksjoner og grasrota mer åpent. I tillegg begynte PS å snakke om borgerkrig og om å flytte regjeringen til Porto. I stedet for gikk regjeringen ut i ”streik” den 20. november. Alle var på vikende front i enkelte deler av samfunnet samtidig som de var på offensiven andre steder. Ifølge Charles Downs kontrollerte

⁵² Downs 1989: 32.

arbeiderklassen og grasrota stadig større deler av økonomien og samfunnet, mens PS og PPD konsoliderte sin makt over statsapparatet.⁵³

Hendelsene 25. november 1975 har vært tema for mye debatt. Debatten har hovedsakelig dreid seg omkring hvorvidt en okkupasjonen av en flybase av venstreradikale soldater var et virkelig kuppforsøk eller ikke. Likevel, denne okkupasjonen ble et påskuddet for å hindre et ”kupp” fra venstre med et motkupp fra høyre. I det politiske landskapet som var gjeldende i denne perioden betød det fraregimenter lojale til PS og PPD.

I de påfølgende ukene ble mange nabolagskommisjoner og arbeiderkommisjoner gjennomført av soldater og politi, samtidig som offiserer og soldater med sympati for grasrotbevegelsen ble enten dimittert eller fengslet (deriblant Otelo).⁵⁴ I tillegg ble om lag 120 journalister avskjediget fra de største avisene – RR og *Republica* kom igjen under sine respektive gamle eierskap. Demonstrasjoner i solidaritet med de arresterte, mot prisøkninger eller andre politiske saker ble møtt med stadig hardere tiltak, og under en demonstrasjon ble fire skutt og drept, mens syv ble såret. Høyresiden var definitivt på offensiven igjen og krevde blant annet at nasjonaliserte fabrikker og banker skulle tilbake til sine eiere. Grasrotas evne til å handle var sterkt redusert, og støtten til grasrota var også muligens redusert, men ikke borte. Noe som illustrerer denne fortsatte, dog reduserte, støtten var Otelos presidentkandidatur i 1976. I valget stilte han som grasrotaktivistenes kandidat og fikk 17% av stemmene.⁵⁵

Hendelsene 25. november 1975 og ettervirkningene av kuppet ødeleggende for det momentum nabolagsbevegelsen hadde hatt i revolusjonsperioden som var opparbeidet siden 25. april 1974. På mange måter markerer 25. november 1975 slutten på den revolusjonære perioden til nabolagsbevegelsen. For dette prosjektet derimot betyr det ikke slutten: I neste kapittel skal vi vende tilbake til hovedproblemet for denne oppgaven og konkludere.

⁵³ Downs 1989: 32.

⁵⁴ CD25A: OPB/CM – LISBOA – Zona 1 – 1975: “Á População”; CD25A: OPB/CM – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977: “Solidaridade com os Revolucionarios Anti-fascistas Presos”

⁵⁵ Downs 1989: 32-33.

SYVENDE KAPITTEL

-

KONKLUSJON

Denne oppgaven har fulgt nabolagsbevegelsen i de største byene Porto og Lisboa (inkludert Setubal) fra før kuppet 25. april 1974 og de aller første okkupasjonene i april og mai 1974 helt frem til den raske og vellykkede undertrykkelsen av nabolagsbevegelsen i etterkant av kuppet 25. november 1975. I første kapittel der presenterte jeg følgende overordnede problemstilling:

Kan den portugisiske nabolagsbevegelsen – i det gitte tidsrom – beskrives som en enhetlig bevegelse ut ifra gitte kriterier for sosiale, kollektive eller folkelige bevegelser?

Disse gitte kriteriene – idealtypen – tok for seg spesielt fire dimensjoner bevegelsen skulle vurderes opp mot. Disse dimensjonene må hver for seg forstås som et spektrum. Det skal her kort minnes hvilke disse er:

- 1) Kollektivitet: bevegelsens grad av samhandling og oppfatning av fellesskap.
- 2) Organisering: graden av deltagelse og indre demokrati. Dette avhenger ofte av hvilken organiseringsform bevegelsen har.
- 3) Interesser: forholdet mellom gruppens egne interesser og interesser som fremmes på vegne av andre.
- 4) Klasse: bevegelsens grad av utgangspunkt i en klasse eller en sak.

Som vi også så i første kapittel, åpnet denne problemstillingen for en rekke spørsmål som kan avledes av hovedproblemstillingen i et spørsmålshierarki. Disse har jeg forsøkt å ta for meg og følge i kapitlene. I rekkefølge var spørsmålene disse:

- *Hva var bakgrunnen for kuppet og revolusjonen?*
- *Hvem deltok i nabolagsbevegelsen?*
- *Hvilke aksjonsmåter (eller deler av aksjonsrepertoaret) var mest fremtredende i nabolagsbevegelsen?*
- *Hvilke deler av idérammen til nabolagsbevegelsen var mest fremtredende?*
- *Hvilken rolle spilte nabolagsbevegelsen i samfunnsutviklingen?*

La oss først følge disse spørsmålene og oppsummere funnene i kapitlene. Deretter skal vi forholde oss til idealtypen for å se hvordan vi kan plassere svarene i forhold til den.

Konklusjonen på problemstillingen og dette prosjektet vil følge dette.

OPPSUMMERING

Andre kapittel: Hva var bakgrunnen for kuppet og revolusjonen?

Mellom 1933 og 1974 var Portugal styrt av et autoritært diktatur med fascistiske trekk. Dette regimet, også kalt den nye staten (*O Estado Novo*) var ledet av Antonio Salazar. Etter hans død i 1968 tok Marcelo Caetano over som statsminister. Caetano ledet regimet frem til 25. april 1974.

De mest nærliggende grunnene til kuppet var en rekke kriser som utviklet seg i den portugisiske økonomien og i samfunnet som helhet. Til tross for underliggende skjevheter i maktfordeling og innflytelse i samfunnet gjennom hele perioden med diktaturet kan vi spore de umiddelbare grunnene til kuppet tilbake til begynnelsen av kolonikrigene som brøt ut i 1961.

50 prosent av nasjonalbudsjettet gikk til militæret og krigene, og de aller fleste som tjenestegjorde i Afrika, manglet innflytelse over politikken og samfunnet. Samtidig som krigene ble ført i Afrika, forsøkte Caetano i sin styringsperiode å ytterligere industrialisere Portugal. Reformene i økonomien fikk store følger for produktiviteten i landbruket samtidig som de skapte en sosial krise på grunnlag av den skjeve velstandsfordelingen i landet, og en stor migrasjonsstrøm inn til industrisentraene.

Protestene i Portugal i 1968 og 1969 synliggjorde potensialet for offentlig protest, men ble kraftig undertrykt. Av kanskje aller størst betydning var protestene som oppstod i militæret. Enkelte, som general Spínola, uttrykte misnøye offentlig, men det var en gruppe i mellomsjiktet av feltoffiserer som fikk størst innflytelse for kuppet. MFA, som gruppen kalte seg, var et resultat av de økonomiske og sosiale krisesituasjonene Portugal befant seg i på begynnelsen av 1970-tallet. Denne gruppen utførte kuppet 25. april 1974. Til tross for at MFAs *raison d'être* i oppstartsfasen var grunnet i lønn og ansiennitetsproblemer viste deres intensjonserklæring etter kuppet at kravene var mer vidtgående.

Kuppet fjernet toppsjiktet i den autoritære *Estado Novo*. Embetsmenn ble fjernet fra sine posisjoner i de aller fleste delene av statsapparatet. De nye makthaverne startet sin politiske

revolusjon raskt etter kuppet, og denne prosessen var gjenstand for politiske konjunkturedringer der ulike politiske grupper og partier kjempet om styringsmakten. På grasrotnivå – i fabrikker, i nabolagene og på landsbygda – ble det bidratt med press for å fjerne lokalstyrer og fabrikkieierskap og nye organisasjonsformer tok form og produserte ytterligere krav. I tillegg hadde den ovennevnte sosiale krisen produsert uutholdelige forhold i byene. Boligsektoren var i en spesielt prekær situasjon etter mange år med forsømmelse, og førte til en direkte utfordring av sosioøkonomiske forhold da nabolagsbevegelsen begynte å okkupere boliger og utføre leiestreiker. Grasrota presset også på, tidligere enn den nye politiske eliten, for en sosial revolusjon.

Tredje kapittel: Hvem deltok i nabolagsbevegelsen?

Nabolagene i byene var under påvirkning spesielt av to makrohistoriske faktorer. For det første var det portugisiske samfunnet geografisk delt når det kom til politiske tradisjoner og tilhørighet. Befolkningen i nord hadde en sterk tilknytning til kirken, og landsbygda var preget av småbønder som eide og arbeidet på sin egen jord. Dette hadde over lang tid ført til at befolkningen i nord hadde mer konservative holdninger enn befolkningen i sør. Det var spesielt tilfellet for befolkningen i Alentejo-området. Dette området var preget av store landeiere og mange landbruksarbeidere som nærmest var juridisk ufrie: landbrukssamfunnet i Alentejo bar preg av føydalisme. Fagforeningene stod sterkt i dette området, og det var også en sterk kommunistisk innflytelse.

For det andre har Portugal gjennom historien vært preget av stor migrasjon. På 1950- og 1960-tallet var befolkningsøkningen i byene stor, tiden har blitt karakterisert som en av de mest omfattende migrasjonsperiodene i portugisisk historie. Byene manglet infrastruktur til å absorbere denne migrasjonen, og samfunnet manglet de rette strukturene for å hankses med fattigdom. Følgene var nabolag bestående av brakker eller andre annenrangs og elendige boliger. I tillegg til at det allerede eksisterte en arbeiderklasse i byene, bidro migrasjon og industrialiseringsiveren på 1960- og 1970-tallet til å utvide denne. Et av de mest fremtredende trekkene ved arbeiderklassen og fattiges situasjon var nettopp boligene og bomønstrene.

Disse to faktorene hadde påvirkning på nabolagsbevegelsen. Den første, geografiske faktoren kan se ut til å ikke forklare hvorfor også nabolagene i de nordlige byene i Portugal også var aktive. Men supplert med en forklaring som angår klasse, blir bildet klarere. En utvidelse av arbeiderklassen, med ytterligere radikale innflytelse fra innflyttere, dannet grunnlag for aktiviteten da kuppet 25. april 1974 ga en mulighet til å handle.

Men nabolagene var ikke like, og heller ikke de umiddelbare problemene de måtte hankses med. Brakkenabolagene, som var avskåret fra den mest elementære infrastrukturen, var mer utbredt i Lisboa og Setubal enn den var i Porto. I Porto derimot var offentlige boliger en stor andel av boligmassen. I tillegg var det andre nabolag som tradisjonelt hadde huset arbeiderklassefamilier, eller nabolag og blokker som hadde fremleie som dominerende bomønster. Disse ulike boligforholdene åpnet for ulike innfallsvinkler til problemene i boligsektoren, men la også til grunn et fellesskap ved at de stod i liknende grunnsituasjon i forhold til bolig. De aller fleste eide ikke sin egen bolig.

Den indre deltagelsen i bevegelsen varierte fra nabolag til nabolag. Denne deltagelsen kan synes å ha vært påvirket av størrelsen på det området de ulike nabolagskommisjonene representerte. Deltagelsen syntes også å ha vært påvirket av hvor pressende problemene i nabolaget opplevdes, der brakkenabolagene kan se ut til å representere nabolag med spesielt høy deltagelse. I tillegg må en ta høyde for at organisering og deltagelse i disse organene kun var én form for deltagelse. Dette har vært vanskelig å måle fordi kommisjonene ikke førte deltagerantall for allmøter. Men deltagelse hadde også en utadvendt komponent. Det er derfor likevel mulig å anta med stor sannsynlighet at deltagelsen var stor, basert på utbredelsen av nabolagskommisjonene som organiseringsform og på hyppigheten av leiestreiker og okkupasjoner.

Etter hvert som bevegelsen utviklet seg og organiseringen tiltok, utvidet kampen om boligsektoren seg til å inkludere deltagere også fra mer velstående nabolag. Disse nabolagene opprettet også nabolagskommisjoner. Aktivister fra utsiden av nabolagene var med på å danne kontaktpunkter og dele erfaringer som bidro til at bevegelsen kunne øke i utbredelse. Likevel, det synes å ha vært tilfellet at beboernes organer ikke var tilknyttet noe parti, og at nabolagsbevegelsen representerte beboernes interesser først og fremst.

Fjerde kapittel: Hvilke aksjonsmåter (eller deler av aksjonsrepertoaret) var mest fremtredende i nabolagsbevegelsen?

Kuppet 25. april 1974 åpnet for en rekke nye muligheter til å aksjonere. I de første ukene av revolusjonen ble boliger okkupert, hele eller deler av nabolag gikk sammen ut i leiestreik, og nabolagene begynte å organisere seg for å løse andre umiddelbare problemer.

Den mest direkte aksjonsformen var boligokkupasjon. Tidlig i revolusjonen var okkupasjonene ofte utført kollektivt av flere familier fra brakkenabolagene. Det var spesielt i

disse nabolagene behovet for bolig var mest prekært. I møtet med et ineffektivt represjonsapparat, som også til tider var solidarisk anlagt overfor menneskene som utførte okkupasjonene, ble disse aksjonene opplevd som små seiere og ble eksempler på vellykkede aksjoner som løste umiddelbare behov. Juntaen fordømte okkupasjonene, men uttrykte samtidig forståelse for situasjonen. Det ga okkupantene en forsterket følelse av at aksjonsformen var rettferdig. Etter hvert som aktivistene oppdaget sine muligheter og opplevde styrken ved å stå samlet mot motstandere, ble okkupasjonene mer effektive og mer kollektive og solidariske. I forkant av en lov som skulle regulere boligsektoren (D.L. 445/74), begynte nabolagskommisjonene å registrere tomme boliger for deretter å distribuere dem til de aller mest trengende i nabolaget de representerte. Loven, som hadde gitt huseiere av tomme boliger 120 dager til å registrere dem hos lokalmyndighetene for deretter å bli omdistribuert, virket som en katalysator på okkupasjonene. Få boliger ble frivillig registrert, og lokalmyndighetene stod uten særlig ressurser til å følge opp. Men det var ikke tilfellet for nabolagskommisjonene. Flere nabolagskommisjoner ble organisert som følge av fristen og i løpet av de 120 dagene registrerte de boliger på egenhånd. Da fristen gikk ut ble boligene okkupert med juridisk rettferdiggjøring i lovgivningen.

Det var et generelt problem at husleiene i Portugal var høye i forhold til inntekt. Selv en middelklassefamilie kunne bruke opp mot 40 prosent av sin totale inntekt til husleie. Husleien stod ofte ikke i samsvar med boligens størrelse og standard. For beboere i fremleieboliger, eller beboere som bodde i fremleide rom som del av en bolig, var forholdene enda verre. I slike tilfeller var leiestreik et godt egnet aksjonsmiddel. Til tross for at regjeringen frøs leieprisene på det nivået de hadde vært 25. april 1974, var det tatt i betraktning forholdene før kuppet, til liten nytte. Leiestreik søkte ikke å fjerne husleiene, men å redusere dem til et nivå som opplevdes rettferdig. Denne aksjonsformen ble først tatt i bruk i nabolag der eksemplene har vist at situasjonen var verst. Fordi opplevelsen av urettferdighet også angikk familier opp i store deler av middelklassen bidro leiestreik til å utvide nabolagsbevegelsen betraktelig.

Hvorvidt disse direkte aksjonene var mulige, varierte fra nabolag til nabolag og fra område til område. Det samme gjaldt hvorvidt handlingene var hensiktsmessige. Men ethvert aktivt nabolag forhandlet i en eller en annen form med lokalmyndigheter. Dessuten, enkelte av nabolagenes problemer kunne ikke løses uforbeholdent av nabolagene selv. De ovennevnte mer utfordrende aksjonene kunne brukes i kombinasjon med forhandling. Nedfelling av krav og overrekkelsen av dem til lokalmyndighetene må også ansees for å være forsøk på forhandlinger. Én forhandlingsarena skiller seg noe ut. SAAL ble dannet for å huse de som

bodde i brakker og de mest nedslitte boligene. For å gjøre SAAL så slagkraftig som mulig inviterte både brigadene og lokalmyndighetene til brukermedvirkning. Både SAAL og behovet for å føre forhandlinger med lokalmyndighetene stimulerte organiseringsvirksomheten i nabolagene.

De aller fleste nabolagene som var involvert i nabolagsbevegelsen, organiserte seg. Det nærmeste vi kommer en felles aksjonsform er opprettelsen av kommisjoner i forbindelse med okkupasjoner, leiestreiker eller forhandlingssituasjoner. Enkelte nabolagskommisjoner så også dagens lys som følge av oppfordring fra lokalmyndighetene eller i møtet med militæret da disse ofte ønsket å forholde seg til et utvalg av personer. Nabolagskommisjonene var essensielle for å samle informasjon om nabolaget, formulere krav og koordinere aksjoner. Utviklingen av organiseringshandlingen førte til opprettelsen av ulike nettverk av nabolagskommisjoner eller på tvers av grasrota (inkluderte arbeiderkommisjoner og soldatkommisjoner). Disse nettverkene synliggjorde opplevelsen av felles kamper og erfaringer, men kunne ha forskjellig grunnlag. Enkelte nettverk, som Inter i Lisboa og Setubal, ble opprettet rundt sak og representerte nabolagene spesielt i forbindelse med SAAL. Andre nettverk var nærmere knyttet til geografisk område, som for eksempel Portos revolusjonære beboerråd (CRMP) eller liknende tiltak i Setubal. Organiseringen av nabolagskommisjoner, og deres nettverksorgan var i mange tilfeller et resultat av andre aksjoner, men var også med på å stimulere til en økning i okkupasjoner, mer vellykkede leiestreiker og forhandlinger.

Femte kapittel: Hvilke deler av idérammen til nabolagsbevegelsen var mest fremtredende?

Blant konfliktlinjene som nabolagsbevegelsen aktualiserte, var det særlig to som fremstår som særlig tydelige. For det første opplevdes forholdet mellom rik og fattig som en konflikt. For det andre stod grasrota generelt sett i opposisjon til myndighetene. Forståelsen av disse motsetningene ble formulert som en kamp mot fascismen der ”fascist”-begrepet kunne betegne utleier, eier, lokalmyndigheter og regjeringen. I enkelte tilfeller var begrepet også rettet mot hele det kapitalistiske systemet. Forståelsen av konfliktlinjene utviklet seg fra en felles erfaring av urettferdighet og undertrykkelse under *Estado Novo*. Kampen mot undertrykkelse og en urettferdig boligpolitikk ble sånn sett legitimert som en fortsettelse av kampen mot det tidligere regimet.

Kravene og aksjonene nabolagsbevegelsen fremførte, var sånn sett et uttrykk for både desperasjon og tillit. Det var en tydelig desperasjon som førte deler av befolkningen til å

okkupere boliger og gjennomføre husleiestreiker. Tatt i betraktning deres erfaringer med det fascistiske regimet før kuppet 25. april 1974 var frykten for represjoner fortsatt til stede. Kravene og aksjonene var derfor også et uttrykk for tillit. Dersom fascismen var over, var deres krav til de nye myndighetene og aksjoner rettferdige og legitime, og de ville ikke bli møtt med represjoner og forbigåelse. Mulighetene og tilliten styrket nabolagenes evne til å handle og organisere seg.

Nabolagsbevegelsen søkte altså å endre forholdene i boligsektoren som hadde oppstått som følge av det gamle regimets praksis. Denne kampen opplevdes som rettferdig og en kamp mot fascismen. Men ettersom boligsektoren fortsatte å være nesten på stedet hvil, avtok tilliten til myndighetene, som dermed ble omtalt som fascistisk på grunnlag av at forholdene forble slik de hadde vært under *Estado Novo*. Et mulig unntak er SAAL. Tilliten til SAAL da organet ble opprettet var liten, men økte som følge av sørvisbrigadenes radikalisering etter kuppforsøket 11. mars 1975. SAAL fikk en særstilling i nabolagsbevegelsen fordi den ofte sammen med nabolagskommisjonene stod i opposisjon til de statlige myndighetene det var underlagt.

Enkelte nabolag kan se ut til å ha hatt et større og mer direkte behov for nye boliger. Disse nabolagene handlet oftest ut ifra egeninteresser, der hovedfokus var å skaffe beboerne anstendige boliger. Desperasjonen denne delen av befolkningen opplevde, førte i første omgang til en bølge av boligokkupasjoner. Men etter hvert som SAAL ble mer handlingsdyktig, ble mange av nabolagene tatt med i prosessen. SAAL skulle være et prøveprosjekt, men etter krav fra nabolagene ble prosessen utvidet. Etter som kravene ble mer omfattende ble stadig flere nabolag involvert i nabolagsbevegelsen og dette stimulerte til mer systemutfordrende krav om kontroll over nærområder, kontroll over egen bolig, og velferdstilbud som barnehager og medisinske klinikker.

Alt tyder på at det var en høy bevissthet rundt nabolagenes organisasjonsform. I mange nabolag var det en normativ debatt internt om prinsippene for organisering ved opprettelsen av en nabolagskommisjon. Kommisjonene skulle representere hele nabolaget og skulle være partipolitisk uavhengig. Men organet skulle ikke erstatte andre typer organisering som bo- eller konsumkollektiv. De skulle være valgt av beboernes allmøte, som også ble ansett som den øverste myndigheten i nabolaget. Nabolagskommisjonene skulle stå til ansvar overfor allmøtet, skulle kunne avsettes når som helst, og all virksomhet skulle være åpen for befolkningen i nabolaget. I flere tilfeller opplevdes nabolagskommisjonene som et motstykke til lokalmyndighetene som var byråkratiske og hierarkiske.

Hvorvidt alliansedannelsen med deler av militæret var bevisst eller ikke, er vanskelig å stadfeste. Men vi kan likevel si at alliansen styrket nabolagsbevegelsen, og at Alliansedokumentet MFA/Povo var en institusjonalisering av og et syntetisert uttrykk for nabolagens ideologi. I dokumentet ble nabolagskommisjonene, sammen med andre grasrotorganer, utpekt som grunnlaget for et fremtidig sosialistisk samfunn. I tillegg var dokumentet et uttrykk for en vilje til å innfri nabolagsbevegelsens krav, som sanering av statsforvaltningen og overføring av myndighet og kontroll til grasrotorganene. Nabolagskommisjonene skulle inngå i lokale og kommunale forsamlinger eller råd. Disse skulle sammen utgjøre distriktsforsamlinger og omsider regionforsamlinger og en nasjonal folkeforsamling. I tillegg ble nabolagskommisjonenes selvpålagte krav om partipolitisk uavhengighet understreket i Alliansedokumentet.

Sjette kapittel: Hvilken rolle spilte nabolagsbevegelsen i samfunnsutviklingen?

Kuppforsøket 11. mars 1975 hadde i en kort periode forent den nye styringseliten mot det som opplevdes som en reell trussel fra høyre. Gradvis ble politikken dreid mot venstre, og skillene og konfliktene kom igjen til syne. Sosialistpartiet og PPD forlot den fjerde provisoriske regjeringen og stilte seg i opposisjon til myndighetene. Med kommunistpartiet som dominerende kraft i den femte provisoriske regjeringen ble det satt i gang et utstrakt nasjonaliseringsprogram. Nasjonaliseringene og jordbruksreformen førte til en økt aktivitet i fabrikker, på gårdene, i nabolagene og i enkelte medieinstitusjoner. Konfliktene rundt avisen *Republica* og radiostasjonen RR fremstår som eksempler på solidariteten mellom grasrotorganene, og ble symbolske for blant annet nabolagskommisjonene fordi de åpnet nye nasjonale talerør for bevegelsen. I tillegg viste konfliktene om mediene at deler av militæret var forberedt til å stille seg bak alliansen. Fordi kommunistpartiet var i førersetet ble mye av misnøyen uttrykt som antikommunisme.

Resultatet av 120 dagers loven (D.L.445/74) var en tydelig respektløshet for den private eiendomsretten, som skapte frykt blant partiene på høyresiden og i sentrum. Demonstrasjoner til støtte for og motstand mot Alliansedokumentet fulgte offentliggjøringen, og det kom til ytterligere forsøk på å koordinere grasrotas egne organisasjoner. Legaliseringslovgivningen i april 1975 (D.L.198-A/75) gjorde i praksis omkring 80% av okkupasjonene ulovlige. Dette førte til en intensivering av demonstrasjoner og solidariteten mellom nabolagsaktivistene ble styrket. Demonstrasjonene uttrykte en utvidet solidaritet og satte søkelyset på kampene nabolagsbevegelsen fortsatt kjempet. I tillegg til loven var fortsatt fremleieproblemene et

sentralt punkt. 16. mai ble det vedtatt en regulering av fremleieforholdene i Porto. Dette ble opplevd som en stor seier for nabolagsbevegelsen. Kort tid etter ble Porto satt under militæradministrasjon som følge av saneringskravet rettet mot lokalmyndighetene. Denne militæradministrasjonen søkte å befeste og institusjonalisere et nært samarbeid med nabolagskommisjonene. Dette resulterte i Portos revolusjonære beboerråd. Liknende tiltak ble forsøkt satt ut i live i Setubal og Lisboa med ulikt hell. Nabolagene som var involvert i SAAL-prosessen, fikk også innvilget enkelte krav. For eksempel økte bevilgningene til nye eller utbedring av nedslitte boliger. Men SAAL-prosessen fortsatte å være et konfliktfylt tema.

Alliansedokumentet MFA/Povo forutsatte også en væpning av arbeiderklassen som skulle utgjøre et forsvar organisert på liknende måte som nabolagskommisjonene. På baser og i regimenter ble organisasjonsprinsippene til nabolagsbevegelsen prøvd ut. Fraksjonene i MFA hadde immobilisert hverandre, og en ny gruppe, SUV dukket opp blant soldatene. SUV så på seg selv som arbeidernes væpnede styrker og ønsket å fremme koblingene mellom grasrotorganene og militæret ytterligere. Der COPCON tidligere hadde handlet innenfor forsvarshierarkiet, søkte SUV å løsrive seg fullstendig fra de hindringer det hadde skapt.

Den 25. november 1975 ble en flybase okkupert av soldater med krav om administrasjonens avgang. Okkupasjonen ble påskudd for de mer moderate kreftene i militæret (under innflytelse av PS og PPD) til å kuppe makten. De påfølgende ukene ble nabolagskommisjoner og arbeiderkommisjoner gjenstand for rassistiske i tillegg til at soldater og offiserer med tilknytning til disse organene ble arrestert.

IDEALTYPEN

Kollektivitet: Nabolagsbevegelsen hadde en viss bredde i sitt aksjonsrepertoar. I dette prosjektet har vi spesielt sett på husokkupasjon, leiestreik, forhandling og organisering samt demonstrasjoner. Umiddelbart etter kuppet så det ut som disse handlingene ble utført med en høy grad av kollektivitet, men bildet er ikke like klart for hele aksjonsrepertoaret.

Okkupasjonene var kort tid etter 25. april 1974 aller oftest utført kollektivt. Vi kan ikke si hvorvidt denne kollektiviteten var bevisst, men derimot kan vi med stor sannsynlighet tillegge handlingene et felles utgangspunkt. Okkupantene befant seg i samme geografiske område, oftest i samme boligsituasjon og de bodde nærme mulige okkupasjonsobjekter.

Koordineringen av okkupasjonene som skjedde i kjølevannet av utgangen av fristen for 120-

dagers loven, bidro til å ytterligere gi okkupasjonshandlingen et kollektivt preg til tross for at de enkelte okkupasjonene kunne være mer spredte.

Leiestreikene derimot hadde et mer blandet preg. På liknende måte som for okkupasjonene kan mulighetene ha betinget evnen til å handle kollektivt. Til tross for at leiestreik ble brukt i mange tilfeller, var boligene og boligforholdene der dette var mulig, ulike. I nabolag med en blanding av utleie-, og selveieboliger kunne kollektiv handling være vanskelig å gjennomføre. I disse tilfellene ser vi likevel at solidaritet spilte inn, og individuelle leiestreikende kunne regne med støtte, om ikke fra naboen, så hvertfall fra beboere i nærområdet. I leiligheter eller hele blokker som var fremleid, kunne beboerne handle kollektivt som et resultat av å bo nærme hverandre og fordi de levde under samme boligforhold. Hele nabolag, som for eksempel de offentlige “drabantbyene” i Porto, kunne handle kollektivt av samme grunn. Organiseringen i nabolagene hadde samme effekt på leiestreikshandlingen som på okkupasjonshandlingen. I prosjektet har vi blant annet sett at det i Setubal var forsøk på å direkte innføre maksnivå på husleie. Forhandling skjedde nærmest utelukkende kollektivt. Erfaringene fra tidlige aksjoner tilsa at en samlet stod sterkere i møtet med politi, militæret og lokale myndigheter. Da hele nabolag begynte å ta del i SAAL-prosessen som skulle resultere i nye boliger, var nabolagskommisjoner en essensiell komponent for å få til et vellykket samarbeid.

Organisering: Organiseringen av nabolagene hadde i tidlige stadier av revolusjonen en varierende grad av formalisering. De spede begynnelsene av en egenartet organisasjonsform virket uformelt der en gruppe beboere møttes for å formulere krav eller utføre aksjoner på bakgrunn av de nye mulighetene etter kuppet 25. april 1974. Det har vært vanskelig å påvise den faktiske deltagelsen i nabolagenes organisering, men det har vært mulig å observere en høy deltagelse i andre deler av nabolagsbevegelsens aksjonsrepertoar. Deltagelsen i andre aksjoner som innebar koordinering, og som ble stimulert av nabolagenes organisering, kan i tillegg til nabolagenes organiseringsstrukturer sannsynliggjøre at deltagelsen i nabolagsorganene var betydelig. Organisasjonsstrukturen bestod oftest av to deler, allmøtet og nabolagskommisjonen, og la opp til aktiv deltagelse. I tillegg var nabolagskommisjonen mulig å avsette til ethvert tidpunkt. Om organiseringen ikke var formell i begynnelsen av revolusjonen, gikk utviklingen i retning av stadig klarere organiseringsstrukturer og formell organisering.

Nabolagskommisjoner som tok del i SAAL-prosessen, var bindeleddet mellom nabolagets befolkning og FFH og SAAL-brigadene. Åpenhet og kommunikasjon var av særlig betydning i forholdet mellom kommisjonene og befolkningen. Spesielt fordi prosessen skulle omfatte befolkningen og kravet om innflytelse på hvordan dette skulle foregå var såpass fremtredende. Denne åpenheten var av betydning også i andre forhandlingssituasjoner.

Interesser: Nabolagskommisjonene var tydelig opprettet som følge av egeninteresse. De skulle representere nabolaget i møte med omverdenen så å si. Noen nyanser blir tydelige når organiseringen nådde det punkt da nettverksorganene begynte å dukke opp. Da Inter ble opprettet, var det en organisasjon som representerte egeninteressene til befolkningen i brakkenabolagene. Likevel, blant deres første krav var at SAAL-prosessen skulle utvides til å inkludere alle nabolagene der bolig var av absolutt nødvendighet. Det var et uttrykk for en intern solidaritet, men var fortsatt et krav som tydelig fremmet egeninteressene til deltagerneabolagene. For brakkenabolagene var behovet for bolig et umiddelbart behov og organisasjonen kan se ut til å ha vært preget av dette. For eksempel tok disse nabolagene tidlig i bruk okkupasjonshandlingen for å bøte på sine problemer. Til tross for at solidaritet ikke er et uttrykk for en umiddelbar egeninteresse kan det likevel ansees for å være en form for opplyst egeninteresse: Forbedring av en gitt situasjon for andre vil medføre en forbedret situasjon for en selv på lengre sikt.

CRAMO og andre nabolagskommisjoner og nettverksorganer befant seg i krysningspunktet mellom umiddelbar selvinteresse og solidaritet. Under påvirkning fra tidlige handlinger drevet frem av umiddelbare behov, men som implisitt også fremmet vidtstrekkelige krav, kunne befolkningen i nabolag der bolig var sikret, radikaliserer de eksplisitt fremførte kravene og utfordre det bestående. Spesielt gjaldt dette en utfordring av forholdene i boligsektoren, kontroll over nabolagene og til slutt en utfordring av den private eiendomsretten. Utviklingen førte disse to innfallsvinklener (radikale handlinger som følge av umiddelbare behov og radikale krav som følge av hva man så det var mulighet for å gjennomføre) nærmere hverandre under gjensidig påvirkning til den grad der bevegelsen under ett kan ansees som antikapitalistisk. På så måte var bevegelsen i tillegg til å være tydelig preget av egeninteresse som følge av sine krav i boligsektoren, også preget av solidariske krav.

I motsetning til dette trekket, som utviklet seg over tid, kan forståelsen av fascismen ha dannet et tidlig felles grunnlag. Bevegelsen forstod seg som antifascistisk da den koblet sin kamp i boligsektoren til fascismen og forsøkte å motvirke dens virkninger. En kan si at

nabolagsbevegelsen var med på å dominere kampen om å definere seg som mest antifascistisk. Også dette åpner for trekk som bærer preg av generelle krav og solidaritet.

Klasse: I første kapittel tok vi høyde for at klasse begrepet kunne omfatte ulike relasjoner i samfunnet. Marxistisk klasseforståelse ser spesifikt på forholdet til produksjonsmidlene, mens webersk klasseforståelse ser på forhold til marked. Slik jeg forstår det er det mulig å trekke på begge forståelsene. Men de vil vise ulike forhold. Den marxistiske forståelsen kan hjelpe oss med å differensiere sammensetningen innad i nabolagene som var mest aktive i forhold til posisjonering ovenfor produksjonsmidlene. Den weberske forståelsen vil kunne supplere denne forståelsen ved at vi også tar høyde for at forholdet til boligen kan ha påvirket grunnlaget for et fellesskap basert på klassetilhørighet.

Ser man til utgangspunktet for aksjonene fremført av nabolagene, tar de et klart utgangspunkt i de fattige nabolagene og arbeiderklassenabolag. Tatt i betraktning den marxistiske klasseforståelsen kan kravene om arbeid til arbeidsløse i boligsektoren være et uttrykk for denne klassebevisstheten. Men etter hvert som bevegelsen utviklet seg og kravene ble utvidet, ble også deltagerne mer blandet. Likevel, til tross for noen unntak av noen velstående nabolag som også organiserte seg og fremsatte krav, var det et fellestrekk for største parten av deltagerne i nabolagsbevegelsen at de befant seg i samme posisjon ovenfor sine boliger. Få eide sine egne hjem, og i webersk forstand kan en anse dette som en faktor som danner grunnlaget for en klasseforståelse av boligsektoren.

Men, i tillegg til å ha et tydelig opphav i en klasse, var nabolagsbevegelsen en bevegelse som samlet deltagerne rundt en sak. Denne saken var boligsektoren og boligforholdene. Dette bidro til at bevegelsen fikk organisatoriske trekk som både kan minne om tradisjonelle sosiale bevegelser og nyere sosiale bevegelser. Den tidlige formelle organiseringen kan minne om tradisjonelle organisasjonsformer, mens den senere organiseringen i bevegelsen og oppslutningen rundt demonstrasjoner ser ut til også å ha gått på tvers av klasse til fordel for sak. Graden av indre flat struktur i nabolagene, en høy grad av aktiv deltagelse og flate nettverksdannelser underbygger påstanden om at bevegelsen uttrykte elementer fra både tradisjonelle sosiale bevegelser med bakgrunn i klasse og nyere sosiale bevegelser samlet rundt sak.

KONKLUSJON

På bakgrunn av oppsummeringen av kapitlene, og at funnene har blitt prøvd mot idealtypiske trekk for sosiale, kollektive og folkelige bevegelser er vi nå i stand til å konkludere dette prosjektet.

Kuppet 25. april 1974 åpnet for nye muligheter som tillot individer å handle kollektivt og utvikle felles forståelser av forholdene i boligsektoren. I tillegg til muligheten som fulgte av kuppet levde individene i liknende nabolag og ble møtt med liknende problemer, og hadde liknende opplevelser av det tidligere regimet som ga opphav til en felles fiende. Deltagerne i bevegelsen hadde i ulik grad radikale tradisjoner, men bevegelsen som helhet adopterte en radikal fremgangsmåte og liknende organisasjonsformer. Nasjonalpolitiske konjunkturer og hendelser i perioden ga liknende impulser som bidro til at bevegelsen i ulike geografiske områder handlet på liknende måter. Nabolagsbevegelsen i Portugal i perioden 25. april 1974 til 25. november 1975 kan beskrives som en enhetlig sosial, folkelig, og kollektiv bevegelse.

KONTEKSTUALISERING AV TEMA

- VIDERE SPØRSMÅL

I innledningen og ovenfor var vi inne på ulike begrepsinnhold i klassebegrepet. Studiet av klasse med ulike begrepsinnhold (eller forsøk på å danne en syntese) i sosiale bevegelser som tar sikte på å endre forholdene i boligsektoren er ikke meg kjent blitt gjennomført i forbindelse med den portugisiske nabolagsbevegelsen. Sosiologen Peter Saunders viser som nevnt til begrepet boligklasse, og nevner en studie av Rex og Moore fra 1967 som har tatt et liknende utgangspunkt i studiet av boligmarkedet i Birmingham, i England.¹ Det er også potensial for å følge nabolagsbevegelsen lenger frem i tid på med sikte på å se hvordan et slikt begrepsinnhold kan endre seg ut ifra hvilken type stat eller situasjon bevegelsen opererer i. Det bringer oss over på et annet interessant og ikke utforsket tema som vedrører den portugisiske nabolagsbevegelsen.

Studier av sosiale bevegelser under den portugisiske revolusjonen, kan bidra med å belyse ulike problemstillinger innenfor studiet av overganger i samfunn og stater. Det finnes allerede studier av overgangen fra den fascistiske staten, Estado Novo, til det som ofte blir karakterisert som den vestlige parlamentariske modellen. Kenneth Maxwell og Philippe C.

¹ Saunders 1983: 68.

Schmitter er to av de som har bidratt til dette studiet i kontekst av den portugisiske overgangen.² Åpningen for nye studier ligger i at disse ofte legger vekt på rollen til statlige institusjoner og partier (og MFA) og ikke på rollen til befolkningen i slike overganger. Overgangene sees på, hos disse forfatterne, som å primært skje som følge av endringer innad i (eller bytte av) politiske eliter, men trenger ikke utelukke muligheten for å snu utgangspunktet på hodet: Altså, hvilken rolle spilte den portugisiske grasrota i overgangen til vestlig demokrati? Med tanke på at det på 1970-tallet ikke bare var Portugal som gikk gjennom slike overgangsprosesser sør i Europa er muligheten for komparative studier også til stede, noe Philippe C. Schmitter også påpeker.³

Til slutt vil jeg også nevne muligheten for å studere nabolagsbevegelsen under revolusjonen i en kontekst som kan kaste lys på Portugal slik det er i dag. Eksempler på tema der det kan være interessant å følge påvirkningen av nabolagsbevegelsen under revolusjonen, kan være utviklingen av boligmarkedet og dets regulering eller hvordan ulike parter har forholdt seg til boligsektoren mer generelt.

² Schmitter 1986; Maxwell 1986.

³ Schmitter 1986.

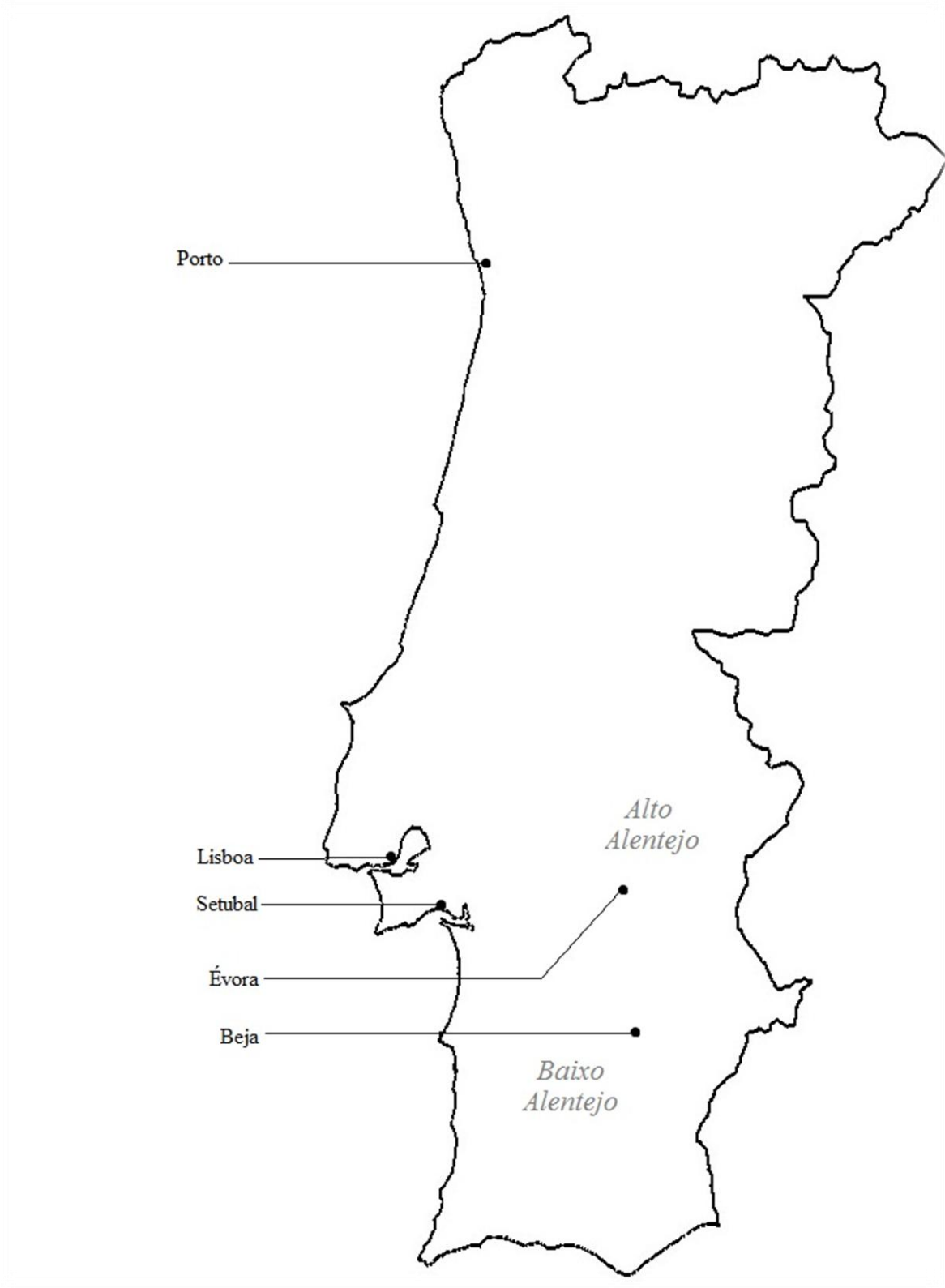
Vedlegg 1) Kronologi

Fase:	Provisorisk Regjering:	Sentrale datoer og hendelser:
Fase 1: Politisk revolusjon.	Første: 16 mai 1974 - 18. juli 1974.	25. april, 1974: MFA utfører kupp mot Ledelsen av Estado novo. Juntaen (JSN) settes inn for å lede overgangen fra Estado Novo til demokrati. Sentrale institusjoner for Estado Novo oppløses.
		April/mai, 1975: Boligokkupasjonene starter.
		30. april, 1974: Et av de første nabolagsallmøtene finner sted i Tarrafal i Porto. Liknede møter finner sted i Quinta das Fonsecaas i Lisboa kort tid etter.
		1. mai, 1974: Den første 1. mai uten forsamlingsforbud samler 600 000 demonstranter bare i Lisboa. Liknende feiringer skjer over hele landet.
		11. mai, 1974: Juntaen uttrykker forståelse, men fordømmer boligokkupasjonene.
	12. juni, 1974: COPCON opprettes med Otelo som leder.	
	Andre: 18. juli 1974 - 30. september 1974.	31. juli, 1974: SAAL opprettes som et forsøksprosjekt for å få bukt med boligproblemene i brakkebyene.
12. september, 1974: D.L. 445/74 offentliggjøres. Lovgivningen gir huseiere 120 dager til å registrere sine tomme hus slik at de kan leies ut via lokalmyndighetene.		

		28. september, 1974: President Spinolas forsøk på å holde marsjen til "den stille majoriteten".
	Tredje: 30. september 1974 - 26. mars 1975	30. september, 1974: General Spinola går av som president. 17. februar, 1975: 120 dagers fristen i D.L. 445/74 går ut. Okkupasjonene av private boliger tiltar. 11. mars, 1975: Krefter på høyresiden i det portugisiske politiske landskapet (sentrert rundt Spinola) forsøker å utføre et kupp mot MFA. Revolusjonsrådet erstatter juntaen og MFA institusjonaliseres i statsapparatet.
Fase 2: Revolusjonær prosess.	Fjerde: 26. mars 1975 - 8. august 1975	11. april, 1975: Den konstitusjonelle avtale plattformen skisserer en avtale mellom MFA og de større partiene. 14. april, 1975: D.L. 198-A/75 offentliggjøres. Lovgivningen regulerer legaliteten til boligokkupasjonene. Ukene etter er det store demonstrasjoner mot loven. 25. april, 1975: Valg til grunnlovgivendeforsamling. 16. mai, 1975: Lovgivning som regulerer fremleiepraksisen i Porto vedtas. 17. mai, 1975: Nabolagsbevegelsen gjennomfører en stor demonstrasjon i de største byene. Demonstrasjonene viser bredden i kravene til nabolagsbevegelsen og enhet. 19. mai, 1975: Republica okkuperes av arbeiderne.

		27. mai, 1975: Lokalene til Radio Renęencia i Lisboa okkuperes av arbeiderne.
		21. juni, 1975: MFA offentliggjør planen for politisk handling (PAP). MFA hevder å stå over de politiske partiene og ser på seg selv som det portugisiske folks frigjøringsbevegelse.
		8. juli, 1975: MFA offentliggjør alliansedokumentet MFA/Povo. Dokumentet skisserer et sosialistisk samfunn med vekt på grasrotorganene som sentrale styringsorgan.
	Femte: 8. august 1975 - 19. september 1975.	9. september, 1975: Nystiftede SUV offentliggjør sitt program.
Fase 3: Reaksjon.	Sjette: 19. september - 23. juni 1976.	20. november, 1975: Den sjette provisoriske regjeringen går ut i "streik".
		25. november, 1975: Konfliktene som tispisset seg sommeren 1975 kullimerer i et kupp fra krefter innad i MFA med tilknytning til PS og PPD. Kommuniste og venstreradikale presses ut av posisjoner.

Vedlegg 2) Kart over Portugal

Forkortelser

CDS: *Centro Democrático Social* – Sosialdemokratisk sentrum.

COPCON: *Comando Operacional do Continente* – Fastlandets Operasjonskommando.

CR: *Conselho da Revolução* – Revolusjonsrådet (11. mars 1975 – 30. september 1982).

CRAMO: *Comissões Revolucionárias Autónomas de Moradores e Ocupantes* – Autonome og revolusjonære kommisjoner for beboere og okkupanter.

CRMP: *Conselho Revolucionário de Moradores do Porto* – Portos revolusjonære beboerråd.

ELP: *Exército de Libertação de Portugal* – Portugals frigjøringsarme.

FFH: *Fundo de Fomento de Habitação* – Fondet for Boligutvikling.

FSP: *Frente Socialista Popular* – Sosialistisk folkefront.

GAPS: *Grupo de Acção Popular Socialista* - Folkelig sosialistisk aksjonsgruppe.

Inter: *Inter-Comissões* – nettverksorgan for nabolagskommisjoner i brakkenabolag og andre nabolag som var involvert i SAAL prosessen i Lisboa og omegn.

JSN: *Junta de Salvacao Nacional* – Juntaene for Nasjonal Befrielse (25.april 1974-11.mars 1975).

LUAR: *Liga de União e Acção Revolucionária* – Forbund for revolusjonær enhet og handling.

MDLP: *Movimento Democrático de Libertação de Portugal* – Den demokratiske bevegelsen for Portugals frigjøring.

MDP: *Movimento Democrático Português* – Portugals demokratiske bevegelse (valgfront).

MES: *Movimento da Esquerda Socialista* – Den sosialistiske venstrebevegelsen.

MFA: *Movimento das Forças Armadas* – De væpnede styrkers bevegelse.

MRPP: *Movimento Reorganizativo do Partido do Proletariado* – Bevegelsen for reorganisering av det proletariske partiet.

PCP: *Partido Comunista Português* – Portugals Kommunistparti.

PCP(R): *Partido Comunista Português (Reconstruído)* – Det portugisiske kommunistpartiet (rekonstruert).

PIDE: *Policia Internacional e de Defesa do Estado* – Portugals Sikkerhetstjeneste (Før 1974).

PPD: *Partido Popular Democrata* – Folkedemokratisk parti.

RR: *Radio Renascença* – Radiostasjon involvert i en av flere konflikter i mediesektoren våren, sommeren og høsten 1975.

PREC: *Processo Revolucionário em Curso* – Den pågående revolusjonære prosessen.

PRP: *Partido Revolucionário do Proletariado* – Proletariatets revolusjonære parti.

PS: *Partido Socialista* – Sosialistpartiet.

SAAL: *Servico Ambulatorio de Asistencia Local* - Mobil Tjeneste for Lokal Støtte.

SUV: *Soldados Unidos Vencerão* - Forente soldater skal seire.

UDP: *União Democrática Popular* – Folkelig demokratisk union.

(RTP): *Rádio e Televisão de Portugal* – Portugisisk radio og TV (Portugals rikskringkasting).

BIBLIOGRAFI

KILDER

Centro de Documentação 25 de Abril ved Universitetet i Coimbra (CD25A).

Utrykte kilder:

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – GONDOMAR/SÃO PEDRO DA COVA – 1975:

- “Á Comissão Administrativa da Câmara Municipal de Gondomar”
- “Centro Revolucionário Mineiro”
- “O Combate a Exploração (...)”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Comissões Revol. Autónomas – 1975:

- ”Comunicado: A todos os Ocupantes de Lisboa e arredores”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Diversos – 1975-1978:

- “A Classe Operaria aos Soldados e Marinheiros”
- “À População”
- ”Aos Ocupantes e Moradores Pobres”
- “Assembleia de Moradores da Cova da Piedade”
- ”Mercado Popular no Narigão”
- “Moção”
- ”O Problema da Habitação”
- “Ocupemos (sic) as Casas Desabitadas”
- “Por uma Habitação Digna Para Todos os Trabalhadores”
- “Proposta de Luta”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Graça - 1975:

- “[Uten tittel] V.Ex-a(...)”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Inter-Comis. Bairros Lata – 1975-76:

- “Caderno Reivindicativo”
- “Comunicado ao Povo Trabalhador de Lisboa”
- “Conferência de Imprensa”

- ”Introdução – Porque e Como Surgiu a Inter-Comissões de Moradores de Bairros de Lata”
- “Projecto Para a Intervenção da Intercomissões”
- “Proposta de Caderno Reivindicativo Aprovado No Plenário das Inter-Associações dos Arredores de Lisboa, Lisboa e Setubal”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Madalena – 1975:

- ”Estatutos da Comissão de Moradores”
- “[Uten tittel] Assistência Médica”.

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – S. João de Deus – (s.d.):

- ”Jornada de Apoio”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LISBOA – Zona 1 – 1975:

- “Á População”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LOURES – Bairro de Catujal – (s.d.):

- “Fora com os Senhorios Exploradores”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LOURES – Odivelas – 1975:

- “Proposta Para a Reestruturação do Conselho de Moradores”
- “Reivindicações dos Moradores dos Bairros de Lata Dos Conselhos de Loures, Oeiras, Sintra e Vila Franca de Xira”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – LOURES – Odivelas/Pontinha – (s.d):

- “Estatutos da Associação de Moradores “O Caminho é em Frente””

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – MATOSINHOS – Inter-Comissoes de Moradores – 1975:

- ”Notas Complementares à Proposta de Programa de Luta”
- “São Órgãos Fundamentais do Poder Popular”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – OEIRAS – Algés – (s.d.):

- “Comissões de Moradores”
- “[Uten tittel] Exmo. Senhor Presidente da Câmara de Oieras”
- “[Uten tittel] Exmo. Senhor Presidente da Junta de Freguesia de Carnaxide”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – PORTO – Conselho rev. Morad. Porto - 1975 – 1977:

- “Ao Povo de S. Nicolau!”
- “Aos Moradores! Ao Povo Trabalhador!”
- “Atenção Povo Trabalhador do Porto”
- “Contra as Casas-caserna”
- “For a os Fascistas, For a os Oportunistas, Casas Decentes Para o Povo”
- “Solidaridade com os Revolucionarios Anti-fascistas Presos”
- “[Uten tittel] Milhares de casas (...)”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – PORTO – Diversos – 1974 – 1976:

- “Ao Povo do Porto”
- “Ao Povo em luta pela Habitação”
- “Comissão de Luta de Ocupantes do Porto e Arredores”
- “Moradores Pobres do Porto em Lisboa”
- “[Uten tittel] De Moradores de Casas de Subalugas (...)”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – PORTO – Massarelos – (s.d.):

- “Comissão de Eleitores Unitaria de Massarelos”

Organiz. Popul. De Base/Comissoes de Moradores – PORTO – Vitoria – (s.d):

- “Ao Povo da Vitoria”

Digitaliserte kilder:

Kringkastning, Rádio e Televisão de Portugal (RTP):

- Spinola taler. (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/media/Videos/V10732.swf>, hentet 24.05.10)

Lovgivning:

- D.L 217/74 (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol01>, hentet 12.05.10)
- D.L. 445/74 (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=novapol27>, hentet 12.05.10)

Movimento das Forças Armadas (MFA):

- Alliansedokumentet Folket/MFA (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa4c>, hentet 20.08.10)
- Den Konstitusjonelle Avtaleplatformen (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa2c>, hentet 20.08.10)
- Planen for politisk handling (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=mfa3c>, hentet 20.08.10)
- Programa do Movimento das Forças Armadas Portuguesas (URL: <http://www1.ci.uc.pt/cd25a/wikka.php?wakka=programa>, hentet 20.08.10)

AVISER

COMBATE: A libertação dos trabalhadores é obra dos próprios trabalhadores: N.º 1 - N.º 5, N.º 19, N.º 28 - N.º 33, N.º 37.

Expresso: 22. februar 1975.

Diario de Lisboa: 11. mai 1974.

LITTERATUR

Barata, Oscar Soares, 1973: *Evolução demográfica e desenvolvimento no espaço português*, Lisboa: Revista Militar

Bermeo, Nancy Gina, 1986: *The Revolution within the Revolution: Workers Control in Rural Portugal*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press

Carvalho, Otelio Saraiva de, 1991: *Alvorada em Abril (Vol. I) og (Vol. II)*, Lisboa: Publicações Alfa, S. A.

Coelho, Mário Brochado, 1986: "Um Processo Organizativo de Moradores (SAAL/Norte – 1974/76)" i *Revista Critica de Ciências Sociais n.º 18/19/20 Fevereiro de 1986*, Coimbra

Cruzeiro, Maria Manuela, 1998: *Costa Gomes: o último marechal*, Centro de Documentação 25 de Abril da Universidade de Coimbra (Arquivo de História Oral), Coimbra: Editorial Notícias, Lisboa

Downs, Charles, 1983: "Residents' Commissions and Urban Struggles in Revolutionary Portugal" i Lawrence S. Graham & Douglas L. Wheeler (red.), *In Search of Modern Portugal: The Revolution and its Consequences*, Madison: University of Wisconsin Press

Downs, Charles, 1989: *Revolution at the Grassroots: Community Organisations in the Portuguese Revolution*, State University of New York, Albany: State University of New York Press

Ferreira, José Medeiros, 1994: *Portugal em Transe (1974-1985)*, bind åtte i *Historia de Portugal*, José Mattoso (red.), Lisboa: Editorial Estampa

Ferreira, Vitor Matias, 1975: *Movimentos sociais urbanos e intervenção política: a intervenção do SAAL (Serviço Ambulatório de Apoio Local) em Lisboa*, Porto: Afrontamento

Hammond, John L., 1988: *Building Popular Power: Workers' and Neighborhood Movements in the Portuguese Revolution*, New York: Monthly Review Press

Hobsbawm, Eric J., 1964: "Labour Traditions" i *Labouring Men: Studies in the History of Labour*, London: Widenfeld and Nicolson

Kjeldstadli, Knut, 1994: "Er tiden for de kollektive bevegelsene over?" i W. M. Lafferty (red.), *Tilbake til fremtiden. Rapport fra en konferanse om verdier, historie og framtid*, Prosjektet

Kjeldstadli, Knut, 2002: "Fra Pariserkommunen til Porto Alegre. Hvordan og hvorfor oppstår sosiale bevegelse? Del 2 av 2" i *Kontur Tidsskrift* (4), KonturMedia

Kjeldstadli, Knut, 2007: "Folkelige Bevegelser" i *Fortid* nr.3, Oslo: Allkopi

Kjeldstadli, Knut, 2010: "Kollektive Bevegelser" i Idar Helle, Knut Kjeldstadli og Jardar Sørvoll (red.), *Historier om Motstand – Kollektive bevegelse i det 20. århundret*, Oslo: Abstrakt Forlag AS

Lomax, Bill, 1983: "Ideology and Illution in the Portuguese Revolution: The Role of the Left" i Lawrence S. Graham & Douglas L. Weeler (red.), *In Search of Modern Portugal: The Revolution and its Consequences*, Madison: University of Wisconsin Press

Madison, Angus, 2003: *The World Economy: Historical Statistics*, Paris: OECD

Mailer, Phil, 1977: *Portugal: The impossible revolution?*, London: Solidarity

Maxwell, Kenneth, 1986: "Regime Overthrow and the prospects for Democratic Transition in Portugal" i *Transitions from Authoritarian Rule – Prospects for Democracy* Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter og Laurence Whitehead (red.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press

Maxwell, Kenneth, 1995: *The Making of Portuguese Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press

Morais, Joao og Luis Violante, 1986: *Contribuicao para uma cronologia dos factos economicos e sociais: Portugal 1926-1985*

Nilsen, Alf Gunvald, 2010: "Motstrøms nedenfa. Ressursrov og motstand i India" i Idar Helle, Knut Kjeldstadli og Jardar Sørvoll (red.), *Historier om Motstand – Kollektive bevegelser i det 20. århundret*, Oslo: Abstrakt Forlag AS

Pereira, Álvaro Santos & Pedro Lains, 2010: "From an Agrarian Society to a Knowledge Economy: Portugal, 1950-2010" i Working Papers in Economic History, Universidad Carlos III de Madrid, URL: http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/10016/9361/1/wp_%2010-09.pdf

Robinson, Richard, 1979: *Contemporary Portugal*, London: William Clowes & Sons Ltd

Roderigues, Francisco Martins (red.), 1994: *O futuro era agora: O movimento popular do 25 de abril*, Lisboa: Dinosaurio

Santos, Boaventura de Sousa, 1982: "Popular Justice, Dual Power and Socialist Strategy" i Piers Beirne & Richard Quinney, red., *Marxism and Law*. New York: John Wiley and Sons, s. 364-375

Saunders, Peter 1983: *Urban Politics – A Sociological Interpretation*, London: Hutchinson Co. (Publishers) Ltd.

Schmitter, Philippe C., 1986: "An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece Portugal, Spain and Turkey" i *Transitions from Authoritarian Rule – Prospects for Democracy* Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter og Laurence Whitehead (red.), Baltimore: The Johns Hopkins University Press

Tarrow, Sidney, 1998: *Power in Movement – Social Movements and Contentious Politics*, New York: Cambridge University Press